

Arbetslivs- forskning

Inriktning
Organisation
Finansiering

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2014



National Library
of Sweden

SOU 1990: 54

Betänkande av tillkallad särskild utredare
Stockholm 1990

Arbetslivs- forskning

Inriktning
Organisation
Finansiering

SOU 1990: 54

Betänkande av tillkallad särskild utredare
Stockholm 1990



Statens offentliga utredningar
1990:54
Arbetsmarknadsdepartementet

Arbetslivsforskning

Inriktning
Organisation
Finansiering

Bergqvist, Sven-Runo

Betänkande av tillkallad särskild utredare
Stockholm 1990

Allmänna Förlaget har utgivit en bibliografi över SOU och Ds som omfattar åren 1981 — 1987. Den kan köpas från förlagets Kundtjänst, 106 47 STOCKHOLM.
Best. nr 38-12078-X.

Beställare som är berättigade till remisseexemplar eller friexemplar kan beställa sådana under adress:

Regeringskansliets förvaltningskontor

SOU-förrådet

103 33 STOCKHOLM

Tel: 08/763 23 20 Telefontid 8¹⁰ - 12⁰⁰

08/763 10 05 12⁰⁰ - 16⁰⁰ (endast beställare inom regeringskansliet)

NORSTEDTS TRYCKERI
Stockholm 1990

ISBN 91-38-10595
ISSN 0375-250X

**Till
Statsrådet och chefen för
arbetsmarknadsdepartementet**

Genom beslut den 16 november 1989 bemyndigade regeringen dåvarande chefen för arbetsmarknadsdepartementet, statsrådet Ingela Thalén, att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att utreda arbetslivsforskningens organisation samt att besluta om sakkunniga, referensgrupper, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Med stöd av bemyndigandet förordnade departementschefen den 1 december 1989, verkställande direktören, Statshälsan, Sven-Runo Bergqvist som särskild utredare.

Att som expert biträda utredaren förordnades departementssekreteraren Katarina Sjölander den 16 januari 1989.

Till utredningen har varit knuten en partssammansatt referensgrupp som biträtt sekreteriatet i arbetet. Referensgruppen har utgjorts av Referensgruppen har utgjorts av Jan Bröms, utredningschef, SACO/SR; Lennart Grudevall, direktör, Komunförbundet; Anders Hagman, bitr. avdelningschef, Landstingsförbundet; Anders L. Johansson, utredare, LO; Lars Lindstedt, förhandlingsdirektör, SAV; Håkan Lundgren, direktör, SAF; samt Roger Mörtvik, ombudsman, TCO.

Den 1 januari 1990 förordnades programsekreteraren Klas Barklöf, Styrelsen för Teknisk Utveckling och från den 12 februari samma år också psykologen Bo Melin, Stockholms Universitet, som sekreterare i utredningen. Kanslissekreteraren Stig Wikström har varit förordnad att den 26 mars - den 31 maj 1990 vara biträdande sekreterare.

Härmed överlämnas betänkandet om Arbetslivsforskning - inriktning, organisation och finansiering.

Utredningsuppdraget är härmed slutfört.

Stockholm 14 juni 1990

Sven-Runo Bergqvist

/Klas Barklöf

Bo Melin

Stig Wikström

Ständes und ...
... ..

Oben
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

Den 1. Januar 1990
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

Hiermit
... ..

Unterschied

Stockholm 14. Juni 1990

Sven-Erik

1990 06 14
1990 06 14

Innehåll

Sammanfattning	7
1 Utredningens uppdrag och arbete	12
1.1 Uppdraget enligt direktiven	12
1.2 Avgränsning	13
1.3 Problemområden	14
1.4 Arbetets uppläggning	15
2 Svensk arbetslivsforskning - en översikt	19
2.1 Arbetslivsforskningens villkor - en tillbakablick	19
2.2 Forskningspolitik och forsknings- organisation	27
2.3 Forskningspolitisk syn på särorganisationer och särskilda forskningsinstitut	31
2.4 Arbetslivsforskningens resurser och deras fördelning budgetåret 88/89	34
3 Arbetslivsforskningens centrala organ	38
3.1 Arbetsmiljöfonden	38
3.1.1 Bakgrund och tillkomst	38
3.1.2 Nuvarande uppgifter och organisation	41
3.1.3 Fondens ekonomiska resurser	47
3.1.4 Anslagsformer och inriktning	50
3.1.5 Fondens forskningsprofil	56
3.2 Arbetslivscentrum	59
3.2.1 Bakgrund och tillkomst	59
3.2.2 Organisatoriska förändringar	61
3.2.3 Nuvarande verksamhet och ekonomi	62
3.2.4 RRVs granskning av ALCs verksamhet (1986)	70
3.2.5 ALCs granskningsgrupp (1987)	75
3.2.6 Utredningen om forskarstyrning(1989)	82
3.2.7 Den fortsatta utvecklingen vid ALC	85
3.3 Arbetsmiljöinstitutet	92
3.3.1 Bakgrund och tillkomst	92
3.3.2 Verksamhet och ekonomi	93
4 Överväganden och förslag	98
4.1 Övergripande slutsatser	99

4.1.1	Arbetslivets forskningsresurser	103
4.1.2	Sektoriell FOU och universitet / högskolor	105
4.1.3	Arbetslivsfrågornas ställning vid högskolan	106
4.1.4	Arbetsmarknadsdepartementets roll	108
4.1.5	Sammanfattning	110
4.2.	Arbetsmiljöfonden	112
4.2.1	Fondens styrelse, ledning och kansli	113
4.2.2	Ett vetenskapligt råd vid Arbets- miljöfonden	118
4.2.3	Ekonomi och ekonomiadministration	127
4.2.4	Arbetsmiljöfondens verksamhets- struktur	130
4.2.5	Fondens arbetsorganisation	144
4.2.6	Sammanfattning	146
4.3	Arbetslivscentrum	149
4.3.1	Utredningens slutsatser och över- väganden	149
4.3.2	Utredningens förslag	163
4.3.3	Sammanfattning	176
4.4	Arbetsmiljöinstitutet	181
4.4.1	Utredningens slutsatser och över- väganden	181
4.4.2	Sammanfattning	187
4.5	Spridning och tillämpning av kunskaper	189
4.5.1	Arbetslivsforskningens främjande och tillämpning	197
4.5.2	Sammanfattning	200
4.6	Arbetslivsforskningens framtida inriktning	202
4.6.1	Anslagsformer och kompetens- samverkan	203
4.6.2	Eftersatta forskningsområden	209
4.6.3	Sammanfattning	212

Bilagor

Bilaga 1	Kommittédirektiv
Bilaga 2	Arbetsmiljöfondens instruktion
Bilaga 3	Arbetslivscentrums instruktion
Bilaga 4	Arbetsmiljöinstitutets instruktion
Bilaga 5	Kort beskrivning av arbetslivsforskande grupper 1988/89
Bilaga 6	Kalkyler

Sammanfattning

Utredningen konstaterar inledningsvis att arbetslivet är ett svagt tema i den basfinansierade universitets- och högskoleforskningen. Det bedöms som en avgörande fråga för arbetslivsforskningens kvalitativa och kvantitativa utveckling att ett väl fungerande samspel kan komma till stånd mellan arbetslivsforskningens sektorsorgan, samt universiteten och högskolorna. Den långsiktiga strategin bör vara att arbetslivsforskningen som sektorsforskning utvecklas i harmoni med de omfattande resurser som finns vid högskolorna. Denna ökade samverkan är av vitalt intresse såväl för att åstadkomma en kvalitetsutveckling av arbetslivsforskningen, som för att dess resultat skall kunna spridas effektivare och få en mera omfattande tillämpning.

Utredningen lägger fram en lång rad förslag som syftar till att stärka arbetslivsforskningen vid universiteten och högskolorna. Utredningen föreslår bl a

att arbetslivsforskningens totala resurser förstärks genom samverkan mellan flera forskningsfinansiärer

att Arbetsmiljöfonden ges ökade möjligheter att prioritera mellan FOU och annan verksamhet

att fonden dessutom åläggs av regeringen att upprätta en särskild plan för denna långsiktiga satsning vid universitet och högskolor

att perioden för arbetsmiljöfondens satsningar av detta slag förlängs till normalt nio år

att dessa långsiktiga satsningars eventuella permanentande skall prövas i samband med de återkommande forskningspropositionerna och

att därvid olika former för att göra "avlyft" eller inordning av till den ordinarie högskolefinansieringen prövas.

Det mest centrala förslaget innebär emellertid att Arbetsmiljöfonden skall satsa 25% av sina rörliga medel i ett långsiktigt program på infrastrukturen vid högskolorna, motsvarande ca 30-40 MKR per år i fast penningvärde. Detta innebär således inrättande av ett flertal professurer och forskartjänster vid högskolorna med arbetslivsforskningsinriktning. Arbetsmarknadsdepartementet föreslås stärka sina egna forskningsadministrativa resurser för att kunna svara upp mot framtida krav på ett övergripande samspel med högskolevärlden.

Utredningen bedömer att Arbetsmiljöfonden (AMFO) har en central roll i den framtida utvecklingen av arbetslivsforskningen som ett övergripande långsiktigt prioriteringsorgan. Detta förutsätter emellertid att Arbetsmiljöfondens ansvar, inriktning och arbetsformer förändras. Utredningen lägger fram ett flertal förslag angående förändringar av Arbetsmiljöfondens förutsättningar. Utredningen föreslår bl a att regeringen mera entydigt lägger fast AMFOs ansvarsområde, samt att fonden erhåller ett vidgat uppföljningsansvar för alla de medel som den förvaltar, att AMFOs övergripande prioriteringsmöjligheter ökar genom att Arbetsmiljöinstitutets och Arbetslivscentrums anslagsframställningar remitteras till AMFO för yttrande.

Utredningen föreslår vidare att styrelsen vid AMFO får en delvis annorlunda roll genom att dess möjligheter till långsiktig

och strategisk planering förstärks. Engagemang i enskilda projektärenden föreslås minska.

Utredningen föreslår även ett flertal åtgärder för att öka den vetenskapliga kvalitetsutvecklingen inom arbetslivsforskningen, t ex genom att ett vetenskapligt råd inrättas vid Arbetsmiljöfonden som får en stödjande funktion i kansliets planerings och utvärderingsarbete, samt att ett system för fortlöpande utvärderingar av forskningsinsatser införs.

I övrigt lämnas ett antal förslag avseende Arbetsmiljöfondens ekonomiska förvaltning, verksamhetsstruktur, informations-verksamhet samt arbetsformer.

Utredningen har ägnat betydande uppmärksamhet åt förhållandena vid Arbetslivscentrum (ALC). Utredningen anser att ALC brottats med grundläggande svårigheter allt sedan dess tillkomst främst beroende på en alltför disparat målsättning för verksamheten. Utredningen föreslår att verksamheten vid ALC ombildas från grunden så att det blir ett renodlat forskningsorgan, samt att utredningsverksamheten och den sk informations- och främjandeverksamheten upphör. Huvuddelen av den sistnämnda typen av verksamhet föreslås fortleva under ett direkt eget ansvar hos löntagarorganisationerna, som föreslås få disponera särskilda medel (ca tio MKR) via Arbetsmiljöfonden.

Utredningen föreslår att det nya forskningsorganet ges en inriktning som främst utgår från löntagarperspektivet i samband med medbestämmande, arbetsorganisation och ny teknik m.m, att en ny finansieringsmodell införs som innebär att den automatiska medelstilldelningen upphör. Istället införs ett långsiktigt basanslag och en konkurrensutsatt tilldelning av projektmedel. Det nya forskningsorganet föreslås få en dimensionering motsvarande 22 fasta forskartjänster, tio

doktorandstipendiater och 15 projektanställda forskarassistenter. Totalt med administrativ service kommer ALC att bantas från ca 100 helårskrafter till ca 60. Utredningen lämnar dessutom förslag om en mera markerad forskningsledning samt utvecklandet av en god forskningsmiljö.

Utredningen har behandlat Arbetsmiljöinstitutet främst utifrån hela arbetslivsforskningens perspektiv och går inte in närmare på dess verksamhet och organisation. Utredningen konstaterar allmänt att AI etablerat sig som en självständig forskningsorganisation med en högkvalitativ forskning. Utredningen föreslår att AI - som redan idag har en tämligen stark koppling till högskolorna - förstärker denna på olika sätt, att en långsiktig omorientering sker till förmån för den socialpsykologiska och arbetsorganisatoriska forskningen, samt för en mera produktionsteknisk och datavetenskaplig profil. Dessutom föreslås vissa åtgärder för att stimulera "nyorientering".

Avslutningsvis uppehåller sig utredningen vid frågeställningarna om hur arbetslivsforskningens resultat sprids. Utredningen konstaterar att detta kan förbättras och föreslår åtgärder inom informationsområdet, men anser framförallt att en ökad satsning på kunskapsspridning bör ske genom det ordinarie undervisningsväsendet. Flera åtgärder föreslås för att stimulera detta bl a ökade möjligheter för arbetslivsforskare att medverka vid utbildning, införande av uppdragsutbildning vid högskolorna i arbetslivsvetenskap. Dessutom läggs ytterligare förslag om ökade kontakter mellan forskare och löntagarorganisationerna i en vidgad informations och kontaktverksamhet.

Till sist lägger utredningen fram förslag om vissa övergripande inriktningsfrågor för arbetslivsforskningen. Utredningen ger förslag om ökad kompetenssamverkan mellan teknologi och human- och samhällsvetenskaplig forskning. Dessutom

poängteras behovet av framtida forskningsinsatser på följande fem områden: det internationaliserade arbetslivet, människan och den nya tekniken, arbetet i förhållande till övriga livsroller, den ökade föränderligheten i arbetslivet, samt den växande tjänstesektorn.

1. Utredningens uppdrag och arbete

1.1 Uppdraget enligt direktiven

Regeringen beslöt den 16 november 1989 att en särskild utredare skulle tillkallas för att lämna förslag till hur arbetslivsforskningen ska bedrivas och vara organiserad.

På uppdrag av regeringen har riksrevisionsverket (RRV) granskat verksamheten vid Arbetslivscentrum. RRV:s rapport (Dnr 1986:393) innehåller ett antal förslag till åtgärder för att skapa en bättre forskningsmiljö. Rapporten har remissbehandlats och flera remissinstanser liksom Arbetslivscentrums styrelse har ansett att Arbetslivscentrums roll måste beaktas i en översyn av arbetslivsforskningen. 1987 tillsatte Arbetslivscentrums vetenskapliga råd en gransknings-kommitté som utvärderade organisationens verksamhet och vetenskapliga produktion. Kommittén kom bl a fram till att ett utvidgat samarbete till universiteten behövs för att bygga upp en forskargemenskap för framtiden. Vidare föreslog kommittén att samarbetet med arbetsmarknadens parter skulle stärkas liksom förbindelserna med andra institutioner inom arbetslivsforskningen.

I 1987 års forskningsproposition (1986/87:80) anmälde föredragande statsrådet att hon sedan remissbehandlingen avslutats avsåg att överväga de förslag beträffande Arbetslivscentrum som RRV redovisat i ovannämnda rapport. Först därefter avsåg hon att ta ställning till om det kan finnas skäl att vidta ytterligare åtgärder beträffande organisationen av forskningen inom arbetslivsområdet. I kommittédirektivet (Dir. 1989:59) föreslår statsrådet att detta görs i ett sammanhang (direktivet i sin helhet återfinns i bilaga 1).

Utgångspunkten för utredningens arbete har varit att de övergripande målen för detta forskningsområde behålls liksom de finansiella ramarna. I uppdraget ingår en kartläggning av arbetslivsforskningens omfattning, inriktning och finansiering samt alternativa förslag på hur denna forskning bör bedrivas och organiseras så att tillgängliga resurser utnyttjas på effektivast möjliga sätt. Mot bakgrund av redovisade granskningrapporter ägnas Arbetslivscentrums roll i arbetslivsforskningen och dess verksamhet och organisation särskild uppmärksamhet.

1.2 Avgränsning

Att definiera arbetslivsforskning är svårt och har inte varit utredningens uppgift. Utredningen använder i likhet med direktiven begreppet arbetslivsforskning som ett samlingsbegrepp för arbetsvetenskaplig forskning, arbetslivsforskning, arbetsmiljöforskning, arbetsmedicinsk forskning m m.

Det är inte heller problemfritt att finna en fungerande definition som avgränsar utredningens arbete eftersom arbetslivsforskning bedrivs dels inom och dels mellan vitt skilda fakultets- och ämnesområden.

Utredningen utesluter forskning och utveckling som visserligen har eller får konsekvenser i arbetslivet men vars effekter/konsekvenser för människan ej beaktas.

Utredningen gör vidare ingen åtskillnad mellan de alltmer integrerade begreppen arbetsmiljö- respektive arbetslivsforskning. Snarare uppfattas det första som en del av det senare. När utredningen talar om arbetsmiljö, avses alla de fysiska, kemiska, organisatoriska, sociala, psykologiska, ekonomiska förhållanden som möter människan i arbetet.

1.3 Problemområden

Utredningen har i huvudsak inriktat sitt arbete mot fyra problemområden.

Arbetslivsforskningen är till största delen sektorsfinansierad. I detta sammanhang har Arbetsmiljöfonden, som stor finansiär inom området, en nyckelposition. Även andra sektorsfinansiärer och forskningsråd stödjer arbetslivsinriktad forskning, men med andra grunder för prioritering. *Utredningen har som första problemområde försökt aktualisera vilka effekter rådande finansieringssystem har på arbetslivs forskningens inriktning kvalitét och utveckling.*

Arbetslivsforskningen kritiseras ofta för kortsiktighet, att behov och relevans snarare än att långsiktig kunskapsuppbyggnad och kvalitét styr forskningen. Krav på relevans är viktig inom all sektorsforskning. Samtidigt är arbetslivsforskningen ingen egen disciplin utan präglas av mångvetenskapliga och tvärvetenskapliga ansatser, varför de inomvetenskapliga kriterierna inte är helt uppenbara. *Ett andra problemområde har gällt den för arbetslivsforskningen så viktiga prövningen av behov och relevans i relation till forskarsamhällets ställda kvalitets kriterier.*

Inom all forskning är spridning och tillämpning av vunna resultat viktigt, och gäller i särskilt hög grad för arbetslivsforskningen. Hög tillgänglighet är en väsentlig aspekt i sammanhanget för såväl forskare inom fältet, som för samhället i övrigt. Spridning av information som samtidigt ger hög tillgänglighet är dyrbar och ställer krav på effektivitet resursutnyttjande. *Ett tredje problemområde berör spridning och i viss mån tillämpning av arbetslivsforskningsrelevant*

kunskap till såväl forskarsamhället, arbetsmarknadens parter som till direkta användare inom näringslivet.

Karaktäristiskt för arbetslivsforskningen är dess mångvetenskapliga ansats. Detta medför bl a att fältets inriktning inte är helt lätt att överblicka. Behovet av arbetslivsvetenskaplig kunskap i framtiden är stort och vissa forskningsområden är eftersatta. *Ett fjärde problemområde gäller arbetslivsforskningens framtida inriktningsformer för kompetenssamverkan och vilka behov som en sådan inriktning medför.*

1.4 Arbetets uppläggning

Mot bakgrund av att direktiven uttrycker att Arbetslivscentrum ska ägnas särskild uppmärksamhet har utredningsarbetet inriktats mot att samla information om faktiska förhållanden (tjänster, tvärvetenskapligt samarbete, knytning till universitet/högskola etc.) vid främst Arbetslivscentrum. Syftet har bl a varit att försöka kartlägga vad som hänt sedan RRV's och Internationella granskningsgruppens rapporter presenterats 1987. För detta ändamål har utredningen träffat ledningen vid ALC sammanlagt fyra gånger. Utredningssekreteriat har också sänt frågebrev till centrrets ledning för att få de aktuella frågorna ytterligare belysta och på så sätt få en uppdatering av tidigare utredningar. I ett senare skede har en sk forskarhearing hållits med professorerna vid Arbetslivscentrum, främst avseende deras syn på det egna forskningsområdets framtid.

Vidare inleddes tidigt verksamhet med att göra sammanställningar avseende tidigare gjorda utredningar dels gällande ALC och dels gällande arbetslivsforskning i stort. Sammanställningar har också gjorts över forskningspropositionerna.

Mot bakgrund av att Arbetsmiljöfonden intar en obestridd nyckelposition inom arbetslivsforskningens område, har utredningen i detta betänkande ägnat fondens verksamhet stort utrymme.

Forskningen vid Arbetsmiljöinstitutet utgör en stor del av den samlade arbetslivsforskningen i Sverige, och måste därför beaktas i en helhetsyn över arbetslivsforskningens organisation. Utredningen ägnar institutet ett visst utrymme i sitt betänkande.

Tidigt i utredningsskedet påbörjades en kartläggning av arbetslivsforskningens omfattning och inriktning samt finansiering i stort. För detta ändamål samlades information in på flera sätt, bl. a. genom

- möten med ledningen för Arbetsmiljöfonden
- möte med handläggare på Arbetsmiljöfonden
- möten med forskare på fältet inom högskola, varianter av centrum/kollegiebildningar och från högskolan fristående forskningsinstitut
- sammanställningar ur projektkataloger och verksamhetsberättelser
- analys av forskningsprojekt
- telefon och brevkontakt med olika på området berörda
- utskick av frågeformulär "Enkät om svensk forskning och utbildning i arbetslivs- och arbetsmiljöfrågor" till berörda grupper av forskare

Den sista punkten förtjänar ytterligare belysning. Enligt direktiven skall utredaren bedriva sitt arbete i nära kontakt med bl. a. arbetslivsforskningens olika institutioner. På grund av den korta tid som stått till utredningens förfogande och den bredd arbetslivsforskning representerar, beslutades att en

enkät skulle sändas till berörda grupper av forskare avseende bl. a. tjänster, centralt forskningsområde, knytning till högskola och utbildning, ekonomiska resurser och finansiering och internationellt samarbete. Dels för att komplettera information som redan fanns tillgänglig i olika dokument, verksamhetsberättelser och projektkataloger, dels för att "fånga in" information som inte fanns åtkomlig på annat sätt, samt för att i någon mån uppfylla direktivens önskan om kontakt med arbetslivsforskningens olika institutioner.

Enkäten sändes i mars 1990 till 395 prefekter och föreståndare vid företrädesvis högskoleanknutna institutioner och avdelningar, vilka kunde tänkas bedriva arbetslivsinriktad forskning enligt den avgränsning som tidigare redogjorts för. Prefekten/föreståndaren hade i sin tur att tillse att enkäten nådde forskargrupper med relevant inriktning.

Enkäten utgick ej till Arbetslivscentrum eller Arbetsmiljöinstitutet eftersom motsvarande information om dessa fanns tillgänglig på annat sätt. Andra som inte erhöll enkäten var forskningsinitierande myndigheter, affärsdrivande verk och företag med forskningsverksamhet. Detta av främst två skäl: dels att en hel del information om dessa fanns att tillgå i den utredning som Statskontoret gjort på uppdrag av arbetsmiljökommissionen "Aktörer på arbetsmiljöområdet - en översiktlig kartläggning" (delrapport 1989:40) samt i statsrådsberedningens rapport "Svensk sektorsforskning" (Ds 1989:3) dels att enkäten skulle behövt en grundlig ombearbetning för att också passa in i dessa organs forskningsstrukturer, något som inte varit möjligt på grund av den korta tid som utredningen haft till sitt förfogande.

80 mottagare har svarat att någon forskningen enligt den givna avgränsningen inte finns vid deras institution, 157 forskare och grupper av forskare har besvarat enkäten och

beskrivit sin verksamhet. Den korta utredningstiden har medfört att endast svaren på fyra av enkätens totalt 14 frågor har prioriterats i analysfasen.

Referensgrupp

Utredningen har kontinuerligt under utredningens gång träffat den referensgrupp som stått till dess förfogande. Referensgruppen har utgjorts av Jan Bröms, utredningschef, SACO/SR; Lennart Grudevall, direktör, Komunförbundet; Anders Hagman, bitr. avdelningschef, Landstingsförbundet; Anders L. Johansson, utredare, LO; Lars Lindstedt, förhandlingsdirektör, SAV; Håkan Lundgren, direktör, SAF; samt Roger Mörtvik, ombudsman, TCO.

Till utredningen inkomna skrivelser

Steven Deutsch, University of Oregon, Bob Sass, University of Saskatchewan, Gerry Hunnius, York University och Dick Ramström, SIPU, har i skrivelser under hösten 1989 till arbetsmarknadsministern fört fram synpunkter på arbetslivscentrum i samband med utredningen om arbetslivsforskningens organisering. Russel Lansbury, University of Sydney har i skrivelse den 5 januari 1990 till arbetsmarknadsministern också gett synpunkter på Arbetslivscentrum. Skrivelserna har överlämnats för kännedom till utredningen.

Ett antal arbetslivsforskare vid Lunds universitet har i skrivelse den 1 maj 1990 till Arbetsmiljöfonden gett förslag till programstöd för inrättandet av ett Centrum för arbetslivsvetenskap vid Lunds universitet. Skrivelsen har delgetts utredningen för kännedom.

Representater ur Nationalkommittén för psykologi, Svenska vetenskapsakademin, har uppvaktat utredningen i samband med kommittens förslag om inrättande av fler professurer inom området.

2. Svensk arbetslivsforskning - en översikt

2.1 Arbetslivsforskningens villkor - en tillbakablick

I detta avsnitt ges dels en historisk bakgrund till arbetslivsforskningens utveckling, samt ett försök att kort beskriva dagsläget för arbetslivsforskningen i Sverige. Som underlag för beskrivningen har utredningen i huvudsak använt R.Å Gustavsson och A Kjellberg "Beteende vetenskaplig arbetsmiljöforskning - historisk bakgrund och utveckling i Sverige", (ASF rapport 1983:6), samt H. Glimells kapitel "Kunskapsintressen i svensk arbetslivsforskning" i boken "Makten över forskningspolitiken - särintressen, nationell styrning och internationalism", red W. Agrell, Forskningspolitiska studier, Lund University Press 1989. Vidare har information ur utredningens enkät utgjort underlag.

Mot bakgrund av 1920-talets öppna tvister på arbetsmarknaden hölls år 1928 den sk arbetsfredskonferensen. Motsättningar kring den "industriella arbetarfrågan" hade då länge skapat osäkerhet på arbetsmarknaden. Detta blev upptakten till det samarbete mellan arbetsmarknadsparterna som kodifierades i det s k Saltsjöbadsavtalet 1938. Samspelet mellan parterna reglerades i ett flertal avseenden, vilket gynnade en stabil utveckling under kontroll av centralt organiserade motparter.

En särskild delegation sammanfattade arbetsfredskonferensens diskussioner i en rapport 1929. Där framhålls det lokala arbetarskyddet som ett exempel på ett möjligt och önskvärt konkret område för samarbete mellan arbetarombud och arbetsgivarna. LO och SAF överenskom om inrättandet av Arbetarskyddsnämnden (ASN) 1942. Detta var den första

konkreta överenskommelsen om partsgemensamt arbete, som blev en följd av 1938 års ramavtal (Saltsjöbadsavtalet).

Arbetsledarnas utbildning och ställning var också ett stort diskussionsämne under arbetsfredskonferensen. Arbetsfredsdelegationen, som hade att omforma debatten till konkreta förslag, vände sig till Industriförbundet i denna fråga, vilket ledde till att Industriförbundet tillsammans med Arbetsledarförbundet, inrättade Arbetsledarinstitutet (ALI) 1930. I kurserna vid ALI, i vilka både förmän och arbetare kunde delta, skulle ingå att sprida kunskaper om ekonomiska, sociala, yrkeshygieniska och arbetspsykologiska frågor. 1935 startade ALI i samarbete med IVA kurser för arbetsstudieingenjörer. 1944 inrättades den sk Personalprövningsdetaljen vid försvaret som kom att få stor betydelse för utvecklingen av urvalstest i Sverige, och 1944 inrättades Psykotekniska Institutet (PTI) som ett fristående institut inom Stockholms högskola från att tidigare ha varit en underavdelning inom den psykologiska institutionen. Institutets verksamhet bestod i att på uppdrag från framförallt AMS göra anlagsundersökningar som underlag för yrkesrådgivning och utbildningsplanering. En liknande start och utveckling har också Göteborgs psykotekniska institut (GPI, bildat 1949) haft.

Under efterkrigstidens två första decennier kom vanligen forsknings- och utvecklingsarbetet på arbetslivets område att betraktas som en samarbetsfråga inom ramarna för Saltsjöbadsavtalens anda och som betecknande för "Den Svenska modellen". Denna syn kom i väsentlig utsträckning att karaktisera de växande insatser på området som institutionaliserades på 1950-talet, även om det var arbetsgivarsidan som aktivt agerade för en etablering av

forskningen och som hade kontroll över de ekonomiska styrmedlen.

Omkring 1950 finansierade arbetsgivarsidan Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) och Personaladministrativa rådet (PA-rådet). Dessa organisationer blev de första forskningsorganen med speciell inriktning mot beteende- och samhällsvetenskaplig forskning om arbetslivet i Sverige. De teoretiska referensramarna och de empiriska studierna - men också det tillämpade konsultarbete som främst genomfördes av PA-rådet - vidgades nu utöver det rationaliseringstekniska perspektivet. En rad förgrundsgestalter i det som kan benämnas den andra generationen svenska sociologer genomförde mot slutet av 1940-talet och i början av 1950-talet forskning i SNS och PA-rådets regi. Även psykologer fann, främst hos PA-rådet, en möjlighet till forsknings-, utvecklings- och rådgivningsarbete inom arbetslivsfältet.

Under andra hälften av 1960-talet påbörjades inom flera sektorer av arbetslivet försöksverksamhet på det arbetsorganisatoriska området, bl a de partsgemensamma s k URAF-försöken. Dessa försök innebar en omorientering av forskningen från en inriktning mot beskrivning och analys av de informella relationerna på arbetsplatsen och arbetsanpassning till ett s k sociotekniskt synsätt, där de tekniska och organisatoriska aspekterna av arbetsmiljön betraktas som två samspelande system. De s k delvis självstyrande grupperna stod i centrum för intresset. Man hoppades bl a kunna öka arbetsmotivationen och självbestämmandet i arbetet genom att överge den gamla tayloristiska principen "en man-ett jobb". Den tidigare forskningen som gällt information, samråd, trivsel m m. och som i väsentlig utsträckning kommit att handla om de frågor som företagsnämndsavtalen reglerade, utvecklades nu till att också gälla frågor som sammanhänger med arbetsprocessens konkreta ramar, dvs arbetsorganisation,

formella grunder för relationer mellan olika grupper av anställda och arbetsgivaren samt produktionsteknikens utformning.

Den utveckling mot en mer praktiskt inriktad arbetsmiljöforskning som kom igång kring sociotekniskt utvecklingsarbete avstannade dock efter några år. Ett skäl var att försöken inte ledde till så avgörande förbättringar i arbetets organisation som man från början ställt i utsikt eller hoppats på. Detta blev ett av skälen till varför den fackliga sidan i början av 1970-talet ökade sitt engagemang på det arbetsrättsliga området, vilket senare bl a resulterade i AMLs och MBLs tillkomst.

Samtidigt som den ovan diskuterade forskningen och försöksverksamheten med nya organisationsformer i industrin gav en del nya utgångspunkter för den fortsatta utvecklingen kan det emellertid konstateras att perioden huvudsakligen karakteriserades av fortsatta rationaliseringsåtgärder av traditionellt slag.

Huvuddelen av den växande arbetspsykologiska forskningen var också alltjämt inriktad på frågor som knöt an till rationaliserings- och effektivitetssträvandena. Så fick Utvecklingsrådets arbetsgrupp för t ex forskning, utveckling och konsultarbete avseende psykologiska urvalsfrågor en allt större omfattning.

Under de sista åren av 1960-talet förändrades debattklimatet på ett dramatiskt sätt. Radikala ifrågasättanden av grundläggande värderingar fick på ett helt annat sätt än tidigare en plats i den allmänna debatten. Denna debatt kom också att handla om forskningen i allmänhet och arbetslivsforskningen i synnerhet, det senare framför allt i samband med den s k mentalhälsokampanjen. Arbetslivsforskningen kritiserades

framför allt för att vara arbetsgivarstyrd och för att syfta till manipulation av arbetarna.

Det förändrade politiska klimatet påverkade forskningens inriktning och organisation under 1960-talet på flera sätt.

"Human relation"-riktningen samt urvals- och trivselfrågorna, fick allt mindre betydelse. Framför allt sociologerna tog i sin forskning i ökande utsträckning upp mer kontroversiella samhällsfrågor och anknöt till kontinentala vetenskapstraditioner, som tidigare haft mycket litet inflytande.

Intresset för forskning kring arbetsmiljöns konsekvenser för de anställda ökade även inom etablerade akademiska forskningsinriktningar. Således började t ex psykofysiologer under denna period att använda sina metoder för att studera stress- och arbetstidsproblem i arbetslivet.

Från slutet av 1960-talet har också de fackliga organisationerna i ökad utsträckning engagerat sig i FoU-frågor inom arbetsmiljöområdet. Organisationerna har dels formulerat handlingsprogram inom forsknings- och arbetsmiljöområdet, dels själva initierat forskning, i första hand kartläggningar av medlemmarnas arbetsmiljö.

Den viktigaste manifestationen av det ökade intresset för arbetsmiljöfrågor var inrättandet av arbetarskyddsfonden (ASF) 1972 (numera Arbetsmiljöfonden) vilket ledde till att också den beteendevetenskapliga arbetslivsforskningen fick en förbättrad finansiering. ASFs tillkomst medverkade därigenom till den starka tillväxten av den beteendevetenskapliga arbetsmiljöforskningen under 1970-talet.

Den nya arbetsmiljölag som kom 1978 behandlade också för första gången psykiska och sociala aspekter av arbetsmiljön

och detta på ett sätt som uppenbarligen påverkats av forskningen inom området.

Den s k Westlingska utredningen (SOU 1973:55) rekommenderade att ett för staten och arbetsmarknadsparterna gemensamt forskningsinstitut för arbetslivsfrågor skulle skapas med PA-rådet som bas. I stället beslutade dock riksdagen 1976 i samband med medbestämmandelagens tillkomst att inrätta ett statligt forskningsinstitut med särskild inriktning mot frågor om arbetslivets demokratisering, Arbetslivscentrum.

PA-rådet (numera FA-rådet) återgick några år senare till att bli ett rent SAF-organ, efter att i många år haft en partssammansatt styrelse.

Den institutionella basen för den beteendevetenskapliga arbetsmiljöforskningen förstärktes under 1970-talet på olika sätt. Sålunda inrättades en arbetspsykologisk enhet vid arbetarskyddsstyrelsens forskningsavdelning och senare ett särskilt institut för psykosocial miljömedicin (IPM), där bl a beteendevetenskaplig forskning idag bedrivs. Vid flera universitet bildades grupper inriktade på sociologiska, psykologiska eller psykofysiologiska arbetsmiljöstudier, några tekniska högskolor fick arbetsvetenskapliga institutioner med bl a beteendevetenskapliga inslag etc.

Det är inte helt lätt att och beskriva en utveckling som ligger nära i tiden. Ett kort perspektiv reducerar möjligheten till överblick, särskilt inom ett område av så bred natur som arbetslivsforskningens. En som försökt "fånga in" 1980-talets förändrade villkor för området är H. Glimell i sin rapport "Kunskapsintressen i svensk arbetslivsforskning". Författaren menar att bilden av Sverige i decenniets början var ett land med en åldrande industristruktur, med otillräckliga satsningar

på nya teknikområden och med ett starkt konkurrensberoende. Bilden förmedlades bl a i flera rapporter under 1979 som behandlade Sveriges industriella framtid. 1970-talets subventioner till krisdrabbade branscher avvecklades och ersattes av en selektiv teknikpolitik, inriktad mot tekniska FoU-områden med stor förutspådd industriell potential.

I samband med att det sk Utvecklingsavtalet (UV), som slöts mellan parterna 1982 beslutade man att verka för ett partsgemensamt utvecklingsprogram för ny teknik, arbetsorganisation och arbetsmiljö, det sk utvecklingsprogrammet (UP), organiserat av Arbetsmiljöfonden. Programmet utmynnade i ett 40-tal projekt. Programidén var att söka upp planerade eller pågående projekt med inslag av ny teknik och sedan finansiera "extraaktiviteter" med stark betoning på utveckling i form av utvidgade utbildningsprogram, diskussioner med inblandade, information, dokumentation av projekten, m.m.

I sitt inledning menar Glimell att det "rent" akademiska kunskapsintresset varit svagt utvecklat på området: "Det går förvisso att uppbringa exempel på forskningsfält som verkar framsprungna ur akademiska miljöer och inomvetenskapliga frågeställningar. Men de verkar ha svårt att bilda skola och ge kumulativa effekter. Ett mer typiskt mönster är snarast att forskningen sent får en akademisk ställning, och då ofta som en personlig belöning för lång och trogen tjänst...".

Avsaknaden av akademiskt intresse, har även varit kännetecknande för 1980-talet, trots att de forskningspolitiska vindarna blåst för långsiktig kunskapsutveckling vid universiteten. Glimmel säger att forskningen "onekligen fått en större akademisk bredd. Framförallt tycks (ekonom)historiker ha vänt sitt intresse mot området, t ex vid universiteten i Uppsala och Göteborg. Vid andra universitet (Lund, Stockholm) har

även etnologin, mikrosociologin och antropologin i ökande grad kommit att fokusera arbetslivet".

Utmärkande för forskningspropositionerna under 1980-talet har varit en stark markering att sektorsmyndigheter måste ta ett större ansvar för forskningen vid högskolor och universitet.

Vid flera högskoleorter i Sverige har under 1980-talet arbetslivsinriktade forskare organiserat sig i grupper, kollegier, forum och centrumbildningar, med varianter av knytningar till högskola/universitet. Dessa strävar efter att finna sin roll i forskarsamhället. Med avseende på administration/förvaltning kan dessa grovt delas in i två kategorier: via stiftelser respektive inom högskolans organisation.

Som framgår av ovan har starka inslag i arbetslivsforskning varit människan i interaktion med ny teknik, men också inflytande- och maktfrågor, chefernas roll och då inte minst kvinnornas villkor på olika nivåer inom arbetslivet. Tjänstemännens situation har fått ökat utrymme i forskningen. Koppling mot aspekter av hälsa har varit framträdande liksom belastningsproblemen inom såväl industri- som tjänstemannasektorn.

2.2 Forskningspolitik och forskningsorganisation

Högskoleenheter

De mest betydelsefulla statliga organen för forskning är de högskoleenheter där det finns en fakultetsorganisation. Sammanlagt finns elva sådana, fördelade på sju orter. Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala (SLU) tillhör jordbruksdepartementets område. Övriga tio enheter, som alla sorterar under utbildningsdepartementet, är universiteten i Stockholm, Uppsala, Linköping, Lund, Göteborg och Umeå, Karolinska institutet, tekniska högskolan i Stockholm (KTH), Chalmers tekniska högskola samt högskolan i Luleå.

Förutom de elva högskoleenheterna med fakultetsorganisation finns 24 statliga högskoleenheter, fördelade på ett stort antal orter, vilka forskningsmässigt är knutna till fakultetskollegium vid någon av de sju orter, där sådant finns. Forskningen vid dessa högskolor har ökat betydligt i omfattning vid dessa högskolor under det senaste årtiondet. Ökningen hänför sig dock huvudsakligen till uppdrag som utförs för näringslivet eller statliga myndigheter (Fou prop. 1989/90:90 sid 42). Inte minst gäller denna ökning arbetslivsforskningens område.

Beträffande tjänsteorganisationen i stort inom högskola, forskningsråd och övriga sektorsorgan hänvisas till SOU 1989:30, "Professorstillsättning".

Forskningsfinansiärer

Såväl forskningsråd som högskoleorgan bekostar viss vetenskaplig utrustning inom ramen för sina anslag. Mer kostnadskrävande utrustning finansieras genom särskilda medel som fördelas av Forskningsrådsnämnden (FRN). FRN

stödjer också forskningsprojekt och har att beakta behovet av tvär- och mångvetenskaplig forskning.

Forskningsråden har vart och ett på sitt område att främja och stödja betydelsefull forskning. Inom utbildningsdepartementets verksamhetsområde finns idag tre forskningsråd: humanistiska-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR), medicinska forskningsrådet (MFR) och naturvetenskapliga forskningsområdet (NFR).

En annan betydelsefull finansiär av forskning är Riksbankens Jubelumsfond (RJ) - en stiftelse, vars formella relation till riksbanken upphörde fr.o.m den 1 januari 1988, och är numera sin egen medelsförvaltare.

Med undantag för NFR stödd ovan nämnda forskningsfinansiärer någon form av arbetslivsforskningsrelaterade projekt budgetåret 1988/89.

I en kartläggning, gällande budgetåret 1987/88 (Ds 1989:3) "Svensk sektorsforskning", ingår såväl de stora forskningfinansierande forskningsorganen som myndigheter med forskninguppgifter, statliga forskningsinstitut och de departementsanknutna forskningsorganen.

Nedan presenteras svenska sektorsforskningsutredningens redogörelse för departementsorgan med särskilda forskningsuppgifter 1987/88. Följande organ har till huvuduppgift att stödja, finansiera eller bedriva forskning:

Försvarsdepartementet

- Delegationen för militärhistorisk forskning, DMF

Socialdepartementet

- Delegationen för social forskning, DSF
- AIDS-delegationen

Finansdepartementet

- Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, ESO
- Nordiska skattevetenskapliga forskningsrådet, NSFR

Arbetsmarknadsdepartementet

- Delegationen för arbetsmarknadspolitisk forskning, EFA
- Delegationen för jämställdhetsforskning, JÄMFO
- Delegationen för invandrarforskning, DEIFO

Industridepartementet

- Expertgruppen för regional forskning och utveckling, ERU
- Delegationen för industriellutveckling inom informationteknologi området IT-4-delegationen

Civildepartementet

- Delegationen för forskning om den offentliga sektorn, forskningsdelegationen

Flertalet departementsområden har något fristående organ som har till huvuduppgift att initiera och finansiera forskning. Dessa är

Utrikesdepartementet

- Styrelsen för u-landsforskning, SAREC

Kommunikationsdepartementet

- Transportforskningsberedningen, TFB

Jordbruksdepartementet

- Skogs- och jordbrukets forskningsråd, SJFR

Arbetsmarknadsdepartementet

- Arbetsmiljöfonden, AMFO

Bostadsdepartementet

- Statens råd för byggnadsforskning, BFR

Industridepartementet

- Styrelsen för teknisk utveckling, STU
- Statens delegation för rymdverksamhet, DFR

Miljö- och energidepartementet

- Energiforskningsnämnden

Förutom AMFO, som är den stora finansiären av arbetslivsforskning, stödde flera av ovan nämnda organ någon form av arbetslivsinriktade forskningsprojekt under budgetåret 1988/89 (se figur 1 i kapitel 2.4).

I sammanhanget bör noteras de förslag som regeringen lagt fram i FoU prop. 1989/90:90, nämligen att ett nytt teknikvetenskapligt forskningsråd inrättas den 1 juli 1990 för att stärka den tekniska grundforskningen och därmed avsluta den försöksverksamhet som bedrivits inom STU. Som ett led i att förstärka och vidga forskningsrådssystemet vill man inrätta ett socialt forskningsråd under socialdepartementet för att ersätta både delegationen för social forskning och delegationen för invandrarforskning. Dessutom föreslår man att skogs- och jordbrukets forskningsråd bör ges en tydligare karaktär av forskningsråd.

Andra myndigheter som är viktiga i ett arbetslivsforskningsperspektiv, och som har forskningsfinansierande verksamhet vid sidan av de ordinarie uppgifterna är arbetarskyddsstyrelsen (ASS) under arbetsmarknadsdepartementet, statens kärnkraftsinspektion (SKI) och kemikalieinspektionen under miljö- och energidepartementet. Dessutom bör nämnas statens provningsanstalt under industridepartementet, men som i huvudsak bedriver arbetslivsrelaterad Fou-verksamhet internt.

2.3 Forskningspolitisk syn på särorganisationer och särskilda forskningsinstitut

Svensk forskningspolitik har i största möjliga utsträckning undvikit att skapa särskilda forskningsinstitut. Politiken har istället gått ut på att betrakta universitet och högskolor som samhällets samlade forskningsinstitut, där forskning utförs oberoende av finanseringsform (prop 1989/90:90 sid 9). Utredningen menar att arbetslivsforskningen i vissa stycken, är ett område i motsatt riktning till rådande forskningspolitiska intentioner. Arbetslivscentrum och Arbetsmiljöinstitutet är bägge från högskolan fristående institut med betydande resurser, dock med varierande kontaktytor och förankringar inom universitetsvärlden.

Vidare finns vid flera högskoleorter i Sverige arbetslivsintriktade forskare som organiserat sig i grupper, kollegier, forum och centrumbildningar med varianter av knytningar till högskolan. Avseende administration/förvaltning kan dessa bildningar grovt delas in i två kategorier: stiftesleform, respektive högskola/universitet som administratör/förvaltare (se bilaga 5)..

Ett exempel på den förra kategorin är Arbetsvetenskapliga kollegiet i Göteborg, som startade sin verksamhet i januari 1988 efter ett halvt år av förberedande. Kollegiet är en samarbetsorganisation mellan institutionerna på Chalmers Tekniska högskola för industriell organisation, transport-teknik och institutionerna på Göteborgs Universitet för företagsekonomi, historia, psykologi och sociologi. Kollegiet ingår i stiftelsen IMIT (Institute for Management of Innovation and Technology) och drivs som ett tidsbegränsat program med anslag från Arbetsmiljöfonden, budgeten för 1990 och 1991 är 15 Mkr.

Kollegiet har för närvarande resurser för åtta seniorforskare, som på halvtid bedriver forskning inom ramen för sina tjänster, vilket möjliggörs genom tillfälliga tjänstledigheter från högskoleinstitutioner och forskningsinstitut. Vidare finns tolv doktorandtjänster, två per deltagande institution. Kollegiet är inte inblandat i examination utan den sköts av respektive institution. I sin verksamhet har man ett vetenskapligt råd som främst ska fungera som idégivare i och utvärderare av verksamheten. Kollegiet bedriver sin verksamhet i egna lokaler.

En starkt bidragande orsak till kollegiets tillkomst var att stärka återväxten av arbetslivsforskare, samt att befrämja tvärvetenskap. På kort tid har man kommit mycket långt i dessa målsättningar vad gäller doktorsavhandlingar och licuppsatser.

Exempel på en centrumbildning som i administrativt hänseende är knuten till högskola/universitet är Centrum för miljövetenskaplig forskning (CMF) i Umeå. CMF har till uppgift att stödja och utveckla miljövetenskaplig forskning i Umeå genom att åstadkomma en forskningssamverkan mellan universitetet, FOA och SLU.

Denna bildning har sitt ursprung i ett regeringsuppdrag avseende en utredning om förutsättningar för samverkan inom viss naturvetenskaplig och medicinsk forskning i Umeå, rapporterad till utbildningsdepartementet 1986. Bakgrunden till denna utredning var omlokaliseringen av Försvarets Forskningsanstalts huvudavdelning för ABC-skydd, Sveriges Lantbruksuniversitets Skogliga Fakultet och en del av Arbetarskyddsstyrelsens forskningsavdelning (numera Arbetsmiljönstitutet) till Umeå under 70-talet.

I 1987 års forskningspolitiska proposition föreslog regeringen inrättandet av CMF med Umeå universitet, FOA och SLU som intressenter, under 1988 adjungerades Arbetsmiljöinstitutet till centrumbildningen.

Centret är administrativt knutet till universitetet i Umeå och leds av en styrelse bestående av en ordförande, utsedd av regeringen, och en ledamot från vardera av de samverkande myndigheterna samt från Statens naturvårdsverk och Arbetsmiljöfonden. Under styrelsen leds centrets verksamhet av en föreståndare utsedd av universitetet på förslag av styrelsen. Till skillnad från kollegiet har man inga egna lokaler utan ser som sin uppgift att initiera samordna och stödja forskningsverksamhet ute i och mellan redan befintliga forskningsmiljöer. Vidare utgör arbetslivsforskning endast en del av centrets totala forskningsverksamhet.

Som tidigare framhållits finns flera liknande bildningar i Sverige. Samtidigt har regeringen (Fou. prop. 1989/90:90 sid 206) uttalat sin inställning till bildandet av särorganisationer. Man deklarerar sin positiva inställning till ökat utbyte mellan forskning och näringsliv men säger samtidigt att grundinställningen bör vara att dessa kontakter ska ske genom den reguljära högskoleorganisationen och inte i särorganisationer.

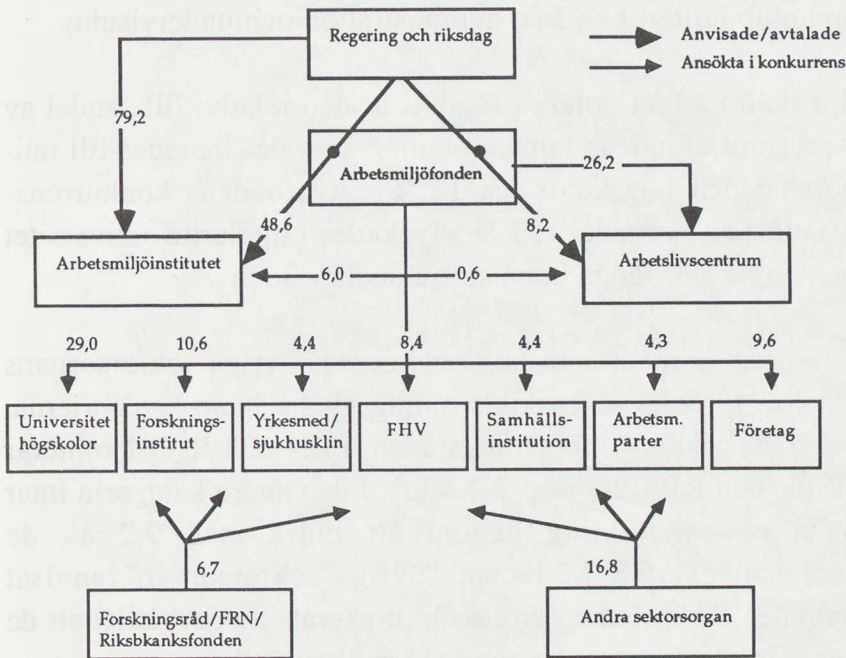
Arbetslivsforskningen har starkt behov av kontakter med näringsliv och offentlig verksamhet. I detta sammanhang vill utredningen poängtera, att flera reperesentanter för olika centrumbildningar anser sig via dessa ha fått ett ökat utbyte med näringsliv och offentlig verksamhet.

2.4 Arbetslivsforskningens resurser och deras fördelning budgetåret 88/89

Utredningen har gjort en bedömning av hur de huvudsakliga strömmarna av FoU-medel för arbetslivsforskning fördelar sig på olika kategorier anslagsgivare respektive anslagsmottagare. Resultatet av denna analys återfinns i figur 1, som refererar till budgetåret 1988/89.

Det ska observeras att bedömningen av fondernas/rådens olika projektanslag baseras på kataloguppgifter, vilket kan betyda att ett okänt antal anslag har belastat givaren under en mindre del av budgetåret men presenteras i föregående alternativt efterföljande sammanställning. Vidare gäller uppgifterna vilka medel som i kontrakten har budgetterats för hela eller delar av 1988/89, medan om dessa faktiskt har rekvirerats och/eller förbrukats i enlighet med kontraktstiden ej har kunnat fastställas.

Mottagarkategorierna inrymmer en del sammanslagningar som bör preciseras. "Universitet och högskolor", inkluderar de regionala högskolorna respektive handelshögskolorna i Stockholm (inkl EFI) och Göteborg. Till kategorin "Forskningsinstitut" har förts branschforskningsinstitut (IVF, STFI osv), IPM, och en del andra mer fristående institut som FA-rådet. Till "FHV" har även Bygghälsans forskningsstiftelse förts. I kategorin "Samhällsinstitutioner" har inräknats statliga myndigheter och verk samt kommunala och landstingskommunala organ (exkl sjukvårdsinrättningar). "Arbetsmarknadens parter" innehåller såväl enskilda som gemensamma organisationer. Kategorin "Företag" domineras av mindre rådgivande och utvecklande företag samt enskilda uppfinnare.



Figur 1. Arbetslivsforskningens medel (Mkr), budgetåret 1988/89, fördelade på finansörer och olika kategorier mottagare.

Den sammanlagda volymen för budgetåret är enligt figur 1, 263 Mkr. I denna summa saknas i första hand de resurser som direkt eller indirekt tillfaller området via fakultetsanslagen. Detta bidrag utgör givetvis ett betydande men ytterst svårbedömt belopp. Detsamma gäller uppskattningen av bidragen från andra typer av fasta resurser, d v s främst utnyttjandet av fasta tjänster vid olika typer av institutioner utanför universitets-/högskolesystemet, exempelvis vid branschforskningsinstitut, vanliga sjukhus osv. I enkätresultatet (se vidare nedan) inrapporterades ca 227 årsverken på fasta tjänster av vilka sannolikt inte mer än 1/4 säkert ägnades åt forskningsarbete inom fältet. Omvandlat i pengar skulle detta betyda en resurs någonstans i intervallet 13-15 Mkr. Mycket talar dock för att detta är en underskattning, av främst två skäl: 1) enkätens grad av täckning kan diskuteras

och 2) enkätens krav på att forskningen skulle skiljas ut från andra uppgifter, t ex från administration och undervisning.

Speciellt värt att notera i figur 1, är den relativt lilla andel av Arbetsmiljöfondens samlade bidrag som destinerades till universitet och högskolor (ca 12 %). Av fondens konkurrensutsatta projektmedel (31 %) lyckades emellertid universitet och högskolor fånga in en större andel - 38 %.

I figuren framgår inte hur rådens och övriga sektorsorgans insatser fördelas på enskilda bidragsgivare inom kategorierna. När det gäller forskningsråden, FRN och RJF dominerar HSFR och RJF (2,3 resp 2,2 Mkr). I den andra kategorin intar STU en särställning genom att bidra med 9,2 av de sammanlagt 16,8 Mkr som "övriga sektorsorgan" anvisat området. STUs bidrag är också intressanta av det skälet att de har mångdubblats under senaste femårsperiod.

Fältets resurser har också försökt fångas upp i utredningens frågeformulär, "Enkät om svensk forskning och utbildning i arbetslivs- och arbetsmiljöfrågor". Formuläret sändes ut till 395 prefekter och föreståndare vid de företrädesvis högskoleanknutna institutioner och avdelningar som kunde tänkas bedriva arbetslivsinriktad forskning enligt den avgränsning som tidigare redogjorts för.

Sammanlagt inkom 237 svar. Av dessa har 80 svarat att någon forskning enligt den givna avgränsningen inte finns vid deras institution/avdelning, återstående 157 grupper av forskare har besvarat enkäten och beskrivit sin verksamhet för budgetåret 1988/89. En kort presentation av respektive grupps centrala forskningsfält redovisas i bilaga 5.

Ur enkätsvaren framgår att det under budgetåret 1988/89 fanns 227 personer (motsvarande 183 årsverken) med någon

form av fast tjänst (inkluderar t.v. förordnaden) inom högskolan, som till någon del bedrev arbetslivsforskning. Under motsvarande tid fanns det 436 personer (motsvarande 347 årsverken) med någon form av rörlig tjänst (t ex projekt och objektsanställningar) knuten till högskolan. Många arbetslivsinriktade forskare saknar således en fast tjänst inom högskolan.

Vidare framgår att forskare med rörliga tjänster uppskattade att de i genomsnitt ägnade 70-80 % av sin tid åt forskning, varav ca 2/3 utgjordes av arbetslivsinriktad forskning. Forskare med fasta tjänster ägnade i genomsnitt ca 40-50 % procent av sin tid åt forskning, varav ungefär halva tiden utgjordes av arbetslivsinriktad forskning. Dessa andelar skall beaktas med stor försiktighet sedan 22 % av de svarande lämnat ofullständiga uppgifter på frågor som rör just tidsåtgång för forskning.

Trots denna osäkerhetsfaktor, belyser resultatet ett kanske inte helt oväntat förhållande, nämligen att forskare med rörliga tjänster verkar vara de som står för den stora delen av forskningens utförande. Detta kan förklaras av att de som har fasta tjänster (ex lektorer, professorer) ofta har uppgifter inom administration och undervisning inom ramen för sina tjänster.

3. Arbetslivsforskningens centrala organ

I enlighet med direktivet har utredningen fokuserat forskningsområdets centrala organ och institutioner. I detta kapitel diskuteras, i tur och ordning, Arbetsmiljöfonden, Arbetslivscentrum och Arbetsmiljöinstitutet.

3.1 Arbetsmiljöfonden

3.1.1 Bakgrund och tillkomst

Arbetarskyddsfonden, ASF, började sin verksamhet 1972 och har sedan dess varit den dominerande finansiären i området. Som framgick av analysen i föregående kapitel har fonden behållit sin starka ställning, även om ett antal andra finansiärer har ökat sina bidrag under de senaste åren.

Vid mitten av 1960-talet kom arbetsmiljöfrågorna att uppmärksammas som en hittills ej tillräckligt beaktad dimension i det allmänna miljöarbetet i samhället. Arbetsmedicinska institutet inrättades. Från yrkesskadeförsäkringsfonden ställdes vissa medel till förfogande för forskningsprojekt och andra arbetarskyddsändamål.

I slutet av 1960-talet inleddes ett utredningsarbete om yrkesskadeförsäkringens finansiering. I detta sammanhang framfördes tanken främst från Landsorganisationen att det i samband med inbetalning av medel till yrkesskadeförsäkringen också skulle tas ut särskilda bidrag från arbetsgivarna för att förebygga yrkesskador och ohälsa i arbetslivet. Yrkesskadeförsäkringsutredningen föreslog sedermera i sitt betänkande (SOU 1970:49) att särskilda medel skulle reserveras för att motverka uppkomsten av yrkesskador och annan av arbetsmiljön betingad fysisk eller psykisk ohälsa eller för att förbättra arbetsmiljön därigenom befrämja hälsa och säkerhet.

i arbetslivet. Utredningen fäste särskilt uppmärksamheten på behovet av resurser för forskning, utbildning och upplysningsarbete i dessa sammanhang och föreslog att särskilda medel skulle sammanföras till en fond med uppgift att bevilja bidrag till berörda ändamål.

Utredningen ansåg sig inte ha anledning att i detalj gå in på hur fondens medel skulle användas. Vissa riktlinjer angavs emellertid. I fråga om forskningen framhölls bl a, att denna borde vara praktiskt inriktad och omfatta även uppföljande av forskningsresultat i industrin och andra delar av näringslivet, särskilt så att resultat som utarbetats i laboratorier blev prövade i praktisk verksamhet och eventuellt modifierade för praktisk tillämpning.

1970 tillsattes arbetsmiljöutredningen med uppgift att göra en allmän översyn av arbetarskyddslagstiftningen. Utredningens första betänkande "Bättre arbetsmiljö" (SOU 1972:86) framlades i december 1972. På grundval av detta framlades under hösten 1973 propositionen "Åtgärder för bättre arbetsmiljö" (1973:130). I november 1973 fattade riksdagen beslut i ärendet. Detta innebar flera väsentliga förändringar i arbetsmiljölslagstiftningen. Även arbetarskyddsfondens verksamhet berördes på flera viktiga punkter av beslutet.

I propositionen underströks att fonden självfallet inte skulle syfta till att avlösa de arbetarskyddsinsatser som dittills bekostats av staten, enskilda arbetsgivare eller på annat sätt. Fonden skulle i stället utgöra grunden för en reell ökning av resurserna för att förbättra arbetsmiljön.

Fondens första instruktion gavs den i oktober 1971 (SFS 1971:803). Vissa ändringar av denna utfärdades den i november 1973 (SFS 1973:856).

Styrelsen hade enligt den ursprungliga instruktionen till uppgift att genom bidrag från Arbetarskyddsfonden stödja sådan forskning, utbildning och upplysning som kan motverka uppkomsten av yrkesskador och annan av arbetsmiljön betingad ohälsa eller förbättra arbetsmiljön och därigenom främja hälsa och säkerhet i arbetslivet

För att planera ASF's arbete tillsatte chefen för socialdepartementet en utredning 1972 (Ds S 1972:2). Nedstående elva problemområden framhölls som särskilt angelägna och kom därför att prägla fondens ursprungliga inriktning. Det är intressant att notera den teknisk-kemiska och yrkesmedicinska profilen. Även om väsentliga förskjutningar har ägt rum under de gångna 17 åren, grundlades då en forskningsinriktning som fortfarande är mycket stark.

Industritoxikologi

Teknisk eliminationsteknik för luftföroreningar

Effekter och elimination av buller

Klimatproblem (ex. vis kyla och drag)

Arbetsorganisation och arbetsinnehåll

Ryggsjukdomar

Olycksfall

Vårdyrkens arbetsmiljöproblem

Arbetstidens längd och förläggning

Frånvaro och personalomsättning

Äldre och medelålders arbetskraft

Som en följd av det planerings- och programstöd som dessa områden erhöll kan konstateras att fondens forskningsverksamhet i dessa sektorer varit förhållandevis omfattande jämfört med andra områden. Dock har tillgång på forskare och intresseinriktning bland dessa, allmän debatt om arbetsmiljöfrågor, samt prioriteringar gjorda av partsföretärarna i fondens styrelse m m, medfört att forskningsmedel

också tillfallit andra områden, t ex de psykologiska och sociologiska forskningsfälten.

År 1976 vidgades ASFs inriktning till att omfatta även annan forskning än den som var inriktad mot att främja hälsa och säkerhet i arbetet. Bakgrunden till detta var att regeringen i samband med propositionen om medbestämmandelagen föreslog att denna skulle stödjas genom en samtidig satsning på arbetslivsforskning. Vidare inrättades ALC, som redan från starten har anvisats merparten av sina resurser ur fonden. Därigenom vidgades fondens inriktning till att också omfatta medbestämmande och inflytandefrågor och med dessa sammahängande frågor om arbetsorganisation. I och med detta öppnades fonden för forsknings- och utredningsarbeten som inte direkt avsågs tillgodose skydds- och hälsosynpunkter i arbetslivet, utan också andra för individen positiva syften.

3.1.2 Nuvarande uppgifter och organisation

Fondens ansvars- och arbetsområde har under de gångna femton åren vidgats avsevärt. Detta har bl a kommit till konkret uttryck i att myndighetens namn ändrats den 1 juli 1986 till Arbetsmiljöfonden.

Fondens styrelse har sedan starten varit partssammansatt. Desutom har chefen för ASS varit ledamot. Sedan 1986 kommer en ledamot direkt från arbetsmarknadsdepartementet. Styrelsen består numera av femton ledamöter.

Enligt instruktionerna (SFS 1988:731, SFS 1989:1013; se bilaga 2) har Arbetsmiljöfonden till uppgift, att genom bidrag stödja såväl ansökningar som egna initiativ vad gäller

1. forskning och utveckling samt utbildning och information som kan motverka uppkomst av yrkesskador eller som i övrigt kan bidra till en förbättrad arbetsmiljö
2. forskning och utveckling samt utbildning och information beträffande medbestämmande i arbetslivet och arbetslivsfrågor i övrigt,
3. verksamheten med regionala skyddsombud (som har utsetts enligt 6 kap andra §, tredje stycket arbetsmiljölagen: 1977:1160),
4. utbildning av styrelserepresentanter för de anställda,
5. arbetstagarorganisationernas forskningsinitierande verksamhet.

Utöver den roll instruktionen ger har fonden efter hand tilldelats andra uppgifter som bidragsgivare. I dessa fall regleras bidragen genom beslut av regering och riksdag och fonden har därvid främst rollen att som offentlig institution övervaka att statsmakternas intentioner följs. Den nu gällande formella grunden för Arbetsmiljöfonden stipuleras i följande lagar, förordningar och regeringsbeslut:

1. Lag (1981:691) om sociala avgifter, 4 kap 8 § (fond och bidragsinriktning) samt 4 kap 12 § (fastställande av instruktioner).

2. Förordning 1988:731 (1989:1013), d v s instruktionen
3. Regeringsbeslut, dels i form av regleringsbrev för huvudtitel C avseende finansiering av Arbetsmiljöinstitutet, dels genom särskilda regeringsbeslut vilka f n gäller information och utbildning om MBL (851205), grundfinansiering av Arbetslivscentrum (890629), bidrag till Arbetsmiljöinstitutet för företagshälso vårdsutbildning (890216), bidrag till regionala skyddsombud (891123), bidrag till utbildning av styrelserepresentanter för de anställda (860313), medel till Arbetsmarknadsdepartementet för arbetsmiljö-attachéer (890611), bidrag till arbetstagarorganisationernas EG-bevakning (900329).

Därutöver förekommer andra regeringsbeslut beträffande ett mindre antal särskilda frågor av tidsbegränsad karaktär, t ex finansiering av FoU-program med medel ur poster som bestämts för andra ändamål (UP, KOM m fl).

Jämsides med detta vidgade åtagande har fonden fått ansvaret för avsevärda ekonomiska och personella resurser. Idag omsätter den ca 800 MKr mot ca 20 MKr i starten. Kansliets ordinarie personal har på motsvarande sätt vuxit från ca 10 till drygt 50 personer.

Parallellt med den traditionella rollen att fördela medel till FoU och utbildning/information har fonden sedan några år en egen informationsenhet. Vidare har flera program utvecklats som leds av särskilt utsedda programstyrelser och som har egen ärendehantering.

Arbetsmiljöfonden har således fyra huvudsakliga arbetsuppgifter

- finansiär och programorgan för FoU och utbildning/information
- medelsförvaltare
- informationsspridare och informationsförmedlare
- huvudman för egna program och projekt.

Trots att fondens arbetsområde avsevärt förändrats under de gångna åren avspeglar instruktionen och i viss mån organisationen fondens ursprungliga roll.

Beträffande den övergripande organisationsmodellen gäller i princip fortfarande att

- fondens verksamhet styrs av en partssammansatt styrelse med huvudsaklig uppgift att fördela medel och att
- styrelsen biträds av ett kansli som leds av en sakområdes kunnig chef som till sin hjälp har, tillika sakkunniga, handläggare

Från början innebar detta styrelsen hade att besluta i alla frågor utom i de där beslutsrätten delegerades till lägre nivå. Vidare att ordföranden var både reell och formell chef för fonden, och att kansliet utgjorde ett serviceorgan till styrelsen.

Utvecklingen medförde dock att vissa modifieringar fick göras. Idag gäller att styrelsen beslutar i alla nya bidragsärenden som rör större belopp än 300.000 kr samt i alla avslagsärenden. Styrelsen beslutar vidare i alla ärenden

som gäller användningen av fondens medel liksom om långsiktigt program för verksamheten. Tillsättning av vissa tjänster liksom svar på alla remisser och skrivelser hör också till styrelsen.

År 1981 ändrades kanslichefens titel till direktör. Till honom har delegerats beslutsrätt vad gäller beslut som fattas inom program, en beslutsrätt som dessutom i sin tur regelmässigt delegeras till den handläggare som representerar fonden i programstyrelsen. Direktören kan även inom vissa ramar fatta beslut i informationsärenden samt i vissa administrativa frågor.

Ärendehantering

Kansliet har två enheter som hanterar ansökningsärenden, en för ansökningar om bidrag till informations- och utbildningssatsningar (inklusive materialframställning) och en enhet för hantering av FoU-ansökningar. Varje ärende sluthandläggs i en kansliberedningsprocess där kansliet kan komma fram till vissa slutliga avgöranden inom de ramar som ovan angetts. För de ärenden som ska föras till styrelsen tar kansliberedningen ställning till ett beslutsförslag vilket sedan föreläggs styrelsen tillsammans med ansökan.

I praktiken kan kansliberedningen ha föregåtts av en process där handläggaren i flera omgångar återfört ansökan till den sökande för revideringar och kompletteringar.

Arbetsmiljöfonden saknar vetenskapligt råd eller nämnd som engageras vid bedömning av ansökningar. Redan vid fondens bildande utgick man ifrån att flertalet projekt skulle komma att karaktäriseras av kombinationer av vetenskapliga och tillämpade syften. I den situationen bedömdes en vetenskaplig nämnd vid sidan av styrelsen som ohanterligt. Istället bestämdes att projektärenden skulle bedömas vetenskapligt i

kansliberedningen, dels genom att kansliets handläggare i huvudsak skulle bestå av vetenskapligt meriterade personer, dels genom att handläggarna skulle komplettera den egna bedömningen med utlåtanden från externa experter som anlätades för vetenskaplig granskning av inkomna ansökningar. I realiteten har denna modell också tillämpats vid kansliets hantering av projektansökningar.

Vid remittering för vetenskaplig bedömning ersätts granskaren med ett mindre till visst belopp fixerat arvode.

Däremot är det inte helt klart vad som i denna fråga har gällt och gäller beträffande programmens medelsbeviljande. Fonden utövar dessutom inte någon kvalitets- eller relevanskontroll beträffande sina bidrag till Arbetsivscentrum och Arbetsmiljöinstitutet. Som självständiga statliga institutioner har båda instituten dock skyldighet att regelbundet utvärdera sin egen verksamhet.

Prövning av projektens relevans för åsyftat tillämpningsfält eller problemområde utövas på två sätt, dels i beredningsförfarandet genom att ansökningarna som regel remitteras till närmast berörda arbetsmarknadsparter (förbunds nivå), dels och slutligen av huvudorganisationernas och samhällets representanter i fondens styrelse.

För närvarande tillämpas inga regler eller rutiner för utvärdering av presterade resultat, vare sig i kvalitets- eller i nyttohänseende. Fondens projekt likväl som dess program har heller aldrig systematiskt utvärderats i något av dessa båda hänseenden.

3.1.3 Fondens ekonomiska resurser

Som har nämnts ökade fondens omsättning snabbt, från 20 till nästan 200 Mkr redan under de 4 första verksamhetsåren.

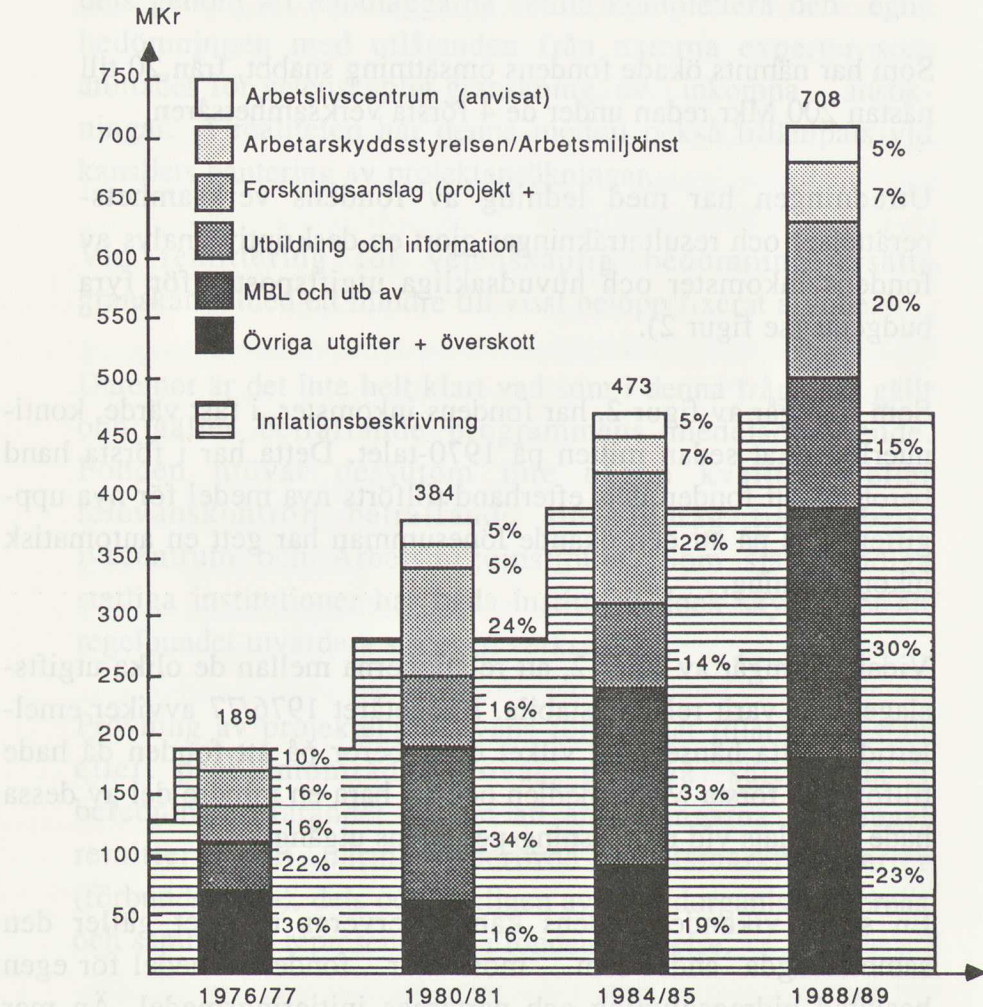
Utredningen har med ledning av fondens verksamhetsberättelser och resultaträkningar gjort en deskriptiv analys av fondens inkomster och huvudsakliga utgiftsposter för fyra budgetår (se figur 2).

Som framgår av figur 2, har fondens inkomster, i fast värde, kontinuerligt ökat sedan mitten på 1970-talet. Detta har i första hand berott på att fonden dels efterhand tillförts nya medel för nya uppgifter, dels på att den ökande lönesumman har gett en automatisk inkomstökning.

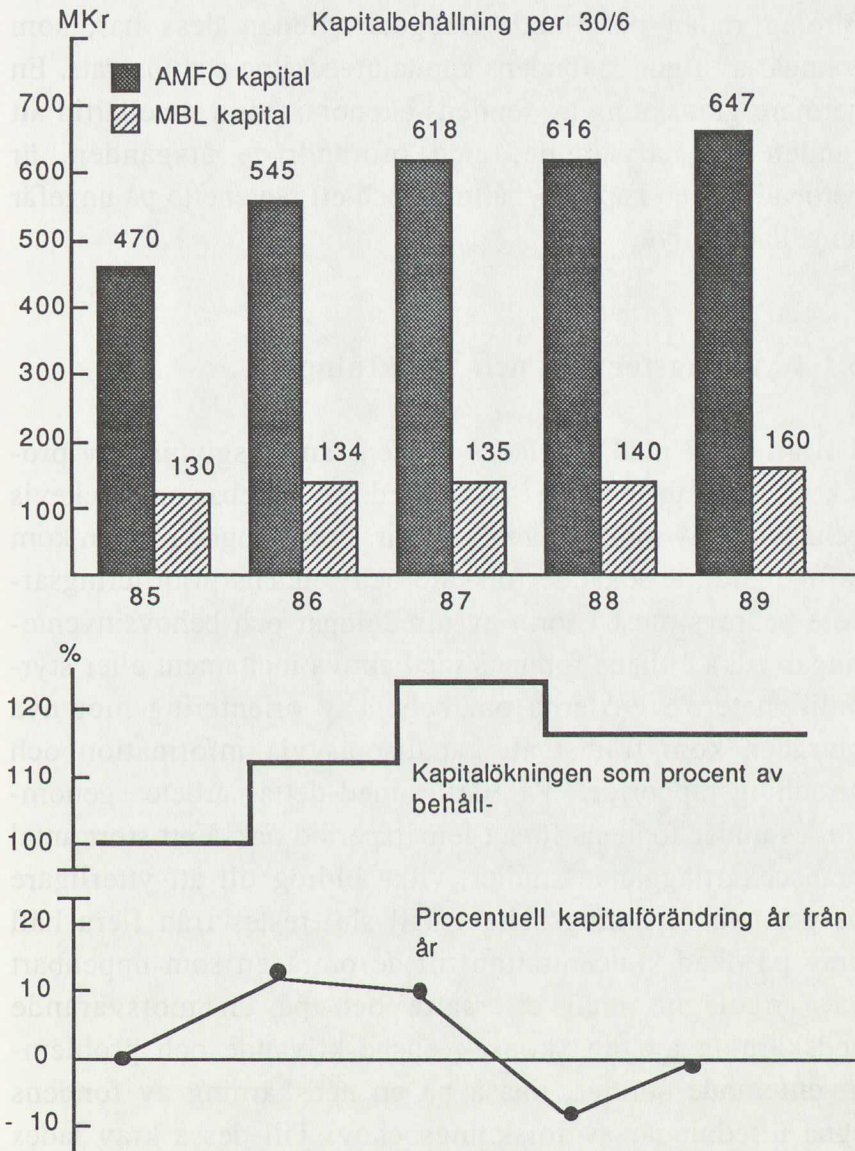
Vidare framgår av figur 2, att relationerna mellan de olika utgiftslagen har varit relativt stabila. Budgetåret 1976/77 avviker emellertid i detta hänseende, vilket dock beror på att fonden då hade tillförts de första MBL-medlen och att bara en mindre del av dessa hade fördelats vid redovisningsperiodens utgång.

En svagt vikande tendens kan observeras när det gäller den sammanlagda andel som motsvarar fondens medel för egen beslutad bidragsgivning och parternas initieringsmedel. Än mer påtaglig är övrigutgifternas ökande andel, som dock ska värderas mot bakgrund av ett ökande överskott under den sista fyraårsperioden (se också figur 3).

Ett förhållande som inte framgår av figur 2, är att fondens gynnsamma utveckling bröts ett par år in på 1980-talet. För budgetåret 1983/84 översteg fondens utgifter inkomsterna med ca 34 Mkr. Tack vare ett positivt räntenetto uppnåddes dock balans i ekonomin för det räkenskapsåret.



Figur 2. Arbetskyddsfondens/Arbetsmiljöfondens inkomster (MKr) under 4 budgetår (inkl ränteintäkter), samt hur stora andelar därav som använts till FoU (ASS/AI, ALC, projekt, program, forskningsinitiering), utbildning och information, anvisade medel för utbildning om MBL resp utbildning av styrelserepresentanter, samt övriga utgifter och överskott. Som jämförelse anges penningvärdeutvecklingen under samma period, med utgångspunkt från fondens inkomst 1976/77.



Figur 3. Arbetsmiljöfondens kapitalbehållning vid de senaste 5 budgetårsskiftena. Behållning och förändring anges även i fast penningvärde.

Den dåliga prognosen ledde dock till planer på tämligen drastiska nedskärningar av fondens åtaganden. Ränteläget och en del förändringar i fondens budget gjorde dock att balans förelåg redan påföljande budgetår. Sedan dess har, som framgår av figur 3, fondens kapitalutveckling stabiliserats. En närmare granskning av fondens ekonomi, visar emellertid att fonden för närvarande, med oförändrade åtaganden, är beroende av en kapitalbehållning och ett räntenetto på ungefär nu gällande nivå.

3.1.4 Anslagsformer och inriktning

Till att börja med präglades fondens anslagsgivning av projektvisa anslag. Fondens beslutsordning innebar en styckevis behandling av samtliga ansökningar. Forskningsförslagen kom primärt från ansökande forskare och fondens prioriteringsarbete bedrevs mest i form av utredningar och behovsinventeringar vilka ej hade förenats med aktiva incitament eller styrmöjligheter. Signalerna om behov av orientering mot nya områden kom främst att kanaliseras via information och utredningsrapporter. Parallellt med detta arbete genomfördes under fondens första femårsperiod också ett stort antal branschkartläggande studier, vilka bidrog till att ytterligare belysa nya forskningsbehov. Till slut restes från flera håll krav på ökad koncentration till de områden som uppenbart var angelägna men eftersatta och på en motsvarande nedskärning av rena konsekvensbeskrivande och probleminventerande studier, likaså på en nedskärning av fondens egna utredningar av forskningsbehov. Till dessa krav lades uttalade önskemål om mer långsiktiga satsningar.

Det skulle dock komma att dröja några år innan fonden började medge större, längre och mer forskningsprogramslignande anslag. Efter hand började emellertid även sådana

bidragsformer tillämpas. Koncentrerade satsningar gjordes t ex på ett antal forskargrupper inom arbetstidsområdet, olycksfallsområdet (Olycksfallsgruppen på KTH), psyko-fysiologisk stressforskning mm. Det bör dock framhållas att det i flertalet fall fortfarande handlade om projektfinansiering under relativt begränsade perioder. Det är också uppenbart att flertalet av de grupper som på detta sätt bildades och inledde temainriktad forskning under den perioden har upplösts.

En bit in på 1980-talet togs de första besluten om program-satsningar. Förebilder på området gick till exempel att få vid Styrelsen för Teknisk Utveckling, som redan från starten prioriterat program som arbetsform. Det bör observeras att Arbetsmiljöfondens första program dock inte primärt syftade till att skapa sammanhållen och långsiktig forskning av hög vetenskaplig kvalitet. Behoven av koncentrerad tillämpning, visserligen gärna i förening med forskningsinsatser, var istället de drivande argumenten bakom tillkomsten av flertalet tidiga program. Utvecklingsprogrammet UP, Företagshälsovårdsprogrammet, Småföretagsprogrammet och LOM-programmet är alla exempel på detta. Under de senaste åren har dock även mer renodlat forskningsinriktade program startats, t ex Toxikologiprogrammet och MDA-programmet.

Det bör noteras att programmens formella ställning i organisationen fortfarande är otydligt reglerad. Formellt styrs flertalet program direkt under direktören, men i realiteten har särskilda styr- och beslutsfunktioner inrättats vid flertalet program.

Forskartjänster

Ett av fondens program förtjänar att särskilt beskrivas. I samband med beredningen av 1987 års forskningspolitiska proposition beslöt Arbetsmiljöfondens styrelse att avsätta 60 miljoner kronor till tidsbegränsade forskartjänster vid

universitet och högskolor. Beslutet följde som ett svar på propositionens klargjorda krav på ett större och långsiktigare engagemang vid universitet och högskolor från sektorsforskningens sida.

Programmet inleddes med en skrivelse till samtliga universitet och högskolor med en inbjudan att lämna förslag till tjänster. Ca 300 svar kom in. Dessa bereddes av en särskilt förordnad beredningsgrupp med 6 forskare och fondens projektchef. Enligt kansliets egna erfarenheter fungerade beredningssättet väl.

Fram till idag har sammanlagt ett antal tjänster inrättats, på vardera 3 plus 3 år. I detta avseende tillämpas sålunda forskningsrådets modell beträffande tjänsternas längd och uppdelning i två perioder.

Erfarenheterna av universitets handläggning visade dock att tillsättningstiden kan bli mycket lång. Vidare framgick att forskare med primär meritering inom praktiskt orienterad arbetslivsforskning får räkna med svårigheter att erhålla företräde före mer teoretiskt inriktade forskare med tyngre traditionell vetenskaplig meritering.

Fonden ser det som positivt att en dialog har inletts med höskoleledningarna. På det sättet kan diskussionerna om fondfinansierade tjänster utgöra ett första steg mot ramprogram vid vissa högskolor. Satsningarnas resultat i vetenskaplig bemärkelse är dock för tidigt att ha en uppfattning om. Ett särskilt utvärderingsprogram har föreslagits genomföras efter 3 år.

Fonden avser prioritera högskolor och institutioner som är beredda att också med egna resurser satsa på arbetslivsforskning. Man planerar vidare att även satsa på doktorandtjänster,

möjliga också på tjänstetyper som motsvarar forskarassistentens.

Problemet beträffande fondens svårigheter att åta sig mycket långvariga försörjningsåtaganden påpekas. Man hävdar att anslagstekniska skäl hindrar fonden att föra över medel till andra anslag i statsbudgeten men kan gällande tjänster som professor och högskolelektor utsträcka tiden till 10 år.

Anslagslängd och forskningstyp

Arbetsmiljöfonden har, tillsammans med en rad andra statliga sektorsorgan, av Statsrådsberedningen (Ds 1989:3) kritiserats för kortsiktighet vad beträffar stödet till universitet och högskolor. I rapporten anges att endast 2 % av fondens universitetsstöd kan betraktas som långsiktigt (definierat som andelen anslag som omfattar mer än tre år vid beslutstillfället). Utredningen har undersökt denna uppgift i sin granskning av fondens FoU-anslag (inklusive programmens anslag, exklusive stödet till forskartjänster) för perioden 1986-89 och beräknade, vid tillämpning av samma definition, denna andel till 16 %. Antalet långsiktiga projektanslag i förhållande till det totala antalet projekt (n=443) beräknades till 10 %.

De stora skillnaderna mellan utredningens och statsrådsberedningens beräkningar kan ha flera orsaker, bl a att underlagen skiljer sig (denna studie bygger på kontrakt, ej beslut). Föreliggande material sträcker sig över en längre och senare förlagd tidperiod (d v s inkluderar de senaste årens tendenser) samt inberiber anslag till andra mottagarkategorier än universitet och högskolor (högskolornas andel av FoU-medlen är i denna undersökning 36 %). Beträffande det sista finns dock bara en obetydlig tendens till längre anslag till andra forskningsutförare. Vidare visar det sig att om gränsen flyttas till att inkludera 36 månader så blir motsvarande andelar 31 respektive 17 %. Detta avspeglar det enkla förhållandet att exakt, treåriga anslag är mycket vanliga,

speciellt inom programmen, där tre år i det närmaste förefaller vara regel. Statsrådsberedningens bedömning av Arbetsmiljöfondens långsiktighet - vad gäller projektfinansiering - finner sålunda ej något stöd i denna analys.

En annan analys på samma statistiska underlag resulterade i de beräkningar som anges i tabell 1. Resultatet ger ytterligare en illustration av fondens långsiktighet ifråga om projektanslag, denna gång i form av genomsnittstal. Som framgår av tabellen, ligger den genomsnittliga projektlängden nära 2 år, oavsett forskningstyp. Arbetsmiljöfondens satsningar är följaktligen genomsnittligt långfristigare än forskningsrådets.

I samma tabell har utredningen försökt bedöma till vilken forskningstyp varje projekt har sin tyngdpunkt förlagd. Vid bedömningen användes ursprungligen även mellanalternativ för klassning av projekt i huvudkategoriernas gränsområden. Dessa har sedan, efter en andra bedömning, förts till den huvudtyp som bedömts ligga närmast till. Klassificeringen är baserad på relativt ytliga projektbeskrivningar och det finns säkert ett antal bedömningar som kan diskuteras. Utredningen tror dock att indelningen stämmer med de kriterier som bör hävdas vid en sådan klassificering.

Tabell 1. 1=antal projekt, 2=kontrakterade medel (Mkr) för bå 1988/89, 3=genomsnittlig anslagsstorlek (Tkr) samt, 4=genomsnittligt antal månader per projekt. Beräkningarna har fördelats på forskningstyper.

	1	%	2	%	3	4
Riktad grundf	69	16	7,2	9	335	24
Tillämpn.inriktad	130	29	29,2	38	733	26
Tillämpad forskn	101	23	15,6	20	430	20
Utvecklingsarbete	142	32	25,6	33	444	22
Summa	442	100	77,6	100	--	--

Summa	442	100	77,6	100	--	--
-------	-----	-----	------	-----	----	----

Tabell 1, beskriver tydligt Arbetsmiljöfondens tillämpningsinriktade profil. Mer än hälften av projektmedlen går till rent tillämpade eller utvecklingsinriktade satsningar. Vägs ALCs avtalade grundfinansiering in förskjuts bilden ytterligare. Något överraskande fann utredningen dessutom att Arbetsmiljöinstitutets projektfördelning, över dessa kategorier, uppvisade en oväntat stor andel rent utvecklingsbetonade projektinsatser. Institutets egen redovisning (1988-1989) visar att drygt 20 % av den sammanlagda forskningsresursen riktas mot prevention och elimination.

Den här redovisade analysen förstärker bilden av Arbetsmiljöfonden som finansiär av praktiskt anknuten och förändringsinriktad FoU. Fonden har alltså i hög grad lyckats behålla sin ursprungliga inriktning och profil. Å andra sidan kan det också hävdas att Arbetsmiljöfonden tydligt valt att stödja långsiktig och grundläggande forskning vid universitet och högskolor i mer begränsad omfattning. Detta framgick

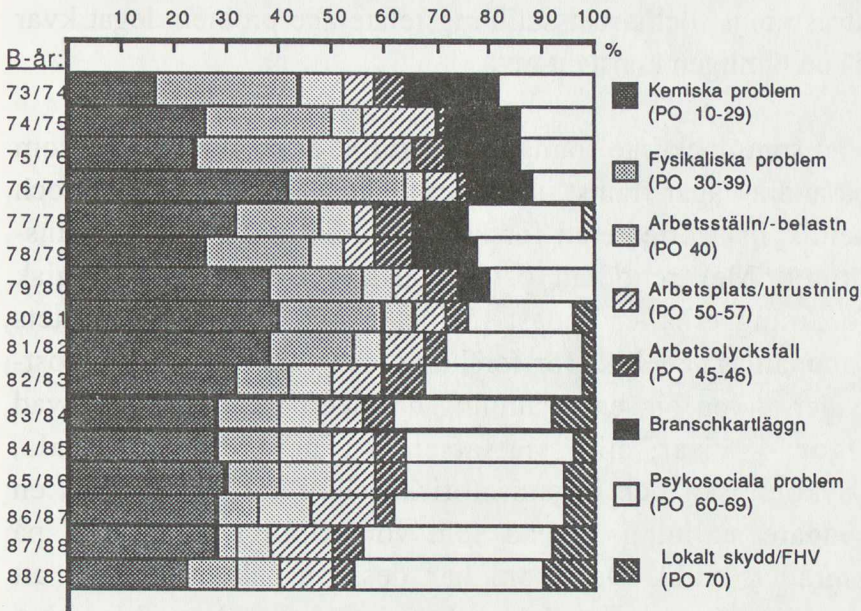
även vid genomgången arbetslivsforskningens resurser. En mer närgående granskning av de finansiella strömmarna i figur 1, visar att summan av forskningsrådets och övriga sektors-organs projektsatsningar på universitetsbaserad arbetslivs-forskning inte är särskilt mycket mindre än fondens. Det ska emellertid samtidigt framhållas att en betydande andel av ALCs och Arbetsmiljöinstitutets forskning har en inriktning och långsiktighet som helt motsvarar universitetsinstitutionernas.

3.1.5 Fondens forskningsprofil

Inledningsvis nämndes de områden som prioriterades i början av fondens verksamhet. Alla dessa finns fortfarande företrädade inom fondens områdesprofil, men har ändå fått stå tillbaka för kraven på etablering av nya områden och inriktningar. Utredningen har schematiskt försökt belysa de större förskjutningarna i figur 4 nedan.

Analysen baseras på fondens samlade verksamhetsberättelser och grundas således på uppgifter om beviljade medel per problemområde och verksamhetsår.

Figur 4, illustrerar den inledningsvis mycket starka koncentrationen på fysiska, kemikaliska och traditionellt ergonomiska arbetsmiljöproblem. Även branschvisa problemkartläggningar spelade en stor roll. De senare bedrevs ofta med brett anlagda perspektiv på arbete och arbetsförhållanden, vari också de sociala och psykologiska arbetsvillkoren uppmärksammades.



Figur 4. Översikt över Arbetsmiljöfondens områdeprioriteringar budgetåren 1973/74 - 1988/89. Procentuella andelar av totalt beviljade anslag under resp budgetår. (Källor: verksamhetsplaner och projektkataloger.)

Den andra tydliga tendensen är branschkartläggningarnas tillbakagång efter de 7-8 första åren, tillsammans med en motsvarande tydlig tendens till ökade satsningar på lokalt skydds-/åtgärdsarbete och företagshälsovårdens behov av utvecklingsstöd. Omskiftningen mellan dessa prioriteringar har ett orsakssamband, som förklaras av den redan tidigare omnämnda kritik som ensidiga konsekvensstudier mötte under 1970-talets mitt.

En tredje utvecklingslinje kan ses avspeglad i en successivt reducerad andel kemiskt-fysikaliskt orienterad forskning och en i motsvarande mån ökande andel psykologiskt och socialt orienterad forskning. Också detta speglar tendenser i den allmänna debatt kring arbete och arbetsliv som fördes under samma period. Den del av den förra områdeskretsen som avtagit starkast är den mer renodlat fysikaliska forskningen (buller, vibrationer, klimat osv), medan områdena för

utrustnings- och arbetsställningsrelaterade problem legat kvar på en tämligen konstant nivå.

Vad som dock inte framgår av figur 4, är de stora medel som på andra vägar främst når yrkesmedicinskt, toxikologiskt och kemikaliskt orienterad forskning, främst vid Arbetsmiljöinstitutet. Mer renodlad psykologisk och socialpsykologisk forskning erhåller endast mellan 5 och 10% av institutets sammanlagt 88 Mkr för forskning och forskningens omkostnader. Även om en utjämning har skett i enlighet med vad figur 4 visar, blir slutsatsen att arbetslivets sociala, psykologiska och organisatoriska sidor fortfarande har en svagare ställning än vad som vore rimligt med tanke på områdets vidd. Dessutom har dessa aspekter kommit att aktualiseras som nya delaspekter inom en rad områden som hittills betraktats som hörande till de kemiska medicinska, tekniska, osv, områdena.

Vid närmare genomgång av de 442 projektbeskrivningarna liksom vid analysen av erhållna enkätsvar framträder ett antal forskningsområden som eftersatta. Till exempel saknas i stor utsträckning forskning om det internationaliserade arbetslivet. Ett annant sådant område, som visserligen har expanderat under senare år, men som fortfarande tycks släpa efter i aktualitet är den allt snabbare tekniska utvecklingen. Samspelet mellan arbete och övriga livsroller utgör ännu ett exempel, vilket dessutom är ett område som erhöll större uppmärksamhet i tidigare forskning om bl a arbetstider. Exempelen kan göras fler.

3.2 Arbetslivscentrum

3.2.1 Bakgrund och tillkomst

I samband med att lagen om medbestämmande i arbetslivet antogs av riksdagen 1976 beslöts, som tidigare nämnts, att ett särskilt institut skulle inrättas för det tillämpade forsknings- och utvecklingsarbetet på arbetslivets område, benämnt Centrum för arbetslivsfrågor (i dagligt tal ALC "Arbetslivscentrum").

De diskussioner om en sammanhållen forskningsorganisation för arbetslivsforskning som förts innan, under och efter arbetet med SOU 1973:55 resulterade således så småningom i att uppbyggnaden av de nya forskningsresurserna kom att knytas till den nya arbetsrättslagsstiftningen. Klart är att man från socialdemokratiskt och fackligt håll poängterade att utgångspunkten för ALC's kommande arbete skulle vara den demokratisering av arbetslivet som MBL uttrycker strävanden mot, snarare än exempelvis inomvetenskapliga bedömningar, eller det utvecklingsarbete rörande ändrad arbetsorganisation som exempelvis partssamarbetet i URAF-projekten inneburit. I propositionen framhålls också att det i första hand är de anställda som genom sina fackliga organisationer skall avgöra vilken typ av forskning och utveckling som krävs för att uppnå detta syfte .

Arbetslivscentrum leds av en styrelse som utses av regeringen. Företrädare för arbetsmarknadens parter skall utgöra flertalet av ledamöterna i styrelsen. På arbetsgivarsidan finns representanter för de statliga, privata och kommunala sektorerna. De fackliga representanterna skall vara företrädare med samma antal ledamöter som arbetsgivarsidan. Därtill skall forskningen och samhällsintresset representeras liksom de anställda vid ALC. Även centrets chef är ledamot av

styrelsen. Till samhällsintressets företrädare och som chef för ALC utses personer representerande arbetstagarsidans intressen. En styrning i den riktning som eftersträvas i propositionen åstadkommes därmed i ALC's verksamhet.

Forskningsverksamheten byggs upp kring tre professurer med följande inriktningar:

- Arbetsorganisation med inriktning på produktionsformer och medbestämmande
- Arbetsorganisation med administrativ inriktning.
- Arbetsorganisation med inriktning på offentlig förvaltning.

Dessutom inrättades tjänster som forskningsledare som avsåg möjliggöra en bättre anknytning till arbetslivet genom att de kan tillsättas på andra meriter än enbart forskningsmeriter.

Finansieringen av ALC sker dels med medel som av regeringen anvisats ur Arbetsmiljöfonden (8,2 Mkr budgetåret 1988/89), dels via ett speciellt avtal med Arbetsmiljöfonden (senast träffat 890629) som garanterar institutet en inkomst motsvarande 4,2 % av fondens avgiftsbaserade intäkter (26,2 Mkr budgetåret 1988/89). Därutöver har ALC vissa intäkter från försäljning av rapporter och utbildningsmaterial samt en mindre finansiering i form av externa projektmedel för forskning eller utredningsuppdrag.

Programansvarig för ALC's arbete är Arbetsmiljöfonden, men centrets styrelse äger rätt att själv besluta om tyngdpunktsförskjutningar, konkret verksamhetsplanering, samt avgränsningar av ALC's arbetsområde. Därför kan fondens programansvar i realiteten sägas innebära endast

ett allmänt angivande av inriktning och målsättning för ALC's arbete. Den avtalade andelen av fondens intäkter innebär också i praktiken att fonden saknar ekonomiska styrmedel gentemot ALC.

3.2.2 Organisatoriska förändringar

ALCs organisationstruktur har genomgått flera förändringar sedan inrättandet. Under de två första åren präglades institutet av en platt organisation. Styrelsen hade omedelbar överinsyn över alla pågående projekt, och projekten tillkom som regel på externa initiativ.

I början av 1980-talet infördes en annan organisationsmodell. Begreppet "forskningskretsar" infördes och organisationen övergick i en avdelningsliknande form. Avsikten var att föra samman verksamhet med liknande inriktning och forskningsintressen.

I mitten av 1980-talet ersattes forskningskretsarna av "programområden" och avdelningsstrukturen kom att befästas. I och med programområdenas tillkomst tillskapades dessutom ett nytt ledningsskikt i form av s k programområdeschefer, direkt ansvariga under direktören.

I samband med programområdesindelningen inrättades vidare en annorlunda ledningsgrupp, bestående av programområdescheferna och representanter för administrationen. I samma skede bildades det s k professorskollegiet som i praktiken därmed kom att skiljas från institutets övergripande ledningsansvar.

Under 1987 ombildades den tidigare informationsavdelningen, inkluderande det s k "främjandet" till ett eget program-

område. Avsikten var att föra informations- och kontakt-verksamheten närmare forskningen.

3.2.3 Nuvarande verksamhet och ekonomi

I regeringens budgetproposition efter nyår 1988/89 gavs nya besked om ALCs inriktning.

Den 1 januari 1989 trädde en ny instruktion för Arbetslivscentrum i kraft (bilaga 2). I de första paragraferna beskrivs centrumets uppgift på följande sätt:

"Arbetslivscentrum, som är ett forskningsinstitut, har till uppgift att bedriva och främja tvärvetenskapligt forsknings- och utvecklingsarbete som rör individer och grupper i arbetslivet, relationerna mellan arbetsmarknadens parter, frågor om inflytande i arbetslivet och om arbetsorganisation. Institutet skall särskilt

1. inrikta sin verksamhet på sådana frågor som är väsentliga för utvecklingen av de anställdas medbestämmande i arbetslivet,
2. verka för att erfarenheter och rön från arbetslivsforskningen blir kända och nyttiggjorda, stimulera intresset för forsknings- och utvecklingsarbete och lämna arbetsmarknadens parter råd och hjälp i frågor som rör institutets verksamhetsområde,

3. medverka vid forskarutbildning inom institutets verksamhetsområde och i mån av resurser medverka vid utbildning anordnad av parterna,
4. följa utvecklingen i andra länder inom institutets verksamhetsområde genom att stödja och delta i internationellt utbyte, konferenser och liknande."

ALCs uppgifter

Instruktionen betonar liksom tidigare betydelsen av samverkan mellan forskning och praktik och mångvetenskaplighet. ALCs verksamhet skiljer sig också från universitetsforskningen genom att arbetsmarknadsparterna på olika sätt är engagerade i projekten, deras förberedelser och resultatspridning.

Organisationen

ALC har en programorganisation med tre FoU-program och ett informationsprogram. Syftet med att sammanföra forsknings- och utvecklingsprojekten till FoU-program sägs främst vara att

- åstadkomma en långsiktig kunskapsuppbyggnad och bra kvalitet i verksamheten
- att föra samman kunskap kring några av de mer långsiktiga problemen i arbetslivet.

FoU-programmens inriktning sammanfattas i rubrikerna:

- Strukturförändringar och huvudmannafrågor (programområde 1)

- Delaktighet och styrning offentlig sektor
(programområde 2)
- Arbetsorganisation, ledning och produktionsteknisk
utveckling (programområde 3)

ALCs 4e programområde, informations- eller som det också brukar benämnas främjandeprogrammet, har sina primära uppgifter inom kontakt och utbildningsverksamhet, dokumentation, utredning m.m. Biblioteket ingår i ALCs administrativa enhet.

Styrelsen

ALC leds av en styrelse med 14 ledamöter, varav två personalföreträdare. Styrelsen består av ordförande som förordnats av regeringen, ALCs direktör och 10 övriga ledamöter av ledamöterna representerar två Landsorganisationen i Sverige, en vardera Tjänstemännens Centralorganisation, Centralorganisationen SACO/SR, Svenska Arbetsgivareföreningen, Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet. En ledamot företräder staten som arbetsgivare, en forskningen inom institutets verksamhetsområde och en är samhällsrepresentant.

Vetenskapliga rådet

För att förstärka det vetenskapliga granskningsarbetet inom Arbetslivscentrums forskning har styrelsen ett vetenskapligt råd till sitt stöd. Rådet bestod under verksamhetsåret av docent Gunilla Bradley, Stockholm (ordf.), docent Gunnar Aronsson, Stockholm, professor Harriet Holter, Oslo, professor Börje Johansson, Umeå och professor Bernt Schiller, Göteborg.

Resurser

ALCs verksamhet finansieras som nämnts i två delar.

Intäkter utöver grundfinansiering och projektram uppgick 1988/89 till knappt 6,4 Mkr. Dessa intäker härrör från särskilda projektanslag, rapportförsäljning, bankräkningsräntor m.m. ALCs totala kostnader uppgick budgetåret 1988-1989 till 43,1 Mkr varav knappt 4,6 Mkr utgjorde kostnader för forskning som externfinansieras. Årets underskott uppgick till 1,5 Mkr mot budgeterat 2,8 Mkr.

Av de totala kostnaderna svarade lönekostnaderna för 52 % eller 22,4 Mkr inklusive visstidsanställda, konsulter och uppdragstagare. Antalet anställda inklusive visstidsanställda uppgick vid utgången av verksamhetsåret 1988/89 till 98,5. Tillsvidareanställda var 75 personer. Antalet anställda per personalkategori, inkl visstidsanställda var: 75,6 forskare/ handläggare, 15,6 assistenter och 7,3 övriga.

Fördelningen av ALCs kostnader på funktion och kostnadsslag framgår av tabell 2.

Tabell 2. ALCs kostnader under 1989/90, nedbrutna på funktion och kostnadsslag.

	tkr 89/90	%
Styrelse	645	2
Ledning	910	2
Adm service	4499	12
Forskning	22723	60
Främjande	7371	19
Bibliotek	1847	5
Totalt	37995	100

3.2.3 Aktuell forskningsinriktning

Programområde 1

Tonvikten inom programområdet ligger på förändringar av produktion och sysselsättning samt hur dessa förändringar hänger samman med olika ägar- och beslutsformer. Arbetet inom programmet avses bedrivas dels genom empiriskt och teoretiskt inriktad forskning, dels genom kontakt-, utrednings- utbildnings- och informationsverksamhet.

Forskningsverksamheten är organiserad i två prioriterade projektgrupper:

- 1 Strukturiomvandling och arbetsmarkand och

2 Demokrati och effektivitet i organisationer.

Dessutom arbetar programområdet inom två teman; Kvinnor i arbetslivet och Arbetsrätt.

För närvarande planeras två större projektgrupper inriktade på strukturförändringar och arbetsfördelning respektive medbestämmande och kompetensutveckling.

Bland programområdets delområden märks forskning om

Invandrade kvinnor i arbetslivet; marginalitet och marginalisering

Ungdomars inträde i arbetslivet

Konkurrenskraft och strukturuomvandling

Kvinnor i strukturuomvandlingen -QVIST-projektet

Könsmässiga förändringar på arbetsplatsnivå

Den könsmässiga segregeringen på den lokala arbetsmarknaden.

Förändringar av den regionala sysselsättningsstrukturen

Aspects of the Economics of Learning

Inomorganisatoriska effekter av ny teknik

Fackliga aktörer i strategiskt beslutsfattande

Förnyelsefondsprojektet

Registret över personalägda företag

Makten över företagen

Programområde 2

Under verksamhetsåret 1988/89 var verksamheten inriktad på tre huvudområden i projektgrupper: Ledning och medbestämmande, Kunskap och kompetens respektive Arbetslivet och vardagen.

Följande projekt pågick inom respektive grupp under 1988/89:

Kvalitet i den regionala statsförvaltningen

Kvalitet i landstingen

Nya medbestämmandeformer

Nätverk för lokal utredning

Ledarskap och styrning för förnyelse i kommunal miljö

Ledarskap i kommunal förvaltning

Omsorgsarbete och service i mottagarens intresse

Skolsektorns förändringsmönster

Effektivitet, produktivitet och service i offentlig sektor

Utbildning-arbete-teknik

Familjepolitik, arbetskraftsdeltagande och barnafödande

Föräldraledighetslagen i tillämpning

Svenska arbetstider i det förflutna, i framtiden och i internationell jämförelse

Programområde 3

Området fokuserar arbetsorganisation, ledning och produktionsteknisk utveckling. Uppgiften är att ge teoretiska och praktiska bidrag till arbetslivets demokratisering och utveckling av goda arbeten. Huvudvikten anges ligga på arbetets utveckling och processer för detta, arbetets kvalitet, medbestämmande över ledning och styrning i företag samt former för fackligt arbete och förändringsprocesser på detta område. Verksamheten är indelad i två projektgrupper: "Forskarstödd lokal utvecklingsverksamhet" samt "Ledning och arbetsorganisation".

De centrala projekten var under föregående år:

Forskarstödd lokal utvecklingsverksamhet

ALF (Arbetsorganisation, lönebildning och fackligt inflytande)

Arbetsmiljöstyrning som ett ledningsproblem

Ledning och arbetsorganisation

Studier kring systematisk arbetsvärdering

Främjandeverksamheten (programområde 4)

Arbetslivscentrums främjandeverksamhet bedriver information, seminarie- och konferensarrangemang, presstjänst, utredning, förlag, internationellt sekretariat, forskarservice och dokumentationstjänst. De uppgifterna liksom ALCs receptions finns inom programområde 4.

Främjandets insatser för att stimulera till ny forskning bedöms som begränsade. Informations- och utredningsverksamhetens huvuduppgifter beskrivs som att göra arbetslivsforskningen känd och nyttiggjord.

Spridningsarbetets främsta målgrupper definieras som

- * de som är aktiva inom svenskt arbetsliv och
- * de som arbetar med forskning och utveckling av arbetslivet.

3.2.4 RRVs granskning av ALCs verksamhet (1987)

Regering uppdrog den 30 april 1986 åt riksrevisionsverket (RRV) att granska verksamheten vid Arbetslivscentrum (Dnr 1986:393).

RRV har i enlighet med uppdraget varken granskat forskningens kvalitet eller dess samhällsrelevans. Granskningen ägnades uteslutande åt att belysa verksamhetens inriktning, omfattning och organisation.

RRVs rapport ledde bl a till uppfattningen att flera av de problem som återfanns i ALCs verksamhet hade samband med hur formerna för att finansiera och styra Arbetslivscentrum hade utvecklats. Den snabba och automatiska tillväxten av ALCs inkomster, den sneda fördelningen mellan hur dessa kom att fördelas på fasta respektive rörliga resurser, det otydliga vetenskapliga ledarskapet, organisationens komplexitet och många nivåer, ett splittrat uppdrag, svaga relationer till universitet och högskolor m m fördes av RRV fram som viktiga orsaker till många av ALCs problem. En del av RRVs synpunkter bör återges lite mer i detalj.

I ett forskningspolitiskt perspektiv konstaterar RRV att ALC alltså har en viktig och unik roll att fylla i svensk arbetslivsforskning. Dess särart beträffande inriktning och arbetsformer utgick från starten från ett behov av arbetslivsforskning under löntagarinflytande som motvikt till de aktiviteter som bedrivs på uppdrag av arbetsgivarsidan. RRV fann inga skäl att ifrågasätta denna uppfattning nu drygt 10 år senare. Samtidigt konstaterar dock RRV att det inom ALC funnits och finns en tendens till alltmer partsgemensamma forskningsprojekt.

Vidare såg RRV starka skäl för att arbetslivs- och arbetsmiljöfrågorna bör föras närmare varandra, inom ramen för ett sammanhållet arbetsmiljöprogram, där frågan om arbetsmiljö ses i ett helhetsperspektiv.

Beträffande ALCs organisation konstaterar RRV bl a att organisationen präglas av ett i förhållande till verksamhetens omfattning mycket stort antal nivåer och en förhållandevis stor överbyggnad i form av chefstjänster. Enligt RRV har forskarna fått för litet att säga till om och administrationen fått för stort inflytande, till men för kreativiteten i forskningen. ALCs utfall i vanliga framgångsindikatorer, som antalet forskarstuderande, publicerade arbeten i internationella tidskrifter och kontakt med det vetenskapliga samhället är svagt i förhållande till de förbrukade resurserna, vilket enligt RRV kan kopplas samman med det svaga forskarinflytandet. Enligt RRVs beräkningar förbrukas lågt räknat 39% av resurserna för icke-operativa verksamheter och RRV menar att ALCs organisation därför inte kan betraktas som ändamålsenlig.

RRV menar vidare att det föreligger en viss skillnad mellan den formella organisationsstrukturen och det sätt på vilket beslut fattas och ansvar tas i praktiken. Man pekar bl a på den skrivning som finns i ALCs handbok (antagen av styreslen vid dess sammanträde i juni 1986) där det framgår att det är programchefen som har det formella ansvaret för både de vetenskapliga och administrativa aktiviteterna inom programområdet. Inom ett par av programområdena föreligger dock en arbetsfördelning mellan programchef och professor som i praktiken innebär att den sistnämnde har den makt i vetenskapliga frågor som normalt ankommer en professor i en forskningsorganisation. Trots detta anser RRV det vara utmärkande för verksamheten vid ALC att den slutliga

beslutsnivån inom ALC är en ledningsgrupp där det saknas representation från professorernas sida.

RRV anser att styrelsen under centrums historia, spelat en passiv roll i förhållande till den styrning från parternas sida som ansågs angelägen i samband med ALCs tillkomst, inte mist vad gäller att bestämma ALCs långsiktiga inriktning.

I en sammanfattning av förhållandet mellan parter, förvaltningorganisation och forskare säger RRV att parternas ansvar skall vara att prioritera och dimensionera ALCs verksamhet. Att forskarna skall ta ett professionellt ansvar för hur forskningsuppgifter skall utföras och redovisas. Att administration och ledningsfunktion har till uppgift att vara ett redskap för denna arbets- och kompetensfördelning. RRV menar att detta inte är fallet vid ALC. Administration och ledningsfunktionerna har påtagit sig uppgifter inom såväl arbetsmarknadsparternas som forskarnas ansvarsområden. Det borde därför, enligt RRV, vara till fördel för både forskarna och parterna om en klar och tydlig uppdelning mellan ansvarsområdena kom att gälla samt att förvaltningsorganisationen därvid ges en renodlad servicefunktion.

Ekonomi och finansiering

RRV menar att ALC åtminstone på kort sikt kan karaktäriseras som okänslig för finansiella styrmedel. Till denna okänslighet bidrar det gällande avtalet med Arbetsmiljöfonden om projektramens storlek. Finansieringsmodellen har frångått Arbetsmiljöfonden möjlighet att påverka institutets inriktning. Denna har knutits direkt till fondens tillväxt och resurserna har kommit att tillfalla centrum alldeles oberoende av om man faktiskt behöver dem eller ej. Under en period kunde man inte heller göra av alla medel varför en stor kapitalbehållning ackumulerades under ett antal år.

RRV granskade även hur ALC fördelat de resurser som förbrukas inom projekt. Man fann att anmärkningsvärt hög andel av resurserna förbrukats till konsultkostnader och övriga kostnader (bl a resor). Det framkom också att kostnader som bokförts för ett ändamål kan ha förbrukats för ett annat.

RRVs förslag till åtgärder

RRV förordar en utveckling där ALC görs mindre totalt, och får en fördelning mellan fasta och rörliga resurser som överensstämmer med det som organisationskommitten ursprungligen förslog. Vidare vill RRV på flera punkter knyta delar av ALCs verksamhet närmare motsvarande vid Arbetsmiljöfonden, det gäller främst de som bedrivs inom informations- och främjandeverksamheten.

ALCs verksamhet bör av två skäl begränsas i omfattning säger RRV. För det första finns vid ALC enheter vilka av forskningspolitiska skäl bör ges en mer självständig ställning eller knytas till annan myndighet. För det andra är det rimligt att på sikt ändra balansen mellan fasta och rörliga resurser. De resurser som då skulle komma att frigöras borde i första hand satsas på forskartjänster vid universitetens samhällsvetenskapliga fakultet.

RRV menar vidare att dokumentationsenheten, biblioteket och främjandeprogrammet har ansvar som går utöver den FoU som bedrivs vid ALC. Det kan vara rimligt att stärka sektorns resurser för forskningsinformation och främjande av arbetsmiljöforskning genom att bryta ut dessa enheter ur ALC. Organisatoriskt förordar RRV därvid att verksamheten förläggs till Arbetsmiljöfonden: På det sättet kommer parternas intresse av forskninginformation och främjandeinsatser att bättre kunna tillmötesgåas genom att

prioriteringen av resurser lyfts upp på den programansvariga nivån.

Gällande biblioteket ansåg RRV att verksamheten borde knytas närmare forskningsbiblioteket vid ASS.

För att åstadkomma en förbättrad forskningsmiljö föreslås ALC få till stånd en plattare organisation med färre nivåer och färre inslag av linjeorganiserad förvaltningsmyndighet.

Vidare föreslås andelen forskare som anställs på projektbasis öka för att öka genomströmningen av kunskap och idéer. ALC föreslås också genomföra ett fort- och vidareutbildningsprogram i syfte att bättre utnyttja de tillgängliga personalresurserna samt att avsevärt vidga forskarutbildningen med fler externa doktorander direkt knutna till ALC. RRV föreslog också att forskarna skall ta ett kollektivt ansvar för forskningsadministration och undervisning. Dessutom bör forskarna åläggas att upprätthålla en fakultetsanknytning med viss undervisnings- och handlednings-skyldighet.

Professorernas ställning bör stärkas och ges en ställning motsvarande den som gäller inom högskolan avseende ansvar för vetenskaplig kvalitet och publicering av vetenskapliga rapporter.

3.2.5 ALCs granskningsgrupp (1987)

1986 tillsatte ALC en internationellt sammansatt granskningsgrupp. Gruppen började sitt arbete i januari 1987, strax efter det att RRV publicerat sin rapport om ALCs organisation och förvaltning. Granskningsgruppen fick uppdraget att analysera och värdera ALCs forskningsverksamhet och forskningsresultat. Redovisningen följer ALCs dåvarande huvudområden.

Forskning inom den offentliga sektorn.

Under denna rubrik kommenteras ALC-forskarnas allmänna inriktning att vända sig till sina avnämare med krav på lätlästhets och god pedagogik mera än att försöka motsvara de traditionella akademiska kraven på teoretisering, dokumentation och diskussioner om validitet och realibilitet. Endast i enstaka fall prövas teoritillämpningen på de empiriska resultaten.

Granskningsgruppen såg en konflikt mellan den traditionella akademiska kulturen och den avnämamarorienterade inriktningen hos ALCs forskning, som tenderar att minska ALCs attraktionskraft bland akademiker.

Arbetsrättslig forskning

Rapporten påvisar en brist på tvärvetenskaplig kontakt mellan samhällsvetenskap och juridik inom ALCs tidiga arbetsrättsliga forskning. ALCs forskning kring MBL och dess effektivitet i avtalsproceduren borde ha berört de arbetsrättsliga aspekterna. För att åtgärda denna situation inrättades 1983 en professur i arbetsrätt och senare en arbetsrättslig programgrupp (ARFO).

Granskningsgruppen tecknade en uppfordrande bild av den arbetsrättsliga forskningens uppgift att söka rättsliga

styrformer för de framtida samarbetsprocedurerna mellan arbetsmarknadens parter.

Forskning om företagsledning och nya former för arbetsorganisation

Granskningsgruppen noterade i sin rapport att det tycks finnas en klyfta mellan ALCs arbetsplatsinriktade forskning som LOM-programmet är ett exempel på och den övriga forskningen som fokuseras på makropolitiska områden. Den förra verkar motsvara fackföreningarnas forskningsbehov medan den senare skulle om den bedrevs inom ALC stärka ALCs vetenskapliga anseende inom den allmänna forskningsvärlden anser granskningsgruppen.

Det konstateras vidare att Sverige frambringat ett antal företag som utgör internationellt starkt respekterade exempel på nya arbets- och organisationsformer men inga lednings- eller organisationstänkare och teoretiker som istället lättare söks i Nordamerika, Norge, Frankrike eller England.

Granskningsgruppen ansåg sig dock inte kunna bedöma i vilken utsträckning ALCs aktionsforskningsansatser har påverkat det svenska arbetslivets karaktär. Men man anser att ALC spelar en viktig roll för utvecklingen av forskarens roll som förmedlare mellan teori och handling, så att organisationerna ska kunna bemästra och inte bara underkasta sig förändringarna.

Arbetsmiljöforskning

Denna forskning bedrivs främst på annat håll, vilket granskningsgruppen också påpekar. Man nämner en del genomförda samarbeten mellan ALC och några namnkunniga arbetsmiljöforskare, men konstaterar att dessa har varit

tillfälliga och att ALCs bidrag till den delen av arbetslivsforskningen är litet och av svag kvalitet.

Forskning om kvinnor i arbetslivet

Av de fyrtio studier om kvinnor och arbete som rapporten kommentarer har bara fyra engagerat manliga forskare. ALCs ledningsstruktur är däremot starkt dominerad av män. Alla programcheferna är män, och endast en tillfälligt medverkande kvinnlig professor stöder grupparbetet om kvinnor och arbete.

Eftersom könsfrågan inte är sektoriell och många påverkande faktorer finns utanför arbetslivet, vidgas detta ämnesområde på ett krävande sätt. Forskarna försöker övervinna svårigheterna genom att arbeta i grupp och inrikta sig på relevanta forskningsteman inom denna vida ämnesmäsiga och teoretiska ram och på så sätt upprätta en gemensam grund. Rapporten noterar med intresse ett ihärdigt stöd för kollektiva förbättringar och ett lågt engagemang för individuell mobilitet i flera av studierna om kvinnor i arbetslivet.

Avnämarnutvärdering

Denna del av granskningen bygger på intervjumaterial (av bl a fackliga funktionärer). Där framgår att vissa fackföreningsrepresentanter hade åsikten att forskningen var alltför teoretisk och inte tillräckligt tillämpbar på lokal nivå, medan andra fackliga representanter menade att ALC behövde komma förbi den lokala aktionsforskningen och bidra till den nationella svenska debatten om systemet av arbetsrelationer. Några tyckte att forskningen var mycket användbar och rapporterade att deras organisation hade stor nytta av ALCs arbete.

Ett antal personer hade uppgivit att ALC-arbetets kvalitet hade förbättrats påtagligt under senare år, men somliga var fortfa-

rande angelägna att höja kvaliteten på ALCs personal och produkter. Fackliga funktionärer, särskilt inom löntagarsidans centrala organisationer, har understrukt behovet av att bredda ALCs verksamhet samt höja kvaliteten på ALC-personalen och på de arbetsplatsinriktade forskningsprojekten.

Kontakter med universitet och högskolor

Rapporten konstaterar att högskolornas verksamhet i allt högre grad börjat inrikta sig på industri, fackföreningar och tillämpat arbete. Här har ALC kunnat bidra till att upprätta samarbete mellan högskolebaserade forskare och näringslivet. Sålunda har ALC under åren gett stipendier åt universitetsforskare för arbete med särskilda arbetsplatsprojekt. ALC har även tillsatt en samordnings- och kontaktsekreterare med uppgift att underlätta kontakterna och samarbetet mellan lokala fackföreningar och högskoleforskare och att stimulera arbetslivsämnet inom utbildningssystemet, som ett forskningsfält och i högskolornas forskarutbildning rörande arbetslivet. ALC ger också ekonomiskt stöd till kontaktsekreterare vid högskolan i Karlstad och vid universiteten i Göteborg, Linköping, Lund och Uppsala.

Granskningsgruppens slutsatser och rekommendationer

Eftersom arbetslivsfrågorna alltmer kommit att präglas av teknikaspekter borde ALCs samhällsvetenskapliga arbetslivsforsare skapa kontakter med forskare inom tekniska områden som sysslar med arbetsmiljö och arbetsorganisationsutformning.

Man ansåg också att ALC behöver klargöra varför fackföreningarna, för vilka institutet inrättades och i vilkas tjänst det huvudsakligen har verkat, inte automatiskt vänder sig till ALC-forskarna för att lösa de centrala praktiska problem de står inför.

Rapportens bedömning är att ALCs bidrag till teori och metoder har varit blygsam. Även om detta kan förstås utifrån kraven på ALC att frambringa praktisk hjälp borde institutionen dessutom kunnat ge viktiga bidrag till metoderna för arbetslivets förändring anser granskningsgruppen.

I rapporten förordas en bättre samordning av ALCs, Arbetsmijöfondens och andra institutioners arbetslivsforskning. En samordning skulle undvika onödig överlappning och duplicering samt underlätta en definiering av uppdykande forskningsvärda ämnen.

Vad gäller ALCs kontakter med universitet och högskolor bedöms antalet universitetslärare och studenter som varit engagerade i ALC-projekt litet och utväxlingen mellan universitets- och ALC-personal blygsam, vilket begränsar forskarutbildningens effekter. Vidare konstateras att antalet ALC-anställda som disputerat under sin tid på institutet är rätt litet.

För att ALC skall kunna utföra forskning som värdesätts på högskolehåll, samtidigt med tillämpade undersökningar av utbildnings- och rådgivningskaraktär krävs, enligt rapporten, en närmare kontakt med högskolorna.

I rapporten föreslås därför följande åtgärder: 1) Ett program bör inrättas för personalutbyte där högskolelärare kommer till ALC och ALC-personal temporärt arbetar på högskolorna. 2) ALC bör ta initiativ till ett möte med högskolebaserade arbetslivsforskare från hela landet för att komma fram till hur man bättre kan stimulera arbetsrelationer mellan högskolorna och ALC. 3) Man bör överväga metoder för att ge universitetsstuderande erfarenhet och utbildning på ALC som gästforskare genom ytterligare doktorandstipendier. Och man bör tillse att universitetsprofessorer periodvis kommer till

ALC och samarbetar med studenterna. 4) Inslaget med kontakt sekreterare på universiteten och högskolorna bör bibehållas och utvidgas.

När det gäller ALCs framtida inriktning rekommenderas ALC fortsätta utvidga sin verksamhet med medbestämmande-problem i förbindelse med teknik, ekonomiska investeringar och strukturell förändring, jämställdhet, kompetensutveckling, förbättrad arbetsmiljö, arbetsrätt och offentlig sektor. Man ansåg också att ALC bättre borde föregripa framtida behov inom arbetslivsforskningen.

Beträffande ALCs interna arbetsmiljö påpekades en kulturkonflikt mellan universitetens värderingar och värderingarna hos den tillämpade forskningens avnämare. Inom den akademiska världen har man bindande krav på dokumentation, logisk analys, abstraktion och kritiskt tänkande. Den tillämpade forskningens avnämare frågar däremot inte efter sådant utan snarare efter tillämpbarhet, förståelighet och förenkling. Granskningsgruppen menar att ALC har valt tillämparhet och begriplighet på bekostnad av akademisk kvalitet. Och man ansåg därför att ALC måste förbättra sin arbetskultur och förena den akademiska forskningens grundvärderingar med tillämpbarhet och praktisk relevans.

För att åstadkomma en mera sammanhållen arbetskultur föreslog granskningsgruppen att en gemensam uppsättning arbetsnormer antas och omfattas av alla. Detta menade man skulle motverka den lösligt byråkratiska organisationsstil som existerar och som tillåter oförenliga arbetskulturer.

Granskningsgruppen menade vidare att det måste upprättas integrerande mekanismer för utbyte av idéer och forskningsresultat på informell nivå, och vidare att det är

viktigt att de administrativa plikterna inte undflys av akademikerna på hög nivå och axlas av de på lägre.

Granskningsgruppens rapport pekade vidare på ett behov av att tydligare skilja mellan verksamhet som är forskningsstudier och praktiska utredningar som rör problem på arbetsplatsen. Ibland har begreppet "aktionsforskning" använts på rådgivande utredningar med efterföljande kritik från forskningsvärlden.

Vid övervägande om en eventuell organisationsförändring ansåg granskningsgruppen att man då särskilt bör tänka på hur ALC skulle kunna förbättra kontakterna med andra institutioner, arbetsmarknadens parter, högskolorna och forskningsinstituten. En omorganisation bör ta sikte på en förbättrad arbetsmiljö och en högre forskningskvalitet med större integritet, vilket skulle leda till mer användbara produkter. Fler representanter för högskolornas forskningsvärld i ALCs styrelse skulle, enligt granskningsgruppen, kunna bidra till en sådan förbättring.

Den organisatoriska flexibiliteten och stimulansen minskas av den låga personalomsättningen på ALC, påpekade granskningsgruppen. Därför föreslog man en aktiv rotationspolitik enligt vilken de ALC-anställda övergår till högskolor och andra institutioner för perioder om exempelvis 1-3 år, medan lärare och studenter från högskolorna blir temporärt anställda inom ALC. Man föreslår även att en karriärgång utvecklas där ALC-anställda med begränsad forskningserfarenhet och forskningsutbildning kan få tidsbegränsad studieledighet för att skaffa sig nya kvalifikationer eller avlägga doktorsexamen. Högre utbildade forskare skulle kunna få motsvarande studieledighet för att under vis tid arbeta i någon annan forskarmiljö inom Sverige eller utomlands för att vidga sina erfarenheter och utöka sin kompetens.

3.2.6 Utredningen om forskarstyrning (1989)

I februari 1989 tillsatte ALCs direktör en intern utredning om forskarstyrning av FoU-verksamheten vid institutet. Uppdraget var att föreslå ledningsformer för forskningsverksamheten, klargöra forskningsledningens ansvar och befogenheter samt föreslå samarbetsformer med övriga forskare inom ALC. Utredningsgruppen accepterade dock ej att en åtskillnad skulle göras mellan forskarledning och ledning i övrigt, och genomförde sitt arbete utifrån en samlad syn på ledningsproblemen vid ALC.

Utredningen behandlade, med dessa utgångspunkter, ALCs forskningsvillkor ifråga om belöningsssystem, vetenskaplig kompetens, forskningsledning, forskning och främjande samt forskningens organisation. Utredningen baseras uteslutande på intervjuer med flertalet av ALCs forskare.

Beträffande belöningsystemen inom ALC fann man att en traditionskonflikt utvecklats mellan å ena sidan forskar-amhällets konventioner när det gäller meritering och statusgrundande uttrycksformer och, å andra sidan, de utomvetenskapliga kriterier och belöningsgrunder som tillämpas vid institutet. Konflikten motverkar eller fördröjer forskarnas meritering akademiskt, men återverkar dessutom på engagemanget för tillämpning, eftersom forskare under utbildning trots allt måste försöka bygga ut sin akademiska meritlista. Äldre disputerade och etablerade forskare har bättre förutsättningar att klara båda meriteringskraven, medan de yngre löper risk att halka efter i akademiskt merithänseende. I en miljö som ALCs blir stödet och uppmuntran att publicera vetenskapliga artiklar jämförelsevis svagare än vad som gäller vid en

universitetsinstitution. Det finns heller ingen formell eller informell koppling mellan meriter av det slaget och ALCs belöningssystem. Seniorforskarna hävdas inte heller ha påtagit sig en tillräckligt engagerad roll som handledare och ansvariga för det yngre forskarskiktets utveckling.

Beträffande ALCs vetenskapliga kompetens är det svårt att i utredningsrapporten spåra enighet eller klara linjer. Viss samstämmighet verkar föreligga beträffande ett allmänt upplevt behov av fortlöpande vetenskaplig kompetenshöjning bland institutets anställda forskare, och av institutet som helhet genom olika åtgärder för att tillfälligt knyta stimulerande idégivare och inspiratörer till verksamheten. De forum som arrangerats inom ALC i syfte att åstadkomma vetenskapliga diskussioner och idéutbyten såväl inom som mellan projekt och programområden förklaras otillräckliga. Utredningen ger bilden av att en diffus men grundläggande vilja till professionell förkovran och utveckling finns hos majoriteten forskare vid ALC, men förmår inte helt sätta fingret på vad som hindrar en sådan utveckling. Indirekt kan slutsatserna under denna rubrik möjligen knytas till dem under föregående, så tillvida att incitament, belöningar och av den reella ledningen uttryckta krav på kompetensutveckling har saknats.

När det gäller ALCs forskarledning konstaterar utredningen att så gott som alla ifrågasätter de ledande forskarnas ringa inflytande i ALCs styrande organ. Professorerna sägs sakna befattningsbeskrivningar som ger dem en betydelsefull roll som vetenskapliga ledare vid ALC. Programområdesstrukturen kritiseras med avseende på dess administrativa betydelse och speciella ledning, som är ett mellanting av administrativ, vetenskaplig och intressentorienterad ledning. Enighet råder också i den hårda kritiken av det s k professorskollegiet och dess begränsade, och enligt

en majoritet helt onödiga, roll som censurorgan i samband med rapportpublicering.

Utredningens slutsatser om främjandverksamheten från forskarnas perspektiv påminner om vad andra har uttalat. Dess roll upplevs av många som oklar. Främjandet knyter an till forskningen som en servicefunktion vad gäller informationsinsatser och förlagsverksamhet, medan den nationella rollen som främjare av arbetslivsforskning och centralt kontaktorgan i fältet är inget som rapporteras som särskilt betydelsefullt för flertalet ALC-forskare. Biblioteket - i den mån detta ska räknas till främjandet - är man dock överens om fungerar bra.

Störst utrymme ägnar rapporten åt forskningsorganisationen, eller snarare ALCs organisationsmodell som helhet. Kritiken av programområdesstrukturen som administrativa enheter är samstämmig. Forskarnas svaga roll i ledningssystemet kritiserar likaså enhälligt. Flertalet förefaller istället önska en projekt/programbaserad organisation som helt och hållet leds av forskningsledarna, direkt under direktör och styrelse, och som kan förändras allt eftersom forskningen av egen kraft och på eget initiativ letar sig nya vägar och former.

Utredningen avslutas med ett antal förslag. När det gäller belöningsystemet efterlyser man klarhet och principer, man skulle också vilja se ett starkare samband mellan lönesättning och akademisk meriteringsnivå. Beträffande vetenskaplig kompetensutveckling vid ALC föreslås att traditionella medel för sådana får resurser och tillämpas, t ex i form intern utbildning, seminarier om metodologiska och teoretiska problem etc. Forskningsledningen föreslås stärkas avsevärt när det gäller att hålla samman, inspirera och driva projekt/program. Professorernas roll som censureringsgrupp föreslås däremot helt avskaffas. Främjandet lämnas utan

konkreta förslag, men hålls i sin helhet fram som ett mycket oklart verksamhetsområde. Också organisationen lämnar utredningen utan egna förslag, men påpekar att ALC redan genomgått ett anmärkningsvärt stort antal större och mindre organisationsförändringar under sin korta tid, utan att problem som konstaterats redan kort efter starten åtgärdats.

3.2.7 Den fortsatta utvecklingen vid ALC

Med anledning av RRVs och granskningsgruppens rapporter om förhållandena vid ALC, uppmanade regeringen ALCs ledning att inkomma med förslag om framtida inriktning och organisation. Ett sådant förslag tillställdes regeringen i september 1988. I budgetpropositionen i början av 1989 (prop nr) fastslogs att verksamheten vid ALC under de närmaste åren skulle följa det som sagts i ALCs brev till regeringen.

Förslagets grundtema kan kopplas samman med den kritik som framförts i de refererade utredningarna. I första hand föreslås åtgärder som antas medverka till

- ökad rörlighet
- forskning med oberoende och kvalitet
- tydligare och mer avgränsad profil på främjandeverksamheten
- engagerad och välinformerad ledning.

Beträffande ökad rörlighet föreslås att denna bör öka såväl inom ALC som mellan institutet och omvärlden. När det gäller det första slaget av rörlighet rekommenderas kommunikation över programområdesgränserna (i form av informella matris-nätverk som kopplar samman frågor och forskningsintressen), dock inom ramen för nuvarande

organisation. Utbytet med omvärlden förslås öka genom vidgade kontaktytor mot universitets/högskolevärlden, bl a i form av möjligheten att inrätta tidsbegränsade tjänster vid dessa. Utbytet mellan ALC och parterna föreslås stimuleras ytterligare.

Beträffande den större och för ALC givetvis svårare frågan om andelen fast anställda forskare i jämförelse med andelen tidsbegränsade anställningar hänvisar ALCs styrelse till sitt remissvar med anledning av RRVs utredning, där man kräver att en översyn av hela arbetslivsforskningen och dess resursprioriteringar genomförs (d v s att man efterlyste det som senare blev den nu aktuella utredningen).

I nästa förslagsrum diskuterades ALCs instrument för hävdande av en oberoende och kvalificerad forskning. Här betonades de inrättningar för kvalitetskontroll som redan finns vid institutet. Några nyheter föreslog egentligen inte.

När det sedan gäller främjandeverksamheten föreslog ett klarare uppdrag men det framgår samtidigt att styrelsen fortfarande är splittrad i frågan om främjandeverksamheten ska inrymma konsultations- och utredningsverksamhet. Utbildningsverksamheten föreslog betonas ytterligare och att ALC bör utveckla ett någorlunda fast utbildningsprogram med kurser och lärare av hög kvalitet.

Ledning och organisation föreslog utvecklas mot ett mer omfattande och engagerat direkt deltagande från den verkställande ledningen, samt ett aktivare deltagande från professorernas sida när det gäller ALCs vetenskapliga arbete som helhet.

Vidare innehöll styrelsens brev till regeringen ospecificerade förslag till förbättrade relationer till universitet och högskolor

liksom till Arbetsmiljöinstitutet. Till sist togs finansieringsfrågan upp och man återkom därvid till vad som framförts i remissvaret angående RRVs rapport, nämligen att ALC helst bör ha hela sin försörjning ur Arbetsmiljöfonden på procentuell basis.

Till ALCs förslag till regeringen bilades förslag till ny instruktion för ALC.

Regeringens beslut kom att i stort sett helt ansluta till förslaget från ALCs styrelse. Detta har sedan dess också inneburit en del konkreta förändringar i ALCs verksamhet. Den 1 januari 1989 trädde också en ny instruktion för Arbetslivscentrum i kraft (se bilaga 3). Instruktionen betonar liksom tidigare betydelsen av samverkan mellan forskning och praktik och mångvetenskaplighet.

En satsning har utgått från att ALC ska ha en viktig roll som länk mellan arbetslivet i alla dess former och universitets- och högskolevärlden. Därför föreslog styrelsen att göra ALC berett att, tillsammans med Arbetsmiljöfonden, stödja satsningar inom arbetslivsforskningens område vid universitet och högskolor. Konkret resulterade detta i ett antal förfrågningar från institutioner vid universitet och tekniska högskolor som gick ut på att professorskompetenta forskare vid ALC skulle erbjudas tjänster som adjungerade professorer. Så har också skett i några fall.

Vid det av Arbetsmiljöfonden finansierade arbetsvetenskapliga kollegiet i Göteborg, gemensamt för universitetet och Chalmers tekniska högskola, deltar sedan dess ett par ALC-forskare i centrala roller, bl a aktivt i forskarutbildningen.

När det gäller fasta antällningar drogs nio fasta tjänster in under år 1988/89. Det är emellertid oklart om detta alls har berört forskningspersonal. Det tidigare träffade projekt anställningsavtalet som ger ALC möjlighet att ha tidsbegränsade projektanställningar (2 + 2 år) kompletterades med ett avtal som gav möjlighet till högst ett års förlängning på grund av längre avbrott i projektanställningen.

Vid utgången av budgetåret 1988/89 lämnade ALCs direktör sin befattning och även styrelsens ordörande lämnade sin post. Svårigheter att finna ersättare på dessa poster uppstod, vilket ledde till att en tillfällig lösning fick ordnas. Denna gäller fortfarande.

Året 1989 uppstod något av en kris vid ALC, dels till följd av den olösta ledningsfrågan, dels därför att en aggressiv offentlig debatt uppstod där ALC kritiserades starkt, också av medlemmar ur den egna styrelsen. I bakgrunden fanns dessutom de kritiska utredningarna och det av allt fler framförda kravet på en ny och sammahållen utredning av arbetslivsforskningens organisation i sin helhet.

Den tillfälliga ledningen har under sin korta tid i arbete startat ett antal förändringar, vilka som tydligast kommer till uttryck i ett förslag till Styrelsen så sent som i februari detta år.

Där föreslås att ALC tillsammans med Arbetsmiljöfonden ska ges ett gemensamt programansvar för den nationella arbetslivsforskningen inom de områden som ALC närmast företräder. ALCs ledning bör få uppdraget att formulera förslag till hur detta programansvar bör utformas och ledas.

ALC föreslås i stort sett behålla den nuvarande inriktningen, d v s lägga särskild tonvikt på inflytandeperspektivet på arbetsorganisation, kompetensfrågor och förändringspro-

cesser. Tvärs över dessa tre områden föreslås, åtminstone för de närmsta åren, dessutom att ett antal gemensamma teman bör beaktas: offentlig sektor, kvinno- och mansforskning, arbetsplatsens förändring samt relationer mellan arbetsmarknadens parter.

De områden och teman som utöver dessa idag existerar på olika håll i ALCs forskning föreslås avvecklas.

När det gäller samarbetet med universitet/högskolor går förslaget längre än den avgående ledningens förslag. Här föreslås en successiv minskning av tillsvidareanställd personal, till förmån för en rörlig resursdel som bör samorganiseras med universitetet. Behov av egen examinationsrätt, rimligen tillsammans med Arbetsmiljöinstitutet, framhålls som en förutsättning för en vitaliserad roll i detta hänseende. TEMA-institutionen i Linköping nämns som ett modellexempel på hur ALC/AI skulle kunna erhålla examinationsrätt i ett icke disciplinbundet ämne ("arbetslivsvetenskap"). Tills en sådan större och mer principiell fråga kan vara löst föreslås ALCs professorer att under alla förhållanden åläggas ansvar för planläggning av forskarutbildning tillsammans med något eller några universitet. Alla disputerade forskare vid ALC anses kunna åläggas viss undervisningsskyldighet. Antalet doktorandstipendier föreslås tredubblas, från 5 till 15.

Förslaget diskuterar vidare andelen forskning på eget programansvar respektive andelen uppdragsforskning. Ståndpunkten är att båda formerna bör kunna fortsättningsvis rymmas inom ALC men att uppdragsforskningen bara kan accepteras i den utsträckning som uppdragen stämmer med ALCs inriktning och kompetens, d v s att uppdragen måste kunna ge något tillbaka till ALC långsiktigt och forskningsmässigt.

Det internationella samarbetet föreslås förstärkas. ALC bör i samarbete med Arbetsmiljöfonden undersöka hur detta kan ske. Vidare föreslås ALCs forskning i större utsträckning publiceras på engelska.

Trots det direkta förhållandet mellan ALCs forskning och arbetsmarknadens parter anser man i förslaget att den direkta och planlagda resultatåterföringen idag brister. Detta föreslås åtgärdas i samråd mellan ALC och parterna i styrelsen. Om forskningens direkta avnämare ska kunna bidra till både initiering och tillämpning av för deras behov väsentliga projekt, måste även deras kompetens som beställare av forskning förstärkas. Detta föreslås ske genom att en bättre dialog uppstår mellan ALCs forskare och beställande intressenter. Som ett viktigt medel i denna dialog föreslås ett vidgat ansvar för beställaren vad beträffar utnyttjandet av forskningsresultaten.

Vad avser främjandeverksamheten instämmer den nya ledningen med tidigare avlämnad kritik. Den har vuxit och splittrats på ett sätt som lett till resurs- och kompetensbrister. Förslaget kan sammafattas i tesen att ALCs främjandeverksamhet ska utgå från institutets huvudverksamhet, d v s från forskningen. Den bör krympas i omfattning och långt mer integreras som en naturlig del i forskningsverksamheten.

ALCs organisation föreslås omdanas till storlek och sammansättning. Antalet forskare (ca 60) sägs vara för stort för att kunna samordna och koncentrera mot gemnsamma kärnområden. Dessa föreslås nedbringas till knappt hälften när det gäller tillsvidareanställd forskningspersonal. Utöver dessa skulle ett 20-tal projektanställda kunna inrymmas i organisationen.

Förslaget presenterar vidare ett omorganisationsalternativ, där både forskningsledningens roll tydliggörs och vidgas och där stärkta insatser från huvudmännens sida förutsätts. Den dubbla rollförstärkningen speglar att förslaget pekar mot ett ALC med bibehållen "dubbelroll", d v s dels som ett renodlat forskningsinstitut med ansvar för långsiktig kunskapsuppbyggnad och utbyggt samarbete med universitet och högskolor, dels som ett institutet med kapacitet och kompetens för uppdragsbetonad och arbetsplatsorienterad verksamhet i direkt samarbete med huvudmännens organisationer.

Programområdesmodellen föreslås upplösas och ersättas med en matrisliknande organisation där en funktionell uppdelning mellan administration och forskningsledning, respektive grundläggande och uppdragsmässig forskning görs.

När det till sist gäller ALCs finansiering diskuteras två principmodeller. Den ena motsvarar i stort sett nuvarande förhållande, medan den andra utgör ett förslag där institutet dels erhåller en basfinansiering av fasta resurser och ett visst antal fasta forskartjänster och därutöver en projektram som söks externt i konkurrens med andra, i första hand ur Arbetsmiljöfonden.

Förslaget pläderar för den andra lösningen, som anses sundare från en rad utgångspunkter, men säger samtidigt att denna då måste vara förenad med en långsiktig garanti från statsmakten att institutet kan klara av sin fasta organisation och sina långsiktiga programåtaganden. Basanslagsbehovet uppskattas till ca 25 Mkr.

3.3 Arbetsmiljöinstitutet

3.3.1 Bakgrund och tillkomst

År 1938 inrättades Statens institut för folkhälsan i Solna. Dess yrkeshygieniska avdelning blev den första samlade satsningen på arbetsmedicin och industriell hygien i Sverige.

På 1940-talet kom arbetsfysiologiska och ergonomiska aktiviteter igång och 1955 skapades Arbetsfysiologiska Institutet. I slutet av fyrtiotalet kom Sveriges första yrkesmedicinska klinik och ungefär samtidigt öppnades en mottagning för yrkessjukdomar. Båda klinikerna placerades vid Karolinska sjukhuset.

Nästa steg blev att den yrkeshygieniska avdelningen vid Statens institutet för folkhälsan och Arbetsfysiologiska Institutet sammanfördes till ett nytt arbetsmedicinskt institut. Dit fördes också den vetenskapliga motsvarigheten till de kliniska verksamheterna på Karolinska institutet i form av yrkesmedicinska och yrkesdermatologiska enheter. När arbetsmedicinska institutet tillkom arbetade totalt ca 60 personer där.

År 1972 slogs arbetsmedicinska institutet ihop med arbetarskyddsstyrelsen och blev dess arbetsmedicinska avdelning, senare kallad forskningsavdelningen. År 1974 öppnade forskningsavdelningen en filial i Umeå. Ca 120 personer arbetade då med forskning. Forskningsavdelningens lokaler var vid denna tidpunkt belägna på ca tio olika ställen i Stockholm och Solna men sammanfördes 1979 i nya lokaler för verksamheten både i Solna och Umeå.

I juli 1987 skiljdes forskningsavdelningen från arbetarskyddsstyrelsen. Det nya institutet har knappt 400 anställda, av vilka 330 arbetar med forskning. Arbetsmiljöinstitutet är därmed landets största samlade resurs för arbetsmiljöforskning.

3.3.2 Verksamhet och ekonomi

När Arbetsmiljöinstitutet bildades skildes forskningsavdelningen, biblioteket och den del av utbildningsenheten som handhar externutbildning från Arbetarskyddsstyrelsen. Det nya institutet fick även vissa nya tjänster för administration och information.

Arbetsmiljöinstitutet och Arbetarskyddsstyrelsen har dock vissa basfunktioner gemensamt. Det gäller t.ex. lokaler, ekonomi- och personaladministration samt kontorsdrift och ADB-stöd. Även andra funktioner delades tidigare mellan myndigheterna men har senare skilts åt.

Institutet består av 22 forskningsenheter, samt enheter för utbildning, information, bibliotek och administration. Central service och ADB köper institutet av ASS. Institutet är geografiskt uppdelat i två delar, en i Solna och en i Umeå. 1988/89 fanns 385 anställda.

Institutets styrelse har 19 ledamöter, av vilka 5 är externa representanter för forskarsamhället. Institutet leds av en föreståndare som dessutom har det yttersta vetenskapliga ledarskapet.

De 22 forskningsenheterna leds av enhetschefer, av vilka flertalet är professorer. Sammanlagt verkar 24 professorer vid institutet. Det sammanlagda antalet enhetschefer och personal med forskarutbildning uppgår till ca 70 personer.

Antalet doktorander var 55 st under 1988/89. Doktoranderna kommer från olika institutioner, framför allt från Karolinska Institutet (KI) men också från andra håll runt om i landet, t ex Umeå, Lund och Göteborg. Sedan 1966 har 60 avhandlingar lagts fram, och sedan 80-talets början har i genomsnitt 5-6 avhandlingar presenterats per år.

Enheternas forskningsledare har stor självständighet i alla frågor som rör enhetens forskning. Driftmedlen är kopplade till tidigare produktion så att enheterna får resurser i förhållande till produktionen föregående år. Fördelningen sker med hänsyn till ett slags poängsystem, där produktionen poängsätts i olika avseenden. Principen är mycket enkel - ju fler poäng, desto mer pengar det följande året.

Tabell 3. Resursernas (Mkr) fördelning på olika delar av verksamheten, budgetåren 1986/87, 1987/88 och 1988/89 (från verksamhetsberättelse 1988/89).

	86/87		87/88		88/89	
	Mkr	%	Mkr	%	Mkr	%
Forskning,	72,1	54,4	78,2	57,9	88,6	58,4
Utbildning	9,2	6,9	9,0	6,7	11,8	7,8
Bibliotek	1,7	1,3	4,4	3,2	4,5	3,0
Information	3,9	2,9	2,4	1,8	4,6	3,0
Administration	21,0	15,9	16,6	12,3	18,8	12,4
Lokalkostnader	23,8	18,0	24,0	17,8	22,7	15,0
Hybrid DNA deleg	0,8	0,6	0,4	0,3	0,6	0,4
Summa	132,5		135,0		151,6	

Hur institutets kostnader fördelades på olika utgiftsposter under verksamhetsåret 1988/89 framgår av tabell 3, som även innehåller jämförelser med de två föregående årens utfall.

Institutets samlade inkomster uppgick under 1988/89 till 154,9 Mkr, varav statsanslagen totalt uppgick till 79,2 Mkr (51%), ur Arbetsmiljöfonden av regeringen anvisade medel till 48,7 Mkr (31%), ur Arbetsmiljöfonden sökta och beviljade externa projektmedel till 17,2 Mkr (11%), uppdragsintäkterna till 6,7 Mkr (4%) samt bidraget för information ur fonden för arbetsmiljöförbättringar till 2,3 Mkr (1,5 %).

Under 1988/89 pågick ca 250 projekt, de flesta i samarbete inom institutet eller med universitet och högskolor, yrkesmedicinska kliniker, företagshälsovården m.fl. Mer än 400 skrifter publicerades under samma period.

Arbetsmiljöinstitutet bedriver omfattande utbildning av olika nyckelkategorier i arbetsmiljöarbetet, t ex för företagshälsovårdens personal och av skyddsombud. Under 1988/89 genomfördes sammanlagt drygt 24.000 utbildningsdagar.

Informationsenheten arbetade inledningsvis mest med traditionella forskningsrapporter men har under de senaste åren lagt upp ett program för att sprida forskningen till en bredare krets. Detta har bl a skett genom en speciell bilaga i tidningen Arbetarskydd. Institutet ger sedan den 1 juli 1988 ut rapportserierna Arbete och Hälsa, Undersöknings- och Utbildningsrapporter. Vidare arbetar man med underlag för föreskrifter och standardiseringsarbeten, insatser för att föra över metoder och teknik till FHV, yrkesmedicinska kliniker, produktionspalnerare m fl. Också en ökad satsning på konferenser, utbildning, läromedelsframställning m m kan märkas.

Institutet samarbetar med några systerorganisationer inom Europa och USA. Institutet medverkar också i olika internationella metod- och standardiseringsgrupper samt WHO:s cancerforskningscentral IARC. Ett samarbete har inletts med NIOSH i USA för att ta fram kriteriedokument om kemiska ämnen.

Biblioteket som har 10 anställda är ett s k anvisningsbibliotek, vilket innebär att det är skyldigt att hålla en viss bredd. Biblioteket betjänar också ASS, YI och andra i landet. Tidskriftsprenumerationen är förhållandevis bred men kan naturligtvis inte täcka in alla relevanta delområden.

Biblioteket hade tidigare också en databas - ARAMIS - tillsammans med naturvårdsverket (SNV) och ALC, som innehöll allt som hade publicerats inom dessa tre forskningsorganisationer, men det har nu för institutets del lösts upp. Nu är i stället denna del integrerad i KIs MIC som är tillgänglig över hela världen.

Forskningsprofil

Den kompetens som finns idag och inom överskådlig tid gäller de vetenskapliga ämnesområdena:

- * psykologi
- * fysiologi
- * kemi
- * medicin
- * teknik
- * toxikologi

De olika forskningsblocken är indelade efter dessa kompetensområden.

Forskningen bedrivs inom olika prioriterade problemområden, vilka i huvudsak har varit aktuella sedan 1983. De prioriterade forskningsområdena är belastningssjukdomar; ny teknik; lungsjukdomar; genetiska skador, forsterskador och cancer; hudsjukdomar; eletromagnetiska riskfaktorer; olycksfall; elimination och prevention. utöver dessa redovisas forskningen även inom områdena kemiska och mikrobiologiska samt fysikaliska hälsorisker.

Hur institutet fördelar resurserna över dessa prioriterade områden kan utläsas ur tabell 4, som väl speglar vad som redan

Tabell 5. Fördelning av direkta forskningskostnader (Mkr) på prioriterade områden 1986/87, 1987/88 och 1988/89 (från verksamhetsberättelse 1988/89).

	86/87		87/88		88/89	
	Mkr	%	Mkr	%	Mkr	%
Belastningsskador	6,9	11,7	7,6	11,9	9,1	12,4
Datorn som hjälpm	3,3	5,6	3,9	6,1	4,7	6,4
Lungsjukdomar	6,3	10,7	6,5	10,1	9,4	12,8
Genetiska skador	7,5	12,7	7,8	12,2	7,9	10,8
Hudsjukdomar	2,6	4,4	2,5	3,9	4,5	6,1
Olycksfall	0,8	1,4	1,8	2,8	2,1	2,9
Elektromag fält	2,6	4,4	3,1	4,8	4,6	6,3
Andra kem/fys risk	21,2	36,0	21,8	34,1	21,2	28,9
Andra fysikal fak	3,6	6,1	4,4	6,9	5,5	7,5
Andra soc/psyk fak	1,3	2,2	1,3	2,0	1,7	2,2
Övrig forskning	2,8	4,8	3,3	5,2	2,7	3,7
Summa	58,9		64,0		73,4	

tidigare har sagts i samband med Arbetsmiljöfondens projektanslag till institutet. Arbetsmiljöinstitutet har en fast inriktning och uppvisar ej några tydliga tendenser till större omorienteringar.

Under budgetåret 1989/90 har på tydliga anvisningar från regeringen tillkommit tre nyaprioriterade områden: 1) God arbetsmiljö för ungdomar, 2) God arbetsmiljö för äldre och 3) sjukvårdens arbetsmiljö.

Institutets personalsammansättning gör att olika problem borde kunna kan angripas tvärvetenskapligt. En närmare granskning av projekten vid Arbetsmiljöinstitutet tyder emellertid på att sådana samarbeten trots allt är relativt få, och sträcker sig bara i undantagsfall över de lite mer väsensskilda disciplingränserna. I detta avseende har inte Arbetsmiljöinstitutet lyckats bättre än vad man har gjort vid ALC.

4. Överväganden och förslag

Utredningens förslag koncentreras till frågor rörande Arbetsmarknadsdepartementets omedelbara ansvarsområde, Arbetsmiljöfondens övergripande roll som prioriteringsorgan och finansiär samt frågor som primärt behandlar Arbetsmiljöinstitutet och Arbetslivscentrum. I enlighet med direktivet läggs förslagen inom den ekonomiska ram som för närvarande gäller, varför de på kort sikt främst innebär omprioriteringar samt förändringar i nuvarande systems organisation. Utredningen vill dock inledningsvis, lägga fram några övergripande synpunkter och överväganden, som bakgrund till och ett stöd för de mer detaljerade beskrivna åtgärder som därefter föreslås.

Utredningen använder i likhet med direktiven begreppet arbetslivsforskning som ett samlingsnamn för arbetsvetenskaplig forskning, arbetsmiljöforskning, arbetsmedicinsk forskning m.m.

4.1 Övergripande slutsatser

Vad gäller den övergripande ekonomin har arbetslivsforskningen haft en real tillväxt sedan mitten av 1970-talet. Detta gäller även utbildning av och information till förvärvsarbetande. Som framgått av tidigare avsnitt hänger den reala volymökningen till största delen samman med ökningen av Arbetsmiljöfondens satsningar. Under de senaste åren har också engagemanget ökat från andra sektorsorgan, främst STU.

Att Arbetsmiljöfonden också i fasta priser förmått bevara eller t o m öka sina FoU-insatser har främst berott på att den ökade sysselsättningen via arbetarskyddsavgiften tillfört fonden reala inkomstökningar samt på stabila finansiella intäkter från förvaltningen av medel för andra ändamål än FoU och på strategiskt riktiga fondavsättningar.

Kunskaper om arbetslivet i vid mening, samt de sätt på vilka dessa sprids och tillämpas, har en avgörande betydelse för samhällets välfärdsutveckling. Ett i vidaste mening gott arbetsliv där människor upplever tillfredsställelse, skyddas mot förslitning, hälsorisker och olycksfall och stimuleras att göra engagerade arbetsinsatser är ett strategiskt medel för att uppnå en rad prioriterade samhällsmål. Möjligheterna att förverkliga en rad centrala hälso-, närings-, rätts-, arbetsmarknads-, social- och ekonomiskt politiska ambitioner är till stora delar beroende av hur väl vi lyckas åstadkomma detta goda arbets-

liv, samt ett väl fungerande samspel mellan människor, teknologi och ekonomi.

Jämfört med de sammantagna resurser som satsas på produkt- och produktionsteknisk FoU är insatsen för arbetslivsforskningen blygsam. I stort är utvecklingen av arbetsvillkoren och arbetslivet beroende av den kommersiellt inriktade tekniska utvecklingen. Det är mycket tillfredställande att organ som Styrelsen för teknisk utveckling (STU), Bygghälsöförskningsrådet (BFR) m fl stödjer arbetsvetenskaplig FoU i anslutning till sina ordinarie kunskapsdomäner. I grunden kvarstår dock obalansen mellan de båda typerna av FoU.

Utredningen finner det motiverat att kunskapsutvecklingen på detta område på sikt ges ett ännu större ekonomiskt utrymme samt att de tillämpningsinriktade grenarna förs närmre den tekniska forskningen. En rimlig utveckling är att de arbets- och arbetsmiljörelaterade inslagen i offentligt finansierad teknisk FoU ökar, både som ett komplement till och i samarbete med Arbetsmiljöfondens insatser.

Kostnaderna för utebliven produktion p g a att människors kapacitet och naturliga vilja inte tas tillvara är givetvis omöjliga att kvantifiera. Allt talar dock för att det handlar om betydande belopp. Vad gäller kostnader som mer tydligt kan förknippas med villkoren i arbetslivet går det dock att dra en del slutsatser. En minskning av det svenska frånvaro - genomsnittet med en dag skulle reducera samhällets kostnader ca 1 Mdr kr årligen.

En annan aspekt på resursfrågan är hur väl olika delområden är företräddade inom den basfinansierade universitets- och högskoleforskningen, d v s hur stor andel av fakultetsanslagen som går till arbetslivsrelaterad forskning, främst i form av

forskartjänster. Samma analys kan göras av forskningsrådets tjänsteprogram.

En kartläggning som utredningen låtit genomföra visar bl a att ett fåtal professurer är formulerade inom kunskapsdomäner som primärt berör människors villkor och förhållanden i arbetslivet. Indragningar respektive omvandlingar av professurer i samband med återtillsättning har under senare år som regel gått i en för området ogynnsam riktning. Vidare är fördelningen av de professurer som finns över arbetslivets många forskningsområden alltför skev. Flertalet tjänster speglar den akademiska historiska utvecklingen på området genom att de anknyter till baskunskaper inom medicin, fysiologi, kemi samt mät- och eliminationstekniskt orienterad arbetsmiljöteknik. Utredningen finner det främst motiverat att de beteendevetenskapliga och arbetspsykologiska högre forskartjänsterna utökas. Vid varje större högskola bör enligt utredningens mening, finnas professurer med denna huvudriktning.

Vad gäller universitetens och högskolornas mellan- och doktorandtjänster har endast ett fåtal en tydlig arbetslivsinriktning. Detta gäller såväl basfinansierade tjänster som forskningsrådets tjänster. Bristen på doktorandtjänster är särskilt problematiskt med tanke på behoven av långsiktig förnyelse och en breddning av rekryteringsbasen. Bristen på fasta resurser för denna forskning vid universitet och högskolor kan också illustreras med enkätsvaren. Av denna framgår bl a att endast ett fåtal var fakultetsfinansierade och hade en fast tjänst vid universitetet eller högskolan. Många, kanske flertalet (professorerna undantagna), bedriver dessutom sin arbetslivsforskning vid sidan om den ordinarie tjänsten, inte sällan under tjänstledighet med stöd av externa projektanslag.

Utredningen konstaterar sammanfattningsvis att arbetslivet, är ett svagt tema i den basfinansierade universitets- och högskoleforskningen. Rekryterings- och karriärtjänster saknas nästan helt. Forskningsrådets bidrag är i sammanhanget försumbara. Mot den bakgrunden är det inte svårt att finna tunga argument för att förstärka resurserna för arbetslivsvetenskaplig FoU. Detta bör ske på flera olika samverkande sätt. Utredningen anser att mångfalden när det gäller initiering, finansiering och genomförande av arbetslivsforskning bör stimuleras ytterligare. Inte minst ur volymsynpunkt är det gynnsamt om fler aktörer gör stora och nya insatser på området.

Sektorsforskningen syftar till att lösa viktiga samhällsproblem. Så gott som alla samhällets problem är emellertid sammansatta och kräver följaktligen en mångsidig problemlösningstrategi. I ett forskningsperspektiv är arbetslivets problem närmast tvärsektoriella. För närvarande avspeglar sig dock inte detta faktum tillräckligt mycket i arbetslivsforskningens organisation, övergripande prioriteringar och samspel med andra samhällssektors FoU

Ett uttryck för detta problem är den förhärskande bristen på tvärvetenskapligt samarbete, särskilt över gränsen mellan tekniska och humanistisk-samhällsvetenskapliga discipliner. Denna brist föreligger även vid institutioner som syftar till att åstadkomma sådan samverkan. Både Arbetslivscentrum och Arbetsmiljöinstitutet är exempel på institut där denna strävan i riktning mot tvärvetenskapligt samarbete inte fullföljts i enlighet med ursprungliga intentioner. Orsakerna till detta förhållande är många. Forskningspolitiska ambitioner i denna riktning har dock inte saknats. Däremot har de forskningspolitiska styrmedlen - ekonomiska och organisatoriska - inte kunnat utnyttjats tillräckligt effektivt för att uppnå en ökad samverkan mellan discipliner på arbetslivsforskningens om-

råde. Den senaste forskningspolitiska propositionen är mycket tydlig beträffande samverkan mellan olika teknologiska delområden och den presenterar en rad förslag, som bl a inkluderar olika incitament för en sådan samverkan. Utredningen finner det angeläget att en framåtsyftande behandling utifrån arbetslivsforskningarnas utgångspunkter återfinns i nästa forskningspolitiska proposition, utifrån den analys och de förslag som bl a presenteras i denna utredning.

4.1.1 Arbetslivets forskningsresurser

Nedanstående övergripande förslag utgör en sammanfattning av hittills anförda synpunkter och slutsatser. Förslag som mera specifikt avser Arbetsmiljöfonden preciseras i det följande förslagsavsnittet.

Utredningen föreslår att arbetslivsforskningens samlade sektoriella resurser på sikt förstärks, genom att man stimulerar olika forskningsfinansiärer såsom STU, Byggforskningsrådet och forskningsråden till ökade insatser på området liksom till ett ökat samarbete med Arbetsmiljöfonden.

att Arbetsmiljöfondens finansieringsystem bibehålls samtidigt som fonden, inom ramen för den nya instruktion som föreslås i ett senare avsnitt, erhåller större befogenheter att på "3-års"basis prioritera mellan FoU och övriga utgiftsposter, liksom att en ökande andel av en framtida tillväxt av fondens medel kan gå till FoU

Arbetslivsforskningens ställning och rekryteringsbas vid universitet och högskolor måste kraftigt förstärkas, både på kort och lång sikt. Utredningen föreslår att detta sker längs olika vägar. Regeringen bör överväga följande övergripande förslag.

- Arbetsmiljöfonden åläggs att upprätta en särskild plan (insatsområde) för långsiktiga satsningar vid universitet och högskolor. I syfte att stimulera fonden till långsiktigt engagemang bör särskilt lyckade och strategiskt riktiga satsningar kunna lyftas av och tas om hand inom ramen för universitetets/högskolans basbudget. I normalfallet bör Arbetsmiljöfondens långsiktiga stöd vid universitets-/högskoleinstitutioner inte sträcka sig längre än tre planperioder, d v s högst 9 år. På vissa områden framstår det som rimligt att Arbetsmiljöfondens medel används för ännu längre satsningar genom att medel specialdestineras för sådana ändamål.

- Som ett viktigt led i en offensiv och långsiktig satsning på arbetslivsforskningen vid universitet och högskolor bör tillgången till professurer och forskarassistenttjänster inom området ses över. Sådana tjänster saknas i första hand inom det humanistiskt-samhällsvetenskapliga området vid universiteten i Umeå, Uppsala, Göteborg och Lund, samt mer generellt vid de tekniska högskolornas produktionstekniskt och datavetenskapligt inriktade institutionerna. Beträffande de senare bör inrättandet av humanvetenskapligt orienterade tjänster övervägas. Vid de tekniska högskolorna har de arbetsvetenskapliga /arbetsmiljötekniska tjänsterna som regel en primär inriktning mot kemiska, fysikaliska och ergonomiska problemområden. Inrättandet av nya tjänster bör sålunda ges en annan inriktning. Idag är behoven störst beträffande frågor som rör samspelet mellan ny teknik och nya metoder för framställning av varor och tjänster samt arbetsinnehåll, arbetsorganisation och lärande/kompetensutveckling.

Enligt utredningens mening måste ett 10-tal sådana tjänster inrättas under den kommande tioårsperioden för att förstärka den mer grundläggande kunskapsutvecklingen på området. Det särskilda program som längre fram föreslås för

Arbetsmiljöfondens vidkommande bör kunna utgöra en inledning på en sådan utveckling.

Utredningen förordar att långsiktiga strategiska överenskomelser sker mellan Arbetsmiljöfonden och olilka universitet, samt att det i forskningspropositionerna övervägs om tjänsterna fortsättningsvis skall kunna ingå i den ordinarie högskolefinansieringen. I detta sammanhang kan det även vara aktuellt att medel särskiljs och specialdefinieras från fondens anslag till långsiktiga högskolesatsningar med speciell arbetslivsinriktning.

- Rekrytering av nya forskare till arbetslivsområdet är avgörande både för områdets förnyelse och för en fördjupning av befintliga kunskaper. Rekryteringstjänster, i första hand forskningsassistenttjänster och doktorandtjänster, är den naturliga och i många avseenden bästa ingången till en forskarkarriär. Idag saknas nästan helt doktorandtjänster inom området, samtidigt som inrättandet av tidsbegränsade assistenttjänster har försvårats p g a unversitetens skärpta restriktioner avseende sådana anställningsformer. Mot denna bakgrund föreslår utredningen att ett 10-tal ordinarie doktorandtjänster inrättas under kommande tioårsperiod. Dessa bör ges samma inriktning som de seniorforskartjänster som föreslås under föregående punkt. Dessutom bör Arbetsmiljöfonden i ökande utsträckning kunna inrätta egna doktorandtjänster i linje med fondens egna prioriteringar.

4.1.2 Sektoriell FoU och universitet/högskolor

Integreringen mellan sektorsforskningen och den basfinansierade forskningen vid universitet och högskolor kännetecknas av en rad brister. Problemen beror delvis på oklarheter och brist på tydliga principer beträffande kostnadstäckning, inrät-

tande av sektoriellt finansierade tjänster vilka avtalsformer som är möjliga, mm. Sektorsorganen är av naturliga skäl tveksamma att långsiktigt binda upp stora resurser vilket skulle begränsa det egna utrymmet för prioritering och styrning. För arbetslivsforskningens utveckling är det samtidigt utomordentligt väsentligt att en långsiktig samverkan kan utvecklas.

I regeringens forskningspolitiska proposition uttrycks krav på ökad långsiktighet och vidgat stöd till universitet och högskolor från sektorsorganens sida. Utredningen ställer sig bakom en sådan inriktning under förutsättning att detta långsiktigt kan stärka arbetslivsforskningens ställning. Ett vidgat engagemang vid universitet och högskolor måste emellertid bygga på en ömsesidighet i intresse liksom på för alla parter godtagbara former.

4.1.3 Arbetslivsfrågornas ställning vid högskolan

Det är av central betydelse för ett kunskapsområdes utveckling som vetenskap liksom för dess betydelse för samhällsutvecklingen att det förmår attrahera nya forskare samt att dess kunskaper förs in i olika utbildningssammanhang. Idag är emellertid de arbetslivsvetenskapliga inslagen i utbildningen av nyckelgrupper med avseende på arbetslivets utveckling, dvs tekniker, ekonomer, personaladministratörer och utbildare, ytterst begränsade. För gymnasieekonomers och gymnasieingenjörers vidkommande saknas de helt. Detsamma gäller i grundutbildningen av yrkesgrupper som läkare, sjuksköterskor, psykologer och socionomer.

Även rekryteringen av forskarstuderande med inriktning mot arbetslivets problem har stagnerat. Skälen till detta är säkert många och sammansatta. Den intensiva debatt och det stora re-

formintresse som under 1970-talet präglade arbetslivs och arbetsmiljöområdena och som bl a tog sig uttryck i lagreformer, inrättandet av Arbetarskyddsfonden och Arbetslivscentrum, inrättandet av nya professurer o s v har idag fått ge vika för andra angelägna samhällsfrågor.

En slutsats är att 1970-talets uppsving inte resulterade i en tillräckligt stabil och ämnesintegrerad infrastruktur för arbetslivsforskning, varken vid universitetens fakulteter eller vid de tekniska högskolornas arbetsvetenskapliga institutioner. Koncentrationen av avsevärda resurser till två stora institutioner har inte heller haft en tillräckligt stimulerande effekt för att på ett avgörande sätt garantera återväxten av yngre forskare inom området. Arbetslivsfrågornas ställning inom universitets och högskolornas yrkesinriktade utbildningsväsende liksom en analys av hur denna på sikt borde förstärkas, ligger utanför utredningens uppdrag och kommer istället att behandlas i Arbetsmiljökommissionens betänkande.

Utredningen anser likväl att kunskapsområdets utveckling och fördjupning respektive förgrening ut i samhällets beslutsprocesser är relaterade till det utbyte som råder mellan forskning och utbildning, något som för övrigt gäller alla akademiska kunskapsområden. Inte desto mindre förtjänar det att påpekas att arbetslivs- och arbetsmiljöperspektiven fortfarande i stor utsträckning står utanför systemet för akademisk grundutbildning trots ett årligt realt nettotillskott av främst sektorsmedel till områdets FoU sedan mitten av 1970-talet.

Om arbetslivsfrågorna genom olika åtgärder fick större genomslag i akademiska yrkesutbildningar liksom i omfattande påbyggnadsutbildningar skulle flera positiva effekter erhållas för arbetslivsforskningens vidkommande:

1. Forskar- och lärarerekryteringen till området skulle stärkas kvantitativt. Området skulle vinna i status och därigenom attrahera en större andel av de studerande.
2. Arbetslivsforskningens val av problem och angreppssätt skulle harmoniera med arbetslivets behov av problemorienterade kunskaper liksom med hur dessa behov förändras i takt med samhällets och näringslivets utveckling, vilken huvudsak styrs av andra faktorer. Detta nära samband saknas idag, vilket bl a annat avspeglas i en tendens till eftersläpning beträffande vilka fenomen i arbets-/näringslivet som studeras. Härigenom skulle arbetslivsforskningens relevans förstärkas.
3. Som en följd av ovanstående förslag, skulle chanserna öka att arbetslivsforskningens resultat når välutbildade nyckelgrupper

4.1.4 Arbetsmarknadsepartementets roll

Flera av de problem som gäller för arbetslivsforskningen sammanhänger med brist på övergripande prioriteringar för hela fältet, på långsiktig forskningspolitik i arbetslivs- och arbetsmiljöfrågor samt på samordning med universitets- och högskoleväsendet.

Utredningen anser därför att departementet i framtiden bör ges en mer framträdande roll när det gäller utvecklingen av arbetslivsforskningen i ett långsiktig perspektiv.

I syftet att stärka arbetslivsforskningens forskningspolitiska roll föreslår utredningen vidare att Arbetsmarknadsdepartementets resurser för handläggning av frågor, som rör forskning, utveckling och utbildning på arbetslivs-, arbetsmark-

nads- och det arbetsrättsliga området, förstärks. Härigenom ökar departementets förutsättningar

att bereda forskningsfrågor i den forskningspolitiska processen, behandla sektorsinstitutens anslagsframställningar samt Arbetsmiljöfondens verksamhetsplaner

att vara sakkunnig diskussionspart till fonden och instituten, vara representerad i de olika styrelserna

att verka för samordning med Utbildningsdepartementet/UHÄ, övriga departements forskningsenheter och Statsrådsberedningen

att upprätta mera omfattande kontakter med forskarsamhällets organisaioner och akademier, samt

att upprätta aktiva kontakter med arbetsmarknadens parter.

Genomförandet av flera av utredningens förslag rörande Arbetsmiljöfonden och instituten är i viss mån beroende av att dessa frågor får en mera framträdande plats i departementsorganisationen.

4.1.5 Sammanfattning

Utredningen konstaterar att arbetslivet är ett svagt tema i den basfinansierade universitets och högskoleforskningen. Utredningen föreslår därför

att arbetslivsforskningen samlade sektoriella resurser på sikt förstärks genom

att olika forskningsfinansiärer såsom STU, Bygghälsorådet och forskningsråden stimuleras till ökade insatser på området tillsammans med Arbetsmiljöfonden

att Arbetsmiljöfondens nuvarande finansieringssystem bibehålls samtidigt som fonden inom ramen för en ny instruktion erhåller ökade befogenheter att på treårsbasis prioritera mellan FoU och annan verksamhet.

Utredningen anser att det är en avgörande fråga för arbetslivsforskningens kvantitativa och kvalitativa utveckling att ett väl fungerande samspel kan komma till stånd med universiteten och högskolorna. Den långsiktiga strategin bör vara att den gren av sektorsforskningen som arbetslivsforskningen representerar kan utvecklas i harmoni med de omfattande resurser som finns vid högskolorna. Denna samverkan är av vitalt intresse, såväl för att åstadkomma en kvalitetsutveckling av arbetslivsforskningen, som för att dess resultat kan närmare knytas till högskoleutbildningen.

Utredningen föreslår därför

att Arbetsmiljöfonden åläggs att upprätta en särskild plan för långsiktiga och strategiska satsningar vid universitet och högskolor,

att dessa långsiktiga satsningar i princip skall sträcka sig över tre planperioder, d v s 9 år, och i enstaka fall ännu längre,

att Arbetsmiljöfondens långsiktiga satsningar kan lyftas av successivt genom att det bereds utrymme i den ordinarie högskolefinansieringen eller genom att särskilda medel specialdestineras och särskiljs ur Arbetsmiljöfonden för mera permanenta högskolesatsningar, samt

att dessa frågor prövas fortlöpande i samband med utarbetandet av de återkommande forskningspolitiska propositionerna.

Utredningen föreslår inom ramen för en långsiktig plan

att det kommer till stånd ett ökat antal professurer, forskningstjänster samt doktorandtjänster med arbetslivsinriktning, främst inom det beteendevetenskapliga området. Sammantaget föreslås ca 10 nya professurer och seniora forskartjänster under den närmsta 10-årsperioden, samt ca 10 doktorandtjänster.

Utredningen föreslår till sist

att arbetsmarknadsdepartementets resurser för handläggning av forskningsfrågor förstärks i syfte att bevaka övergripande frågor av vitalt intresse för arbetslivsforskningens långsiktiga utveckling.

4.2 Arbetsmiljöfonden

Arbetsmiljöfonden har som omnämnts i det föregående fyra huvudsakliga arbetsuppgifter

- finansiär och programorgan för FoU och utbildning/information
- medelsförvaltare
- informationsspridare och informationsförmedlare
- huvudman för egna program och projekt.

Utredningen anser att fondens inriktning och arbetsformer bör ges en delvis annorlunda utformning inför framtiden. De olika bidragsformerna har långsiktigt sammanfallande syften, d v s att utvinna och i tillämpning överföra kunskaper för ett bättre arbetsliv. Med nu gällande ordning kan fonden emellertid inte besluta över sina medel inom ramen för en sammanhållen uppföljnings- och redovisningsbar prioritering.

Utredningen anser att Arbetsmiljöfondens kompetens- och ansvarsområde bör fastställas i ny ordning och att detta bör gälla för fondens samtliga uppgifter. Samtidigt anser utredningen att merparten av de olika typerna av bidrag som idag utgår från fonden bör ligga kvar under dess ansvar eftersom kunskap, kunskapsspridning och förändring utgör viktiga led i samma process och därför bör samordnas inom ramen för samma strategiska planering.

När det gäller i regeringsbeslut anvisade medel till Arbetsmiljöinstitutet, respektive Arbetslivscentrum är frågan något mer komplicerad. Utredningen anser emellertid att även dessa medel bör provas gentemot fondens övriga prioriteringar och i större utsträckning än idag sökas i konkurrens med andra sökande.

Utredningen föreslår

att regeringen mera entydigt fastställer Arbetsmiljöfondens kompetens och ansvarsområde så att fonden, dels får ett tydligt övergripande ansvar att följa svensk arbetslivsforskning, dels får ett uppföljningsansvar för samtliga medel som fonden förvaltar och fördelar.

att Arbetsmiljöinstitutets respektive Arbetslivscentrums anslagsframställningar till regeringen remitteras till Arbetsmiljöfonden för granskning och yttrande, på ett sätt och vid en tidpunkt, som gör det möjligt för fonden att avge synpunkter inför regeringens beslut.

Dessa förslag bildar utgångspunkt och ramförutsättningar för de följande förslagskapitlen gällande Arbetsmiljöfonden.

4.2.1 Fondens styrelse, ledning och kansli

Som redan har framhållits är fondens instruktion liksom huvuddragen i dess organisation fortfarande anpassade till de ursprungliga uppgifter fonden fick vid starten för snart 20 år sedan. Uppgifternas karaktär och omfång har emellertid förändrats avsevärt under de gångna åren. Utredningen anser därför att rollfördelningen mellan styrelsen och kansliets ledning och handläggare liksom beslutsordningen bör anpassas till de uppgifter fonden har idag.

Utredningen förordar en utveckling som betonar styrelsens roll beträffande långsiktiga och övergripande prioriteringar samt principiella beslut, och som följdaktligen nedtonar styrelsens engagemang i löpande rutinärenden och enskilda bidragsärenden. I enlighet med samma strävan bör kansliet och

dess ledning ges ökade befogenheter att fatta beslut och ta initiativ inom ramen för styrelsens prioriteringsramar.

En sådan omfördelning av ansvar och befogenheter syftar till att stärka styrelsens möjligheter till långsiktig och strategisk planering, baserad på översiktliga och behovsprövande prioriteringsdokument. Utredningen anser att en del problem när det gäller arbetslivs-/miljöforskningens organisation, status, kvalitet och relevans hänger samman med bristen på långsiktiga beslut och ett konsekvent genomfört övergripande ansvar.

Samtidigt som det rådande systemet försvårar styrelsens långsiktiga prioriteringar begränsar det kansliets utrymme för initiativ, ledning och förmåga till koncentration på väsentliga frågor. Översikter beträffande kunskapslägen och kunskapsbehov liksom utvärderingar ingår inte heller regelmässigt i de prioriteringsunderlag som upprättas. En avsevärd del av kansliets handläggarresurser tas istället i anspråk för beredning av enskilda bidragsärenden inför styrelsens beslut.

Utredningen drar därför slutsatsen att varken styrelsen eller kansliorganisationen idag har de roller och ansvarsområden som är optimala i förhållande till fondens syften, samt att de var för sig saknar de instrument som krävs för dessa roller och ansvarsområden. Utredningens förslag syftar till att korrigera detta förhållande.

Den nu gällande instruktionen och arbetsordningen är som redan framhållits utformade med utgångspunkt i fondens första grunddokument (prop 1971:22). Denna gick i korthet ut på att

- fondens verksamhet skulle styras av en partssammansatt styrelse med huvudsaklig uppgift att fördela medel och att
- styrelsen skulle biträdas av ett kansli som skulle ledas av en

kvalificerad föreståndare och där administrationen skulle utformas efter mönster av de statliga forskningsråden.

I termer av ansvarsfördelning och beslutsgång kom dessa utgångspunkter att först resultera i en organisationsform där styrelsen hade att besluta i alla frågor utom i de där beslutsrätten i särskild ordning hade delegerats till lägre nivå. Ordföranden var både reell och formell chef för fonden, medan kansliet främst utgjorde ett serviceorgan åt styrelsen.

Utvecklingen, som den beskrivits ovan, medförde dock att vissa ändringar så småningom gjordes. För närvarande gäller att styrelsen beslutar i alla nya bidragsärenden, över 500 000 kr samt i alla avslagsärenden. Styrelsen beslutar också i alla ärenden som gäller användningen av fondens medel liksom beträffande fondens långsiktiga program. Vidare beslutar styrelsen om tillsättning av vissa tjänster samt besvarar alla remisser och skrivelser till departementet. I vissa fall har styrelsen i realiteten delegerat beslutsrätt till direktören vad gäller beslut som fattas inom program, informationsärenden samt vissa administrativa ärenden. Inom vissa ramar kan direktören delegera sin beslutsrätt vidare. 1981 ändrades kanslichefens titel till direktör och han är sedan dess i realiteten också fondens chef. Direktörens befogenheter är dock oreglerade och oklara i vissa avseenden.

Trots de genomförda förändringarna kvarstår de grundläggande dragen från 1971, och med dessa också de grundläggande problemen. Därför bör styrelsens, ordförandens myndighetens, direktörens och kansliorganisationens roll samt fondens organisation och beslutsordning ytterligare övervägas.

Den huvudsakliga strävan bör vara att vidga styrelsearbetets utrymme för policyfrågor (planering, utvärdering och pro-

gramsatsningar samt ärenden i övrigt av större principiell betydelse) och begränsa dess engagemang i enskilda projektärenden av löpande karaktär. Detta torde också gynna kansliets arbete, där beredningen av projektärenden idag tenderar att tränga undan andra frågor.

Vad beträffar fondens styrelse föreslår utredningen att den behåller sin nuvarande sammansättning och mandatfördelning bibehåll. Fondstyrelsens övergripande uppgifter bör främst vara att fatta beslut i principiella och strategiska frågor, vari bl a inkluderas

- fastställande av treårig verksamhetsplan och budget
- beslut om ramprogram ,deras inriktning och resurser
- bidragsärenden av principiell betydelse
- större administrativa frågor, t ex rörande organisation
- tillsättning av vissa tjänster
- bidragsnormer och principer
- tillsättning av programstyrelser
- frågor som hänskjuts tills styrelsen från den verkställande ledningen

Beträffande den verkställande ledningen, d v s direktören, föreslås gälla

att han inom de ramar som styrelsen anger har ansvar och befogenhet att fatta beslut samt äger rätt att delegera denna beslutsrätt till den eller de han finner lämpligt

att han är skyldig att fortlöpande hålla styrelsen underrättad om aktuella ärenden samt om sina beslut

att han för upp sådana beslut till styrelsen som kan förutses ha eller få principiella konsekvenser eller innebära större ekonomiska åtaganden.

Som en markering, på detta sätt, av att styrelsens ansvar i bl a principiella, strategiska och långsiktiga frågor är menings- och verkningsfull bör den verkställande ledningen och kansliet dessutom ges ett preciserat och vidgat ansvar vad avser upprättande av underlag för styrelsens beslut. Kansliets nuvarande beredningar av enskilda bidragsärenden bör förskjutas mot framtagande av översikter, prioriteringsgrundande dokument, utvärderingar av genomförda planer och program, programbudgeterade verksamhetsförslag o s v.

Det bör åligga fondens verkställande ledning

att till styrelsen lägga fram treåriga verksamhetsförslag för alla åtaganden och bidragsområden som hör till fondens ansvars- och kompetensområde

att framställa dessa planförslag i programbudgeterad form, så att de anger hur planen ska finansieras, hur den kan fördelas över fondens huvudområden, hur medlen bör styras mot särskilda program och projekt samt hur fondens egen verksamhetsdisponeras och finansieras

att ge förslag till hur programstyrelser och programorganisationer bör inrättas

att ombesörja att alla program, institutionella satsningar och flertalet större projekt regelmässigt utvärderas, dels ifråga om vetenskaplig kvalitet, dels ifråga om relevans för aktuellt tillämpningsfält/problemområde

att kontinuerligt svara för att kansliets organisation och arbetsförhållanden motsvarar vad som krävs för att genomföra föreslagna planer, och

att därvid lägga särskilt stor vikt vid personalens kompetensutveckling och andra förutsättningar som krävs för att kunna den ska kunna göra engagerade arbetsinsatser, samt

att när så är befogat, föreslå styrelsen ändringar avseende organisation, personal och arbetsuppgifter.

4.2.2 Ett vetenskapligt råd vid Arbetsmiljöfonden

Arbetsmiljöfonden saknar vetenskapligt råd eller nämnd. Redan vid fondens bildande utgick man ifrån att flertalet projekt skulle komma att karaktäriseras av kombinationer av vetenskapliga och tillämpade syften. I den situationen bedömdes en vetenskaplig nämnd vid sidan av styrelsen som ohanterligt. Istället bestämdes att projektärenden skulle bedömas vetenskapligt i kansliberedningen, dels genom att kansliets handläggare i huvudsak skulle bestå av vetenskapligt meriterade personer, dels genom att handläggarna skulle komplettera den egna bedömningen med utlåtanden från externa experter som anlätades för vetenskaplig granskning av inkomna ansökningar. I realiteten har denna modell också tillämpats vid kansliets hantering av projektansökningar. Däremot är det inte helt klart vad som i denna fråga har gällt och gäller beträffande programmens medelsbeviljande. Fonden utövar dessutom inte motsvarande kvalitets- eller relevanskontroll beträffande andelen av bidragen till Arbetslivscentrum och Arbetsmiljöinstitutet.

Prövning av projektens relevans för åsyftat tillämpningsfält eller problemområde utövas på två sätt, dels i beredningsför-

farandet genom att ansökningarna som regel remitteras till närmast berörda arbetsmarknadsparter (förbunds-nivån), dels och slutligen av huvudorganisationernas och samhällets representanter i fondens styrelse.

Prövningsförfarandet kan variera relativt mycket beroende på om det avser forsknings- eller utbildnings/informationsprojekt.

Utredningen anser att systemet för vetenskaplig granskning och prövning av ansökningar om medel för forsknings- eller utbildnings-/informationsprojekt bör preciseras. Det är t ex oklart vilka regler som gäller eller vilken praxis som ska tillämpas vid val av remisspersoner. Dessutom är det ofta svårt att få respons på utsända remisser, bl a beroende på att granskarna inte har tid. Försenade eller uteblivna remissvar utgör en belastning för såväl kansliet som för de sökande eftersom de kan ge upphov till kraftig tidsspillan i väntan på nya remissvar. Det händer också att vetenskaplig remittering bedöms som onödig om ett projekt har engagerat stöd hos närmast berörda intressenter.

När det gäller hur programmen sköts i dessa avseenden är förhållandena än mer diffusa och oreglerade.

I ett litet land som Sverige måste man vidare kalkylera med risken för jävsproblem vid den typ av bedömningar som det är fråga om. Rådande praxis, att inlämna ansökningar på svenska, begränsar också sökandet efter icke jäviga specialistkompetenta bedömmare till de nordiska länderna. En lösning vore att kräva sammandrag på engelska, eventuellt tillhålla medel för översättningar. Å andra sidan är det tveksamt om ett internationellt remitterande av löpande kansliärenden kan fungera tillräckligt snabbt och smidigt, samt om det är möjligt att mobilisera tillräckliga incitament för att stimulera

internationella forskare att medverka i bedömningen av svenska forskningsprojekt.

Bristande vetenskaplig bedömning kan även försvaga underlaget för bedömning av ett projekts praktiska betydelse. Den bedömande forskaren har bl a att granska hur de vetenskapliga intentionerna metodologiskt knyter an till den praktiska verkligheten där problemet finns. Vid val av remissperson bör man därför även utgå från en bedömning av dennes förmåga att analysera kopplingen mellan forskning och praktik.

Med utgångspunkt från detta resonemang har utredningen dragit slutsatsen att nuvarande remitteringsförfarande trots sina brister bör behållas som grundmodell men att det i vissa avseenden måste utvecklas och skärpas. Det är t ex naturligt att stipulera ett minsta antal bedömmare samt att mer regelmässigt knyta ett nät av välmeriterade forskare i övriga nordiska länder till fonden. Jävsproblematiken måste också i varje enskilt fall bli föremål för en noggrann bedömning. Vidare bör man överväga att höja remittenternas ersättning. I gengäld bör sådan ersättning endast utbetalas i sin helhet sedan granskande forskare avgivit ett noggrant och fullständigt svar.

Utredningen anser sålunda att regler och rutiner för granskning av ansökningar bör skärpas, främst vad avser den vetenskapliga bedömningen. Detta förstärkta och mot relevansprövningen bättre balanserade granskningssystem bör i ökande utsträckning tillämpas i program. Möjligen bör fonden till sina program knyta en grupp oberoende kvalificerade forskare som vetenskaplig gransknings- och referensgrupp.

Även om prövning av ansökningar är viktigt, både med avseende på vetenskaplig kvalitet och för bedömning av förväntad praktisk nytta, anser utredningen att olika former av utvärde-

ringar har större långsiktig betydelse för områdets utveckling och för fondens fortsatta prioriteringar. Härvid bör man skilja mellan två typer av utvärderingar eftersom de leder till separata förslag för fondens vidkommande.

Den ena typen utgörs av särskilt tillsatta utvärderingar av ett begränsat antal projekt eller av ett helt program, t ex i form av ett särskilt projekt eller i form av en speciellt utsedd granskningskommitte. En sådan utvärdering kan antingen begränsas till ren kvalitetsgranskning respektive ensidig analys av resultaten i ett tillämpat perspektiv eller, vilket på många sätt är intressantare, väga samman vetenskapliga och praktiska resultat. Denna typ av utvärderingar kan genomföras relativt snabbt och till rimliga kostnader och kan leverera goda underlag för beställaren.

En annan typ av vetenskaplig utvärdering består i att projektens resultat presenteras och s a s försvaras av forskaren i olika vetenskapliga fora. De närmast liggande är publicering i internationella vetenskapliga tidskrifter, vilket som regel innebär att presentationen genomgår en ganska hårdför granskning. Ungefär samma funktion fyller ansökningar om deltagande i internationella konferenser. Utredningen anser att arbetslivsforskningens representation i sådana sammanhang borde vara starkare än vad som idag är fallet. Arbetsmiljöfonden bör därför i ökande utsträckning fästa avseende vid ansökande forskares meriter i detta hänseende eller erbjuda tydliga incitament för att resultat från fondens projekt på dessa sätt tillkännages och prövas i forskarsamhället.

Arbetslivsforskningen är som regel tillämpningsinriktad varför primärvetenskapliga grundrapporter och populärsammanfattningar ofta utgör projektens prioriterade och förväntade slutprodukt. För att det vetenskapligt reflekterande efterarbetet ska kunna komma till stånd måste det ofta skjutas över

till annan del av arbetstiden, och erhålla stöd från annan finansier i första hand från närmast liggande forskningsråd. Utredningen anser att detta är en allvarlig brist som fonden skulle kunna avhjälpa genom att bättre utnyttja flera till buds stående medel som idag är svagt och osystematiskt utnyttjade för att ge resultaten från arbetslivsforskningen ökat genomslag i vetenskapssamhället. En särskild post för bidrag till vetenskaplig fördjupning och internationell publicering kan t ex inrättas och i första hand göras tillgänglig för ansökning i anslutning till att ett projekt avslutas. Ofta handlar det om att möjliggöra ytterligare några få månaders arbete i "skarven" mellan större empiriska projekt. En annan möjlighet är att reservera särskilda medel för författande av böcker förenat med möjlighet att erhålla praktisk och ekonomisk hjälp vid sökande efter ett förlag som är berett att publicera boken. Ytterligare en möjlighet är att premiera forskares tidigare framgångar i form av internationell och nationellvetenskaplig produktion vid bedömning av nya ansökningar.

Det ovan sagda ska inte tolkas som att vetenskaplig publicering föreslås ersätta projektrapporter och populärsammanfattningar vilka har sin särskilda funktion att fylla. Det är dock viktigt att konstatera att arbetslivsforskningen - åtminstone inom vissa områden - är svagt representerad i vetenskapliga spridningskanaler. Det finns också ett klart samband mellan detta förhållande och områdets svaga ställning vid universitet och högskolor.

En annan aspekt på kvalitetsproblemet och hur detta granskas och hanteras gäller bedömningen av vilka teoretiska och metodologiska grundvalar som saknas och därigenom hindrar fortsatt kunskapsutveckling. I någon mån utgör detta behov av analys och bedömning sektorsforskningens "grundforskningsproblem".

En genomgång av fondens drygt 400 beviljade projektbeskrivningar under perioden 1986-89 visar en betydande "svacka" vad gäller fördelning av resurser för grundläggande forskning med sikte på utveckling av begrepp och förklarande teorier i syfte att öka förståelsen för observerade fenomen och ytliga associationer. Utredningens slutsats är att Arbetsmiljöfonden bör öka sina ansträngningar vad gäller den typ av forskning, som populärt kallas riktad grundforskning på samma konsekventa sätt som idag görs inom sektoriellt finansierad teknisk och datavetenskaplig FoU. Fonden bör också ta fasta på behovet av forskningsansatser som anlägger större distans till problemen, arbetar med begreppsbildning och teoriutveckling, bedriver vetenskapskritiska analyser på arbetslivsområdet etc.

För fondens del föreligger emellertid också behovet av att någorlunda regelbundet kunna belysa kunskapsläget och forskningsbehovet från dessa utgångspunkter. Ett sätt att åstadkomma detta är att lyfta fram frågan som en särskild punkt för vetenskapliga utvärderingar av genomförda satsningar. Perspektivet måste dock vidgas till att även omfatta kunskapsläget utanför fondens egna insatsområden och primära kunskapsdomäner liksom utanför landets gränser. Detta skulle kunna ske genom s k, konsensusarbete d v s tillsättande av vetenskapliga kommittéer som på osäkra områden får till uppgift att komma fram till vad man vet och inte vet och därigenom vad man behöver ta reda på behöver dock

Vad gäller Arbetsmiljöfondens kvalitets- och relevansprövningssystem föreslår utredningen följande:

- Det nuvarande dubbelriktade remitteringsförfarandet behålls som grundmodell för bedömning av bidragsärenden utanför program, oavsett om beslutet ska fattas av den verkställande ledningen eller av styrelsen. Systemet förstärks ge-

nom att ett minsta antal sakkunniga bedömare stipuleras i enlighet med styrelsens beslut. Sakkunniga bedömare bör i större utsträckning kunna sökas i de övriga nordiska länderna. Fondens ledning bör söka samarbete med sina motsvarigheter i dessa länder i syfte att åstadkomma ett ömsesidigt samarbete. Överhuvudtaget bör jävsproblemet bedömas noggrant i varje enskilt ärende. Nya ersättningsformer/-villkor liksom andra incitament för att stimulera och motivera experternas medverkan bör utredas, prövas och utvärderas.

- Motsvarande granskningsregler bör gälla för program så länge inte styrelsen beslutar om en annan ordning. Programformen medger möjlighet att utse kvalificerade forskare till en vetenskaplig gransknings- och referensgrupp, alternativt till en plats i programstyrelsen. En sådan lösning har flera fördelar och bör övervägas i samband med beslut om program.

- Program, större projekt och institutionella satsningar bör regelmässigt utvärderas, dels ifråga om vetenskaplig kvalitet, dels ifråga om relevans för aktuellt tillämpningsfält/ problemområde. Dessa utvärderingar bör genomföras av externa expertkommitteer, varvid man böreftersträva att kvalitets- och relevanskriterier vägs samman inom ramen för samma utvärdering.

- Kunskapsbehoven inom fondens olika problemområden bör regelbundet analyseras från grundläggande vetenskapliga utgångspunkter.

Fondens kansli bör upprätta och utveckla ett mer nyancerat klassificeringssystem, för klassning av projektansökningar och inrapporterade resultat. Det nuvarande systemet bör dock behållas, bl a för att medge en fortsatt statistik i dessa

kategorier, men utvidgas i olika avseenden och utgöra en kunskapsbas för fonden och eventuellt för andra intresserade.

Fonden bör även överväga att inrätta särskilda stöd för bidrag till vetenskaplig fördjupning och publicering.

Enligt utredningens bedömning kräver dessa förslag en systematisk samordning och utveckling. Fonden har utan tvekan behov av långsiktigt och kvalificerat stöd i dessa frågor, dvs av någon form för vetenskaplig nämnd, med den roll och de befogenheter som gäller för forskningsrådets beslutsnämnder, snarare skulle komplicera än underlätta fondens arbete.

Därför föreslår utredningen istället att fonden tillförs ett vetenskapligt råd med ansvar för främst rådgivning, handledning, metodutveckling och vetenskaplig utvärdering.

Rådets löpande uppgifter bör i huvudsak bestå i att stödja kansliets arbete avseende planering och utvärdering av FOUverksamheten, stödja programmens sekretariat och styrelser, finna lämpliga former för samverkan med FOUinstitutioner av skilda slag inom och utom högskolan, ge råd i frågor som rör upprättande kunskapsöversikter m.m.

För att ge rådets ledamöter en klar uppfattning om sin roll, sina befogenheter och sitt ansvar bör rådets roll formaliseras. I annat fall blir det sannolikt svårt att engagera kvalificerade och redan upptagna personer för en längre tids arbete av denna karaktär.

Utredningen föreslår

att ett vetenskapligt råd inrättas vid Arbetsmiljöfonden med representanter för de viktigaste FoU-områdena inom fondens

verksamhetsfält samt för Arbetsmiljöinstitutet och för Arbetslivscentrum (medverkan från andra nordiska länder bör kunna övervägas)

att rådets ledamöter utses av styrelsen och ges mandat för tre år i taget

att rådets roll, ansvar och befogenheter regleras i Arbetsmiljöfondens instruktion

att rådet därvid främst ges en rådgivande och stödjande funktion i kansliets planerings- och utvärderingsarbete, att det stödjer fondens metodutveckling samt att det fungerar som vetenskapligt stöd åt fondens programstyrelser/sekretariat

att fondens verkställande ledning rådgör med rådet beträffande alla förslag till verksamhetsplaner och program som rör FoU innan dess slutgiltigt fastställs av ledningen eller av styrelsen

att styrelsen och den verkställande ledningen kan remittera beslutsärenden till rådet för synpunkter och yttranden

att rådet äger rätt att anmäla och föredra egna ärenden för behandling i styrelsen

att rådet övervakar och vid behov föreslår revidering av de vetenskapliga bedömnings- och utvärderingssystemen

att rådet tillsammans med kansliet ansvarar för att kunskapsläge och kunskapsbehov regelbundet beskrivs ur ett sammanvägt vetenskapligt och relevansprövande perspektiv

att rådet tar initiativ till och planerar för inventeringar av forskningsbehov från mer grundläggande vetenskapliga utgångspunkter.

att rådet som en av sina huvuduppgifter arbetar för att etablera kontakter mellan fonden och universitetens-/högskolornas basfinansierade forskning och utbildning

4.2.3 Ekonomi och ekonomiadministration

Utredningen har inte kunnat genomföra en total ekonomiadministrativ analys av Arbetsmiljöfonden. De slutsatser som här dras bygger främst på övergripande observationer och analyser. Inte desto mindre kan vissa påpekanden av principiell betydelse göras.

Fört det första konstaterar utredningen att Arbetsmiljöfonden haft en god ekonomisk utveckling i jämförelse med de samlade offentliga forskningsresurserna. En svacka, med risk för likviditetsproblem, uppstod under första delen av 1980-talet, men kunde arbetas bort genom stora inkomstökningar och god avkastning från fonderade medel. Forskningens andel av utgifterna har legat på ungefär samma nivå under hela 1980-talet, vilket har inneburit ett realt resurstillskott år från år. Möjligen har de två utbildnings-/informationsposterna, U/I och MBL, vuxit ännu något snabbare. Från mitten av 1980-talet har fondens kapital vuxit realt, men med en avtagande tendens under de senaste två åren. För fortsatta åtaganden på nuvarande nivå är fonden helt beroende av de finansiella inkomsterna. Detta förhållande föranleder utredningen att föreslå

att Arbetsmiljöfonden bibehåller nu gällande instruktion (SFS 1988:731 med senare ändring SFS 1989:1013; paragraf 25)

beträffande placering av medel, med tilläggen att fondens kapital, i fast penningvärde, ska ligga på en nivå där 90% av fondens medel garanterar alla åtaganden under gällande treåriga program och resterande 10 % medger beredskap för extraordinära kortsiktiga insatser.

Behållningen (exkl beslutade men ej utbetalda belopp) per den 31 december 1989 bör ange utgångsläget för detta tillägg.

En viss andel av medlen för utbildning om MBL ligger som regel kvar i fonden över räkenskapsårsgränserna, och bidrar årligen till fondens kapital. Under de senaste fem åren har visserligen denna andel i fast värde undan för undan sjunkit. Beslut om att föra dessa och eventuellt andra liknande medel från fonden skulle ändå få finansiella konsekvenser för fondens verksamhet i övrigt. Bortsett från detta vore ett sådant beslut olyckligt i förhållande till fondens huvudsyfte genom att samordningsmöjligheten mellan kunskapsutveckling och denna form för kunskapsspridning/tillämpning då skulle reduceras.

Vidare har det vid granskningen av fondens inkomster, utgifter och kapital framkommit oklarheter beträffande vilka medel fonden faktiskt disponerar respektive vilka medel som i realiteten redan är uppbundna i olika åtaganden. Oklarheterna synes sammanhänga med en oklar redovisning av olika utgiftsposter, av vilka medel som ligger kvar i fonden i väntan på att rekvireras, av vilka medel som visserligen är destinerade i form av olika beslut om bidrag men som av olika anledningar aldrig betalas ut för sina ändamål o s v. Försöket till granskning av fondens medel innebar att betydande men till stora delar oförklarliga restitutioner frilades. Inte heller fondens tjänstemän kunde till fullo bringa reda i detta problem. Utredningen föreslår därför

att Arbetsmiljöfonden förbättrar sin redovisning så att den når upp till den nivå av noggrannhet som statsverkets revisionsregler föreskriver en myndighet och så att fonden på ett smidigt och tidsbesparande sätt vid varje tillfälle kan belysa sin ekonomiska situation.

att Arbetsmiljöfonden utreder sina kontrakts- och utbetalningsregler med avseende på tidsaspekterna så att man undviker eftersläpande restitutioner, d v s undviker att medel som egentligen är tillgängliga förblir skenbart låsta vid äldre men överspelade beslut

att Arbetsmiljöfonden ger externa revisions- och redovisningsexperter med systemutvecklingskompetens i uppdrag att från grunden revidera nuvarande system och rutiner för ekonomisk redovisning och uppföljning.

För det tredje ger de olika villkor och former som gäller för olika bidragsområden upphov till ekonomiadministrativa och redovisningsmässiga komplikationer. Olika grad av klarhet i redovisning råder beroende på bidragstyp därför kan fonden egentligen inte kontrollera eller efteråt redovisa hur en betydande andel av fondens medel används. Fonden kan heller inte prioritera eller styra dessa resurser. Det kan även ifrågasättas om fonden har tillräcklig kunskap om vad medlen har använts till. Detta är otillfredställande ordning vid en i huvudsak medelsbeviljande och medelsförvaltande statlig myndighet. Också av detta skäl är det viktigt att man entydigt avgör vad som faller under fondens ansvars- och kompetensområde respektive vad som inte hör dit samt att klara och entydiga och för hela verksamheten gällande redovisnings- och uppföljningsvisningar utfärdas Utredningen föreslår därför

att alla bidragsärenden ska framställas i projektredovisad form, d v s att medlens användning beskrivs och fördelas

över redovisningsbara delposter

att detta krav gäller samtliga ansökningar från alla bidragsmottagare, inklusive från regeringen via fonden anvisade bidrag till Arbetsmiljöinstitutet och Arbetslivscentrum

att medel för utbildning och information som ställs till arbetsmarknadsparternas förfogande redovisas på samma sätt

4.2.4 Arbetsmiljöfondens verksamhetsstruktur

Många av de förslag som utredningen framför torde innebära behov av förändringar i Arbetsmiljöfondens verksamhetsstruktur, möjligen också i kansliets organisation. Det senare anser utredningen dock främst åligger fonden att själv ta itu med. Det vore också principiellt fel och vid sidan om uppdraget att här avge detaljförslag som inbegriper institutioners interna organisation.

Eftersom ett huvudsyfte med förslagen är att stärka fondens förmåga till långsiktiga och övergripande prioriteringar är det dock viktigt att komplettera denna intention med förslag om **vad** fonden -dvs styrelsen respektive den verkställande ledningen- bör göra och **vilka** verksamheter som bör prioriteras.

Fondens verksamhetsområde är avsevärt vidare än ALCs eller någon annan enskild institutions verksamhet inom området. Utöver FoU stödjer Arbetsmiljöfonden utbildnings- och informationsinsatser samt olika former av utvecklingsarbete som genomförs, t.ex. organisatorisk försöksverksamhet på enskilda arbetsplatser eller tekniskt utvecklingsarbete hos tillverkare.

Fondens stöd till FoU utgör arbetsmässigt en tyngdpunkt i verksamheten men omfattar endast en tredjedel av dess totala omslutning.

Å ena sidan är det viktigt att man särbehandlar och redovisar FoU-delen i fondens verksamhet, bl a med tanke på de särskilda kvalitetskrav som gäller FoU och på önskvärldheten av att sätta in fondens FoU-insatser i deras forskningspolitiska sammanhang.

Å andra sidan är det viktigt att se samspelet mellan FoU-insatserna och fondens övriga verksamhet. Utredningen anser också att det är en särskilt viktig strategisk uppgift för fonden att främja detta samspel och kopplingen mellan FoU-aktörernas och arbetsmarknadsparternas insatser. För att förbättra förhållandena i arbetslivet krävs såväl kunskapsutveckling vid FoU-institutioner som praktisk försöksverksamhet samt utbildning och information. Genom sin bredd bör fonden i särskilda program kunna hålla samman insatser av så vitt skilda slag.

Fondens verksamhet har under årens lopp breddats och utvecklats avsevärt. Det började med arbetsmiljö i dåtidens mer begränsade mening. I slutet av 1970-talet, i anslutning till medbestämmandereformen, vidgades fondens arbetsområde betydligt. En utveckling har även därefter ägt rum i takt med att synen på arbetsmiljö och arbetslivsfrågor i övrigt har breddats och Arbetsmiljölagens vida definition genomsyrat samhällets uppfattning om vad arbetsmiljöbegreppet egentligen innefattar. I samklang med denna utveckling har även Arbetarskyddsfonden bytt namn. Även arbetsformerna har utvecklats, bl a genom de särskilda programinsatserna och även i övrigt har strävan varit att i ökad utsträckning skapa

sammanhållna program för sakområden och FoU-institutioner.

Arbetsmiljöfonden har under de senaste åren genomfört successiva förändringar men någon mer djupgående omprövning av verksamheten vad gäller strukturering, prioritering, arbetsformer m.m har ännu inte skett.

I detta förslagsavsnitt inriktas utredningens förslag på fondens huvudsakliga verksamhetsstruktur samt i viss utsträckning mot dess arbetsorganisation. I ett följande avsnittet diskuteras FoU-insatsernas inriktning och karaktär. I utredningens täta kontakter med Arbetsmiljöfondens ledning har verksamhetens övergripande indelning diskuterats varvid ett visst mått av samsyn har konstaterats föreligga mellan utredningen och fondens ledning. Det är därför naturligt att här delvis föra diskussionen vidare från denna utgångspunkt.

I ett styrelsememoria (90 03 13--14) presenterar direktören sina förslag beträffande fondens framtida verksamhetsstruktur. Utredningen vill inledningsvis i korthet referera och kommentera detta som en utgångspunkt för den fortsatta framställningen.

Förslaget att pröva en ny huvudstruktur för fondens verksamhet syftar dels till att på ett mer integrerat sätt än idag beskriva fondens totala verksamhet, dels till att ge möjlighet till en mer övergripande prioritering mellan huvuddelarna i verksamheten.

Den huvudstruktur som presenteras i promemorian, innebär en indelning av fondens verksamhet i tre huvudområden. Förslaget låser dock inga bestämda belopp till dessa. De områden som föreslås är lokalt utvecklingsarbete, yttre betingelser

för lokalt utvecklingsarbete respektive forskning och utveckling.

Under rubriken *Lokalt utvecklingsarbete* föreslås i promemorian alla verksamheter som mer eller mindre direkt syftar till att förbättra förhållandena på en arbetsplats att föras samman. Utbildning och information av skilda kategorier av anställda, de regionala skyddsombudens arbete samt försöksverksamhet av det slag som finansieras inom en del av fondens program räknas hit. I nuvarande läge dominerar utbildnings- och informationssatsningarna stort. Vidare sägs att vad som avses i huvudsak även gäller parternas egen verksamhet lokalt, regionalt och centralt.

Med *Yttre betingelser för lokalt utvecklingsarbete* avses i promemorian faktorer som inte i samma utsträckning kan skapas av parterna men som ändå påverkar deras möjligheter att genom lokalt utvecklingsarbete förbättra förhållandena på arbetsplatserna. Det kan i första hand gälla leverantörer av produkter, system, tjänster m.m., tillsyns-, normerings- och standardiseringsverksamhet samt det allmänna utbildningsväsendet på olika nivåer.

I huvudområdet *Forskning och utveckling* inkluderar promemorian sådan verksamhet som styrs och bedrivs av FoU-institutioner. Att särskilja och tydliggöra denna del av fondens verksamhet är enligt promemorian värdefullt för diskussionen om fondens forskningspolitiska roll som stor finansiär inom arbetslivssektorn.

I varje form av indelning av fondens verksamhet är det svårt att dra skarpa gränser, något som inte heller föreslås ska gälla vid denna indelning.

Från att i början enbart ha finansierat enskilda projekt utvecklades fondens verksamhet under 1980-talet till att omfatta allt fler samlade insatser, t ex ramprogrammet vid Institutet för verkstadsteknisk forskning (IVF), Utvecklingsprogrammet (UP), LOM-programmet, MDA-programmet, Företagshälsovårdsprogrammet o s v. I promemorian framhålls att erfarenheterna av att samla insatserna på detta sätt är goda. Metoden ger överblick och möjlighet till prioritering inom och mellan områden, en slutsats som även utredningen dragit. Samtidigt påpekas att styrelsen varnat för risken att alltför stor del av fondens insatser kan bli bundna i mer eller mindre fasta och långsiktiga åtaganden.

Utredningen anser att styrelsens möjligheter att fortlöpande följa programmen samt utvärdera och vid behov omprioritera bör förstärkas i framtiden. Det sker lämpligen genom återkommande återrapportering till styrelsen samt genom viss personunion mellan styrelsen och programmens styrorgan.

I ovannämnda promemoria presenteras därefter ett antal programförslag, (insatsområden) av mycket skiftande slag vilka tänks kunna falla in under eller sträcka sig tvärs över huvudområdena. Följande områden nämns:

- Metoder i det lokala utvecklingsarbetet
- Insatser riktade mot små företag
- Andra möjliga insatsområden avseende lokalt utvecklingsarbete

- Insatser riktade mot leverantörer av produkter, system och tjänster
- FoU-program vid branschforskningsinstitut
- Insatsområden avseende forskning
- Forskartjänster

Utredningen ställer sig i princip bakom syftet med dessa förslag, som är att försöka påföra verksamheten en struktur som bygger på och anger sammanhangen och de naturliga sambanden mellan olika delverksamheter. Den nuvarande enhetsstrukturen och problemområdenas klassificering har haft en tendens att dölja dessa sammanhang. I realiteten har kansliet ändå ofta lyckats överbrygga gränslinjerna mellan olika delområden inom huvudblocken medan däremot enhetsstrukturen som sådan förefaller ha varit alltför fast cementerad. En huvudstruktur och programstruktur i den föreslagna formen ger förutsättningar till prioriteringar av sammanhang snarare än av isolerade frågor inlåsta i enskilda delområden eller verksamheter.

Utredningen tolkar vidare förslagen så att de avsevärda resurser som idag ställs direkt till parternas förfogande utan en övergripande prioritering för i huvudsak utbildning och informationsinsatser istället ska underställa styrelsens planering och prioriteringar inom huvudområdet yttre betingelser lokalt utvecklingsarbete. Dessutom ska resurserna för forskningsinitiering samt för främjande av tillämpning förs hit liksom de delar av FoU-medlen som för närvarande används för forskarstött lokalt förändringsarbete. Utredningen stödjer denna intention.

På en viktig punkt är dock förslaget enligt utredningens mening alltför återhållsamt. Som redan nämnts har arbetslivsforskningen en svag ställning i universitetens och högskolornas forskning och undervisning. Om inget konstruktivt och kraftfullt görs åt detta missförhållande undergrävs basen för

rekrytering av unga forskare till området och arbetslivsforskningen kommer att fortsätta att mer eller mindre helt stå utanför utbildningssystemet. Klyftan mellan grundläggande kunskapsutveckling inom akademiska discipliner och tillämpningsinriktad forskning med inriktning mot arbetslivet kommer då att kvarstå. Det akademiska kunskapsintresset för arbetslivet får inte den näring i form av materiellt stöd eller uppskattning från arbetslivets instressenter som krävs för att stimulera forskarsamhällets vetenskapliga intresse för området. En som regel under lång tid projektfinansierad forskargärning, fram till examen och en tid därefter, genomförs oftast på premissen att en permanent lösning vad beträffar anställning som forskare/lärare (utanför sektorinstituten) i huvudsak måste sökas på meriter som s a s går utöver dem som primärt vunnits ur projektarbetet och som väger tungt när insatserna värderas ur tillämpnings hänseende. Detta förhållande motverkar intresset för arbetslivsforskning som akademiskt område.

Det insatsområde som i förslaget benämns "forskartjänster" är visserligen en tydlig signal på att fonden nu är beredd att gå vidare på vägen i fråga om mer fasta och långsiktiga åtaganden vid universitet och högskolor. Utredningen bedömer dock detta förslag som alltför begränsat och isolerat från promemorian övriga mer strategiska förslag. Utredningen efterlyser därför en tydligare markering av fondens stöd till långsiktig kompetensuppbyggnad inom sina områden vid universitet och högskolor. Tjänstesatsningarna bör dessutom tydligare knytas an till övriga insatsområden. Utredningen lägger senare i denna framställning fram ett förslag till hur detta kan arrangeras.

En fråga som ej tas upp i den refererade promemorian är hur man avser att arbeta med internationella frågor och forskarstipendier. Idag har fonden en särskild sektion för detta, till

vilken en rådgivande kommitté med forskare dessutom är knuten. I den struktur som föreslås och som utredningen alltså i princip stödjer bör istället den del som handlar om rena resebidrag inkluderas som en delresurs inom insatsområdena och prioriteras i enlighet med dessa, medan övergripande internationella frågor, t ex sådana som gäller samarbete med systerorganisationer i andra länder eller avtal mellan fonden och andra länders forskningsorganisationer, bör hanteras som en strategisk fråga inom kansliet. Den nu existerande internationella kommittén bör upplösas och dess rådgivande funktion ersättas av fondens vetenskapliga råd som utredningen föreslår skall inrättas. De medel som för närvarande används för internationella frågor och resebidrag bör dock ligga kvar på nuvarande nivå eller eventuellt utökas. En orientering mot långsiktiga utbyten eller avtal, oavsett om det gäller projekt/program, forskarutbyte eller resebidrag är önskvärd.

Promemorians förslag berör heller inte frågan om fria medel eller en fast ekonomisk resurs. Utvecklingen mot program/insatsområden och andra på förhand prioriterade former för utdelning av anslag innebär en ökad grad av koncentration och styrning vilket delvis är själva syftet. Medlen antas söka sig till de forskare som har bästa förutsättningar för att ta fram kunskaper inom de utpekade behovsramarna. Men vad händer med forskarsamhällets egna initiativ i ett sådant system, hur når minoritets- och särintressen fram till prioriteringsorganet? Hur kan forskningsmässiga eller t o m primärt inomvetenskapliga idéer eller nya uppslag av uppfinningskaraktär leta sig fram till resurserna? Dessa frågor berör det svårlösta avvägningproblemet om hur stor andel av medlen som bör läggas fast inom prioriterade ramar respektive hållas fria för ansökningar vid sidan om huvudfårona. Utredningen kan inte precisera något andelsförhållande, eftersom en sådan analys kan förändras över tiden. Däremot anser den, att fria medel

bör finnas budgeterade, liksom att det ska finnas en ekonomisk reserv för extraordinära satsningar med kort varsel .

Nedan sammanfattar utredningen sina förslag till ny huvudstruktur för Arbetsmiljöfonden.

- *Huvudområden.* Arbetsmiljöfonden bör strukturera sin verksamhet inom de huvudområden som av direktören föreslagits styrelsen (Styrelsememoria 1990-03-13--14).

Till dessa läggs ytterligare ett huvudområde, information och kontaktverksamhet, vilket inkluderar fondens egen informations- och förlagsverksamhet, internationella kontakter och nationella främjandeaktiviteter.

Huvudområdena ges den centrala och övergripande roll som anges i förslaget och får inte ses som enkla organisatoriska enheter eller budgetposter. Resurserna bör i utgångsläget ungefärligen behålla den områdesfördelning som gäller idag, men denna fördelning bör öppnas i sin helhet för beslut om långsiktiga omprioriteringar.

En viktig principiell skillnad i förhållande till dagens ordning gäller området *lokalt utvecklingsarbete*, där bidragen till utbildning, informations- och främjandeverksamhet samt medel för forskningsinitiering för arbetsmarknadsparternas behov också fortsättningsvis föreslås att fördelas via huvudorganisationerna, dock under förutsättning att en översiktlig och budgeterad plan fastställs i styrelsen och att Arbetsmiljöfonden i efterhand följer upp verksamheten .

Enligt denna modell måste fondens styrelse analysera och precisera utbildnings-, informations- och forskningsbehov samordnat, vilket torde gynna att behoven och resurserna kopplas samman i övergripande verksamhetsbeslut.

- *Insatsområden.* Under dessa huvudområden skapas i enlighet med styrelsens prioriteringar långsiktiga insatsområden, vilka i första hand anger vilka sakfrågor och problemområden som ska prioriteras under en viss tid. Vid arbete med treåriga verksamhetsplaner kan dessa insatsområden i realiteten omprövas vart tredje år. Ett insatsområde kan, men behöver inte vara, en budgetpost.

- *Program och fria projektmedel.* Inom eller emellan insatsområdena skapas budgeterade program. på förslagsvis tre eller sex år i taget. Vid fastställande av programmen bör en viss andel av medlen för främst FoU som en beredskapspost för ansökningar som inte bör hanteras inom ramen för ett program.

Programmen kan ha olika karaktär vad avser organisation, hantering av ansökningar mm. De normer och rutiner beträffande granskning avansökningar respektive utvärderingar som styrelsen, i samråd med detvetenskapliga rådet, beslutar om bör emellertid gälla som grundläggande princip för programmen.

- *Basprogram för långsiktig kompetens- och kunskapsutveckling.* Utredningen vill inte lämna detaljerade förslag till insatsområden eller programinriktningar. Utredningen kan emellertid identifiera två specialfall som är viktiga att diskutera: dels bidragen till Arbetsmiljöinstitutet och Arbetslivscentrum, dels behovet av ett mer omfattande långsiktigt stöd till universitet och högskolor.

Utredningen föreställer sig två basprogram för långsiktig kompetens- och kunskapsutveckling, ett vid sektorsinstitutet och ett riktat mot i första hand universitet och högskolor, kanske även en del andra institutionsformer (t ex branschinstitut).

För närvarande går sammanlagt 36,8% av fondens FoU-stöd direkt till sektorsinstituten, tills vidare avtalade eller anvisade av regeringen, medan långsiktiga stöd i andra riktningar är av begränsad omfattning. I fallet med Arbetsmiljöinstitutet har fonden små eller inga reella prioriteringsmöjligheter avseende dessa medel. (Utöver dessa söker institutet projektmedel, för ca 10% av sin FoU), som fonden beslutar över. Vad gäller Arbetslivscentrum har fonden avstått från prioriteringsmöjligheter genom att man träffat separata och t v löpande avtal med institutet. Fonden, som rimligtvis bör vara det prioriterande organet, äger alltså inte något större inflytande över de två särklassigt största enskilda bidragsposterna för FoU.

Utredningen anser att fonden även fortsättningsvis ska ge stora bidrag till instituten, i form av ett basprogram, eller om man så vill två delprogram, för långsiktig kompetens- och kunskapsutveckling, med avsevärt större möjligheter till prioriteringar. Utredningen har redan föreslagit att Arbetsmiljöinstitutets anslagsframställan till regeringen ska remitteras till fonden. Detta förslag bör kompletteras med att den andel som institutet söker i konkurrens med andra bör öka i förhållande till andra medel. En sådan utveckling ligger i linje med utredningen uppfattning om ett sunt förhållande mellan fasta och rörliga resurser i en forskningsorganisation. Samma resonemang bör tillämpas ifråga om fondens stöd till Arbetslivscentrum. Utredningen återkommer till instituten i separata avsnitt.

Ett andra basprogram för långsiktig kompetens- och kunskapsutveckling bör inrättas som komplement till det för sektorsinstituten. Mot bakgrund av behovet av långsiktiga insatser vid universitet och högskolor bör detta program primärt stödja de regionala högskolorna. Denna strävan bör dock inte utesluta långsiktiga insatser vid andra forskningsinstitutio-

ner, som t ex IPM, EFI m fl eller branschinstitutionen. Sådana insatser bör dock anta formen av enskilda program och ska inte förväxlas med vad som här avses.

Fonden har redan tidigare satt av särskilda medel för forskartjänster. Ett tiotal tjänster är för närvarande tillsatta med dessa medel. Detta tjänsteprogramm kan ses som en början till ett basprogram av det planerade slaget. Detta är dock för begränsat i en rad avseenden. Utredningen föreslår därför ett program för de närmsta nio åren (tre verksamhetsperioder) som

- i fast penningvärde ligger på storleksordningen 30-40 Mkr per år
- koncentreras mot de kärnområden som prioriteras i verksamhetsplanen
- syftar till att bygga upp kompletta infrastrukturer, dvs finansiera tjänster samt bidra till utrustning och stödfunktioner
- prioriterar koncentration framför spridning ("kritisk massa")
- inrättar tjänster (3+3) på såväl junior som senior nivå
- medger undervisnings-/handledningsskyldighet inom ramen för seniorforskartjänsterna
- medger möjligheten att utöver basanslaget i konkurrens med andra söka projektmedel ur fonden

Programmet bör i första hand finansieras genom sin höga prioritet, d v s genom att andra bidragsformer får stå tillbaka vid en vägning. Om inget annat förändras innebär det att ca 25 % av fondens rörliga FoU-medel läggs fast inom programmet. Utredningen ser gärna att hela FoU-delen erhåller en större andel av fondens samlade medel men avstår från att i nuläget föreslå detta. En omprövning i denna riktning bör få

mogna fram ur erfarenheterna av genomförda och utvärderade insatser.

Förslaget syftar till att bygga upp fasta traditioner vid universitet och högskolor inom ämnen/problemområden som är särskilt viktiga för fonden. Satsningen bör ses som en nödvändig investering i långsiktig kvalitet och förnyelse av hela området (olika slags spinn-off-effekter kan förväntas), samt som en massiv rekryteringsinsats. Fonden bör därför kunna acceptera ett något större risktagande jämfört med vad som i regel gäller vid projektvisa satsningar.

Enskilda beslut om bidrag från programmet har av strategisk och långsiktig betydelse, varför styrelsen bör fatta samtliga beslut inom detta program.

För att förstärka effekten av ett basprogram med denna inriktning bör fonden även överväga att söka samfinansieringslösningar i samband med delar av programmet. STU är en möjlig samarbetspartner beträffande insatser vid de tekniska högskolorna respektive vid universitetens datavetenskapliga institutioner. Man kan därvid bygga på de forskargrupper som bildats och kommit igång inom MDA-programmet. Även andra sektorsorgan kan vara aktuella för samarbete liksom Forskningsrådsnämnden i de fall det handlar om stöd till tyngre utrustning.

Programmet bör genomföras med sikte på att mottagande institution kan ta över lyckade satsningar, vilket förutsätter att statsmakten ställer sådana lösningar i utsikt. Vidare bör programmet bygga på särskilda avtal mellan fonden och mottagande institution, i vilka bl a kostnadstäckningsfrågor och liknande regleras i särskild ordning i varje enskilt fall.

- *Information.* Fonden sätter årligen av ca 10 Mkr för egna informations- och främjandeinsatser. Denna verksamhet har vuxit sedan starten, men ligger sedan några år tillbaka på ungefär samma andelsnivå. Formerna för verksamheten varierar och har varit föremål för förändringar. Fondens informationsenhet arbetar väl och engagerat men fondens brist på programstruktur innebär att enheten på egen hand får skapa sina program, kampanjer och andra sammanhållande insatser. De program fonden faktiskt genomför har som regel en egen budget för information varvid enheten mest fungerar rådgivande. Fonden publicerar även en rad periodiska medelanden, bl a projektsammanfattningar med relativt stor spridning. Vidare publicerar man rapporter, både från projekten och från programmen. Det händer även att fonden stödjer utgivning av böcker.

Informations- och kontaktverksamheten vid Arbetsmiljöfonden har ungefär samma problem som all annan informationsverksamhet, d v s svårigheter att nå och verkligen påverka de målgrupper som är i fokus. Problemet löses inte genom mer medel eller justeringar i den organisation man redan har.

Utredningen har i huvudsak två förslag när det gäller Arbetsmiljöfondens information. För det första bör verksamheten budgetmässigt och organisatoriskt knytas till den huvudstruktur som här skisserats. Enhetens handläggare bör alltså arbeta mer direkt inom insatsområden och mot programmen. Deras viktigaste roll blir då att redan från starten lägga upp och genomföra strategier för programmens informationsarbete.

För det andra bör fonden granska informationsfrågorna från grunden inför en omläggning i den riktning som utredningen föreslagit, t ex genom att låta en särskild arbetsgrupp grän-

ska verksamheten. Därvid bör man pröva om de sammanlagda resurserna vid fonden och instituten kan samordnas effektivare, om det är möjligt att nå en klar mål- och efterfrågestyrning samt hur informationsarbetet fortlöpande kan utvärderas.

Utredningen föreslår att en särskild arbetsgrupp tillsätts som får i uppdrag att lägga fram förslag inom informationsområdet.

4.2.5 Fondens arbetsorganisation

Även om de konsekvenser som hittills av utredningen framlagda förslag får för den interna organisationen vid fonden, främst är en fråga för fondens styrelse och verkställande ledning, vill utredningen gärna lämna några övergripande kommentarer.

Att arbeta i en struktur med insatsområden och program i de former som föreslagits kan få organisatoriska återverkningar. En kraftsamling av resurser förefaller naturlig och ökad samverkan mellan enheterna kan bli nödvändig. Upprättande av projektorganisationer för särskilt prioriterade program och insatsområden kan också bli aktuellt. Dessa bör vara väl förankrade i kansliet men bör också i erforderlig utsträckning kunna anlita extern expertis. Inom många insatsområden kan det vidare bli nödvändigt att anlita konsult hjälp samt att ha en referensgrupp med partsrepresentanter och experter.

En handläggare som sedan är ansvarig inför någon av enhetscheferna bör ha det formella ansvaret för att driva ett insatsområde eller representera fonden i ett program.

Riskerna med projektorganisationer av detta slag utgörs främst av att verksamheten kan bli komplex och svåröverskådlig, eventuellt också att ansvarsfördelningen blir oklar. För att undanröja riskerna och ta till vara fördelarna kommer det därför att ställas större krav än hittills på den övergripande styrningen och koordineringen av fondens verksamhet. Detta berör frågan om kansliets resurser för planering och uppföljning av verksamheten. Något planeringssekretariat finns inte hos fonden. Fondens policy har i stället varit att sprida ansvaret för planering mm, till alla berörda linjefunktioner. Med de förändringar som utredningens förslag innebär, t ex till följd av fondens förstärkta roll som planerande och prioriterande organisation samt av den verksamhetsstruktur som diskuterats ovan, är det möjligt att fonden bör överväga att upprätta en planeringsfunktion, t ex befattning som under direktören ansvarar för samordning av fondens långsiktiga verksamhetsplanering.

Vad gäller bemanningsfrågor i övrigt anser utredningen att man inte kan utesluta att de arbetsformer som skisserats ovan ställer krav på utökad bemanning av kansliet, Redan nu förefaller arbetsbördan emellanåt vara större än vad personalen hinner med. Att konsekvent och aktivt driva prioriterade insatsområden kan dessutom vara mer tidskrävande än att behandla enskilda ansökningar. Även om arbetet med småärenden kommer att minska.

4.2.6 Sammanfattning

Arbetsmiljöfonden har en central roll i den framtida utvecklingen av arbetslivsforskningen som ett övergripande långsiktigt prioriteringsorgan. Detta förutsätter emellertid att Arbetsmiljöfondens ansvar, inriktning, och arbetsformer förändras. Utredningen föreslår således;

att regeringen mera entydigt fastställer Arbetsmiljöfondens kompetens och ansvarsområde så att fonden, dels får ett övergripande ansvar att följa och stimulera utredningen av svensk arbetslivsforskningen, dels får ett uppföljningsansvar för samtliga medel som fonden förvaltar.

att Arbetsmiljöinstitutets respektive Arbetslivscentrums anslagsframställningar till regeringen remitteras till Arbetsmiljöfonden för granskning och yttrande på ett sätt och vid en tidpunkt som gör det möjligt för fonden att avge synpunkter inför regeringens beslut.

Arbetsmiljöfonden har tidigare inte varit föremål för någon utvärdering vad gäller organisation och arbetsformer. Inför framtiden anser utredningen att en väsentlig tyngdpunktsförskjutning bör ske för Arbetsmiljöfondens del mot mera långsiktiga och strategiska planer och beslut.

Utredningen föreslår

att ansvarsfördelningen mellan styrelse och kansliorganisation ändras. En omfördelning bör ske så att styrelsens möjligheter till långsiktig och strategisk planering, baserad på översiktliga och behovsprövade prioriteringsdokument, förstärks. Styrelse arbetets utrymme för principiella och strategiska frågor av

policykaraktär (planering, utvärdering och program-satsningar) bör öka, medan engagemanget i löpande enskilda projekt ärenden bör minska.

att Arbetsmiljöfondens system för kvalitets- och relevans-prövning utvecklas och förstärks bla genom ökade förutsättningar för sakkunnigbedömning och utseende av granskningsgrupper.

att Arbetsmiljöfonden inför ett system för fortlöpande utvärdering av forskningssatsningar både utifrån vetenskapliga kriterier, relevansen för arbetslivet samt i vilken utsträckning forskningsresultaten kommer till användning.

Arbetsmiljöfonden är i stor utsträckning ett finansierings och medelsförvaltande organ för arbetslivsforskningen. Sammantaget har fonden haft en god ekonomisk utveckling i den meningen att fondens kapitel vuxit realt från mitten av 1980-talet.

Utredningen föreslår:

att den nuvarande instruktionen beträffande placering av medel kvarstår, men med tillägget att fondens kapital i fast penningvärde ska ligga på en nivå där 90% av fondens medel garanterar alla åtaganden under gällande treåriga program och att resterande 10% medger beredskap för extraordinarie kortsiktiga insatser.

att Arbetsmiljöfondens ekonomiska rutiner (inklusive redovisnings och uppföljningsrutiner) ses över av externa experter i syfte att möjliggöra en fortlöpande uppföljning av det ekonomiska läget. Detta framstår som angeläget för att de ekonomiska medlen skall kunna användas optimalt för forskningens utveckling.

Arbetsmiljöfonden har en mångsidig uppgift som kompliceras av att många olika insatser nära hänger samman med varandra. För att underställa övergripande prioriteringsdiskussion inom fonden föreslår utredningen

att fonden ändrar sin verksamhetsstruktur i huvudsak i enlighet med ett under vintern 1990 presenterat förslag från ledningen.

att fonden arbetar långsiktigt med ett, basprogram för sektorsinstituten, samt ett för den långsiktiga kompetens och kunskapsutvecklingen vid högskolorna. Syftet när det gäller det första programmet bör främst vara att öka forskningskonkurrensen och prövningen samt skapa ökad möjlighet för rörlighet och omprioriteringar. Det sistnämnda som bör ges en tydlig ekonomisk målsättning bör ha den rakt motsatta inriktningen, dvs istället bör långsiktiga bindningar eftersträvas. Om inget annat förändras bör c:a 25% av fondens rörliga FoU-medel läggas fast i programmet. Förslaget som även berörs i det föregående innebär en långsiktig satsning på infrastrukturen i högskolorna motsvarande c:a 30-40 Mkr per år i fast penningvärde.

Omfattande medel satsas på informationsinsatser om arbetslivsforskningens resultat från de olika sektorsorganen Arbetsmiljöfonden, Arbetsmiljöinstitutet och Arbetslivscentrum. Utredningen har funnit att betydande fördelan skulle kunna uppnås genom en ökad samordning och samverkan. Utredningen föreslår att regeringen låter tillsätta en särskild arbetsgrupp som får till uppgift att närmare utarbeta förslag i denna riktning inom informationsområdet.

Utredningen anser det inte som sin uppgift att lägga fram förslag till förändrad organisation för Arbetsmiljöfonden. Utredningen anser emellertid ;

att Arbetsmiljöfondens kansli bör utökas med en funktion under direktören som ansvarar för samordning av fondens långsiktiga verksamhetsplanering.

att dimensioneringen av fondens kansli även i övrigt bör prövas mot bakgrund av den nya inriktning som skisserats. Utredningen kan inte utesluta att vissa funktioner även i övrigt skulle kunna behöva förstärkas.

4.3 Arbetslivscentrum

Arbetslivscentrum har flera gånger varit föremål för granskningar, förändringar och omorganisationer.

Utredningen har valt att sammanfatta sina slutsatser utan direkt hänvisning till de enskilda frågor som tidigare lyfts fram. Istället redovisas utredningens slutsatser och överväganden samlat.

4.3.1 Utredningens slutsatser och överväganden

Det är uppenbart att ALC allt redan starten har brottats med mera grundläggande svårigheter. ALCs korta historia vittnar om hur sådana problem regelbundet gjort sig påmind i form av internt och externt missnöje och kritik. Utredningar och omorganisationer har avlöst varandra i en takt som inte varit rimlig med tanke på ALCs korta verksamhetstid. Dessa förefaller inte ha varit de rätta eller implementerats otillräckligt väl för att åstadkomma de förändringar som åsyftats. Möjligen har ingen av de större omorganiseringarna givits

tillräckligt med tid för att hinna sätta sig och konsolideras, varför man inte kan göra säkra uttalanden huruvida dessa varit riktiga eller ej. Men med tanke på att de främst utgjorts av förändringar inom ramen för gällande grundstruktur har utredningen emellertid inte funnit att dessa hade kunnat åstadkomma några djupgående förändringar. Mot denna bakgrund har utredningen funnit det lämpligt att överväga mera genomgripande förändringsförslag. Uppdraget syftar emellertid inte till att åstadkomma en ny organisationsutredning av Arbetslivscentrum utan behandlar detta organ i ett vidare sammanhang som gäller all arbetslivsforskning. Mot denna bakgrund kommer här endast att presenteras övergripande och principiella förslag angående Arbetslivscentrums framtida inriktning och organisation.

Följande punkter sammanfattar utredningens generella slutsatser och överväganden.

- ALCs övergripande roll och inriktning

Forskningspolitiskt har ALC alltså en viktig och unik roll att fylla. Dess särprägel vad avser inriktning och arbetsformer har utvecklats ur behovet av en löntagarorienterad forskning som motvikt till den som bedrivs på uppdrag av arbetsgivar sidan.

ALC har dock ett allt för omfattande och splittrat delvis omöjligt uppdrag i denna roll, dels som centrum för arbetslivsfrågor och arbetslivsforskning, med programansvar för genomförande och främjande över hela landet, dels i sin dubbla roll som forskningsinstitut och utredningsorgan.

Utredningen anser att ALCs uppdrag och ansvar bör begränsas till vad som är mera rimligt för en relativt liten och geografiskt koncentrerad forskningsorganisation. Det naturliga prioriterande nationella organet är Arbetsmiljöfonden och den

har också av utredningen föreslagits att tydligare axla denna roll och utveckla instrument för detta ansvar.

Utredningen drar vidare slutsatsen att ALCs utredande och främjande verksamhet bör kunna hanteras mera effektivt direkt av parterna, gärna med en starkare regional och lokal förankring. Utredningen vill alltså begränsa och renodla ett eventuellt fortsatt självständigt ALC till ett kvalificerat forskningsorgan, med ansvaret koncentrerat till egen forskning. Det innebär emellertid inte att ALC ska isolera sig i denna roll, vare sig mot avnämarsidan eller mot forskarsamhället. Däremot bör inte det nationella ansvaret för denna typ av verksamhet liksom för forskningen inom närstående områden ensamt åligga ALC eller någon annan enskild institution.

- ALCs finansiering och övergripande styrning

Till följd av automatiken i ALCs finansiering byggde institutet på ett tidigt stadium i sin verksamhet upp en stor fast personalstab och skapade därigenom ett omfattande arbetsgivaransvar, som det i stort sett fortfarande axlar. Detta har resulterat i en låg grad av flexibilitet och svårigheter att åstadkomma ett adekvat samband mellan verksamhetsplanering och resursförsörjning. Bristen på konkurrens har sannolikt inte gynnat institutets kvalitativa utveckling. Avtalet med Arbetsmiljöfonden har vidare inneburit att fonden hela tiden saknat möjlighet att pröva anslaget till ALC gentemot sina egna prioriteringar.

ALCs styrelse har haft svårigheter att åstadkomma en långsiktig prioritering av mål och verksamhetsinriktning, eftersom uppgifterna för centrums del varit mycket vidsträckta och artskiljande. Överflödet av resurser har lett till att tydliga prioriteringar inte upplevts som nödvändiga att göra. Utredningen

delar emellertid RRVs bedömning att styrelsens roll i förhållandet mellan parter, förvaltningsorganisation och forskare bör vara att övergripande prioritera och dimensionera verksamheten något som alltså brustit vid ALC.

Finanseringsmodellen har knutit medelstillelningen direkt till Arbetsmiljöfondens tillväxt vilket lett till att resurser idag tillfaller ALC alldeles oberoende av om man faktiskt behöver pengarna eller ej. Utredningen anser att denna finansieringsform bör upphöra och ersättas med en kombination av ett långsiktigt basanslag, direkt anvisat av regeringen, och en konkurrensutsatt tilldelning av projektmedel.

- ALCs organisation och vetenskapliga ledning

ALCs organisation är till sin form komplicerad med en förhållandevis stor överbyggnad i form av olika ledningsnivåer. Den nuvarande organisationsstrukturen är resultatet av ett par större omorganisationer, vilka för varje gång ytterligare har komplicerat organisationsmodellen. Den största svagheten hos den nuvarande programområdesindelningen är den olyckliga blandningen av administrativt och forskningsmässigt ledarskap, vilket snarare motverkar än stimulerar ett aktivt vetenskapligt ledarskap från professoremas och seniorforskarnas sida. Utredningen anser att det naturliga förhållandet i en forskningsorganisation är att den vetenskapliga ledningen axlar det fulla ansvaret för sina forskargrupper samtidigt som denna gruppstruktur ej tillåts cementeras i administrativa enheter. En forskningsorganisation av detta slag präglas av balans mellan flexibilitet och långsiktighet och har en administrativ struktur som tillåter gränsöverskridanden både vad gäller personal och idéer. Det vore därför mer naturligt om ALCs verksamhet organiserades i grupper av pro-

jekt respektive projektgrupper, snarare än i avdelningar respektive programområden.

Det bör vara forskarnas självklara uppgift att ta ett professionellt ansvar för hur forskningsuppgifter skall utföras och redovisas medan administration och ledningsfunktion har en mer stödjande roll. I dag har ALCs administration och ledningsfunktioner erhållit uppgifter inom såväl parternas som forskarnas ansvarsområden. Därför bör en tydlig uppdelning mellan ansvarsområdena komma tillstånd, varvid förvaltningsorganisationen bör ges en mer renodlad servicefunktion.

Det kan alltså med fog hävdas att ALC saknar en sådan vetenskaplig ledning som en forskningsorganisation bör ha. Den slutliga beslutsnivån inom ALC (ledningsgruppen) saknar representation från professorernas sida. Dessa och andra seniorforskares roll i fråga om ledning och handledning är därför oklar och deras engagemang i rekrytering och utbildning av unga forskare är otillräcklig. Det som professorskollegiet synes i praktiken ha haft en alltför begränsad roll, när det gäller ALCs vetenskapliga utveckling.

Inte heller har ALCs vetenskapliga råd, som består av fem externa välmeriterade forskare, haft någon mer aktiv ställning i organisationen. Rådet har inte heller sammanträtt med den frekvens som hade kunnat förväntas.

Utredningens slutsats är att ALC har en olämplig organisation i förhållande till sin primära roll i framtiden som forskningsorgan. Denna bör sålunda ombildas från grunden så att en forskningsledning finns direkt under styrelsen. Därutöver bör en projektbaserad organisation införas, vilken helt och hållet leds av professorer och seniorforskare och som kan förändras allt eftersom forskningen av egen kraft och på eget initiativ finner nya vägar och former.

Forskningsledning vid ALC bör, precis som vid en universitetsinstitution, betyda ansvar för gruppens forskningsarbete, arbetsmiljö, kompetensutveckling och spridning av resultat.

- Forskningsmiljö.

ALCs utfall i sådana framgångsindikatorer som antalet forskarstuderande, publicerade arbeten i internationella tidskrifter, genomförda examensarbeten och kontakter med det vetenskapliga samhället är svagt i förhållande till de förbrukade resurserna. Detta förklaras delvis av att ALC också har ansvaret för en omfattande informations och utredningsverksamhet. Det torde emellertid också sammanhånga med avsaknaden av en adekvat ledning.

Det viktigaste medlet för att åstadkomma en god forskningsmiljö är en engagerad och framgångsrik forskningsledning. All forskning och akademisk kompetensutveckling innehåller ett visst mått av mästar-lärlingsförhållanden och i en organisation där sådana relationer inte förmår utvecklas på ett nära och kreativt sätt finns det en risk för att tillväxten och entusiasmen avstannar eftersom lärlingen varken får den kritik eller uppmuntran som han/hon behöver för att komma vidare i sin utveckling. Mycket tyder på att denna slags mer eller mindre informella organisatoriska mikrostruktur inte är tillräckligt utvecklad vid ALC.

Det är vidare tydligt att ALC idag saknar tydliga incitament och belöningsystem för vetenskaplig meritering och akademisk kompetensutveckling. Detta gäller både seniorforskarnas ansvar för den interna kompetensutvecklingen och institutets drivkrafter för att motivera yngre forskare till vidareutveckling och meritering. Bland annat märks detta i att en för-

hållandevis stor andel av de fast anställda forskarna inte har disputerat för lic- eller doktorsexamen. Kraven på lättfattliga och praktikeranpassade resultatspridningsformer - vilka i och för sig är ett begripliga i en verksamhet av detta slag - har måhända i allt för hög grad fått tränga undan den vetenskapliga spridningsformen. I ett framtida ALC bör alltså detta ges en högre prioritet.

Beträffande belöningsystemen inom ALC har dessutom en traditionskonflikt utvecklats mellan forskarsamhällets konventioner när det gäller meritering och statusgrundande uttrycksformer och de utomvetenskapliga kriterier och belöningsgrunder som tillämpas vid institutet. Konflikten motverkar eller fördröjer forskarnas akademiska meritering. Dessutom återverkar den på engagemanget för tillämpning, eftersom forskarna under sin utbildning trots allt måste försöka bygga ut sin akademiska meritlista. Äldre disputerade och etablerade forskare har därför bättre förutsättningar att klara båda meriteringskraven än yngre forskare som löper risk att halka efter i akademiskt merithänseende. Härigenom blir stödet och uppmuntran att publicera vetenskapliga artiklar jämförelsevis svagare än vad som gäller vid en universitetsinstitution. Det finns heller ingen koppling mellan meriter av det slaget och ALCs belöningsystem.

ALCs interna forskarutbildning liksom annan slags intern kompetensutveckling är blygsam i förhållande till tillgängliga resurser. Dessutom föreligger en svåröverskådlig splittring vad avser forskningsmetoder, inriktningar, teorier och val av forskningsområden som kan göra det svårt för en forskare under utveckling att orientera sig. Ett stabilt inlemmande i väl sammanhållna och kollektivt inriktade grupper som arbetar mot väl definierade kärnområden med tydliggjorda metodologiska ansatser är ofta en förutsättning för den unga forskarens utveckling. Utvecklingen inom ALC mot alltfler enmans-

projekt, med en flora av ansatser och utgångspunkter, kan lätt resultera i alltför individualistiska orienteringar och arbetsstilar.

Utredningar avser att ALCs styrelse och ledningen - främst den vetenskapliga ledningen- aktivt bör engagera sig i en tydlig förändring av ALCs arbetskultur och forskningsmiljö.

- Information och Främjandeverksamheten

Information och den sk. främjandeverksamheten har med ALCs nuvarande inriktning haft en omfattning, som är långt större än vad som motiveras av den FOU som bedrivits vid centrum. Sedan starten har verksamheten vuxit ut och delvis avlägsnat sig från ALCs forskning. I fråga om resurser förbrukar denna del av verksamheten idag c:a 20% (biblioteket inräknat) av ALCs medel. En del av dessa har på olika sätt en anknytning till forskningen vid ALC, men betydande belopp går till annan verksamhet.

Enligt utredningens uppfattning är behovet av främjande av arbetslivsforskning och resultattillämpning stort både i olika delar av landet och i olika delar av samhället. Det förefaller emellertid inte ändamålsenligt att samla resurser till ett speciell FOU-organ med ett nationellt ansvar för genomförandet. Då bör man hellre söka lösningar som fördelar resurserna över hela landet via lokala nätverk. Utredningen anser vidare att denna verksamhet skulle bli effektivare om löntagarorganisationerna kunde ta ett mera direkt ansvar för verksamheten.

Utredningen föreslår mot denna bakgrund att den nuvarande informations och främjandeverksamheten upphör vid ALC.

Utredningen föreslår istället att det nya ALC skall ha en informationsverksamhet som fungerar som en stödfunktion till forskningen tex biblioteksservice samt informations- och publikationsservice.

De resurser som genom detta förslag frigörs för forskningsinformation och kontaktverksamhet bör brytas ut ur ALC och kanaliseras via Arbetsmiljöfonden till löntagarorganisationerna, som därmed får ett mera direkt ansvar för verksamheten. Medlen bör fördelas mellan organisationerna enligt samma principer som tillämpas för medbestämmandemedel.

Syftet bör vara att stimulera kontakter mellan löntagarorganisationerna och forskarsamhället vid landets olika högskolor, att etablera ömsesidigt informationsutbyte, som kan leda till att ny arbetslivsforskning stimuleras och initieras.

• Inriktning Kompetens och verksamhetsområden

Det finns en vital kärna av kunskaper och kompetens inom ALC som är värd att slå vakt om och att utveckla. ALC har givit och ger fortfarande värdefulla och delvis unika bidrag till i första hand den samhällsvetenskapliga forskningen om arbetslivet. Alla förslag som innebär en förändring av ALC bör därför syfta till att denna kompetens bevaras och förstärks.

Det nya ALCs närmare inriktning är i första hand en fråga för dess styrelse och ledning. Utredningen finner det emellertid lämpligt att regeringen anger de övergripande målsättningarna för verksamheten.

Utredningen anser att det finns en värdefull arbetslivsforskning vid ALC, som sannolikt inte skulle ha kommit till stånd inom det ordinarie högskolesystemet. Utgångspunkten är arbetslivs-

forskning utifrån ett löntagarperspektiv., dvs vad innebär arbetslivets förutsättningar och förändringar för löntagarna. Det är då naturligt att forskningsinriktningen även i framtiden främst bör gälla formerna för medbestämmandet, där intresset i stor utsträckning knyts till arbetsorganisatoriska frågeställningar, t ex i anknytning till ny teknik. Inför framtiden framstår det som sannolikt att detta i ökad utsträckning kommer att gälla ledningsformer, samt arbetsorganisation och produktivitet.

Det framstår även som angeläget att området "kvinnor i arbetslivet" ges en framträdande plats i det nya forskningsorganets verksamhet. Inom detta område har ALC också en god tradition att bygga vidare på till fördel för arbetslivsforskningen totalt.

Det förefaller däremot tveksamt om ALC i framtiden bör satsa på en egen arbetsrättslig forskning. Inom detta område liksom inom det tekniska området framstår det som önskevärt att ett framtida ALC utvecklar ett närmare samarbete med högskolorna.

ALCs kompetenssammansättning är trots det idag alltför samhällsvetenskapligt orienterad vilket torde försvåra ett kvalificerat arbete när det gäller frågor som berör teknik och teknisk utveckling. En förstärkning av ALCs tekniska/datavetenskapliga kompetens är därför önskvärd.

Forskning kring samspelet mellan teknik och organisation har alltid framhållits som ett av ALCs centrala områden. Det är emellertid svårt att se hur en sådan kan genomföras på en i teknisk mening tillfredställande hög nivå utan medverkan av tekniker/datavetare. UTOPIA-projektet har många gånger förts fram som modell för sådan forskningssamverkan, och har blivit något av ALCs varumärke. Därför är det förvå-

nande att projektet fått så få efterföljare vid ALC. Påståendena om att det bedrivs en teknikpåverkande och teknikaktuell arbetslivsforskning vid ALC framstår vid en närmare granskning som överdrivna. Eftersom arbetslivsfrågorna i allt högre grad präglas av teknikaspekter bör ALCs samhällsvetenskapliga arbetslivsforskare verka för bättre kontakter med forskare inom tekniska områden, rekrytera sådana till institutet samt uppdatera sin egen kompetens inom området.

Utredningen har tidigare pläderat för en integrerad helhetssyn på arbetslivs- och arbetsmiljöfrågorna och hävdatt att dessa frågor bör föras närmare varandra. ALCs forskning har hela tiden rört sig i gränslandet mellan sociologi/ekonomi och psykologi men saknar egentligen egen tyngre kompetens inom det senare området. Därför bör man även överväga att komplettera ALC med ett antal kvalificerade beteendevetare, med primär inriktning mot arbetslivets socialpsykologi.

Beträffande ALCs profil som tillämpningsinriktat och aktionsforskningsorienterat institut, kan något av en kulturkonflikt och ett ömsesidigt ifrågasättande spåras i förhållande till universitetens värderingar. Den akademiska världens ovillkorliga krav på dokumentation, analys, abstraktion, kritiskt tänkande och generaliseringsmöjligheter står i kontrast till kraven hos den tillämpade forskningens avnämare på tillämpbarhet och begriplighet. ALC har valt tillämpbarhet och förenkling på bekostnad av akademisk kvalitet. Institutet bör emellertid i större utsträckning försöka förena den akademiska forskningens grundvärderingar med behovet av praktisk nytta. Detta betyder inte att ALC ska överge sin strävan att söka nya metoder och angreppssätt i nära anslutning till människors vardag på sina arbetsplatser, utan att man mer målmedvetet och systematiskt bör sträva efter att relatera och värdera forskningsresultaten gentemot traditionella akademiska kriterier.

Härigenom kan ALC också ge större inomvetenskapliga bidrag och utöva en större påverkan på den vetenskapsteoretiska debatten.

- Kontakter med universitet/högskolor

ALCs utbyte med kringliggande universitet och högskolor är litet i förhållande till såväl möjligheter som behov. På sätt och vis speglar detta förhållande svårigheter att fylla det övergripande ansvar som man ålagts. Den disciplinindelade och traditionellt förankrade universitets- och högskoleforskningen lockas inte in på nya spår genom tillfälliga kontakter med enskilda sektorsorgan. Detsamma gäller val av nya tillämpningsområden. Endast genom långsiktiga och ömsesidiga utbyten och samarbeten kan intresse för nya områden väckas. Försöken i den riktningen tycks också ha varit mer framgångsrika i början då också ett antal projekt genomfördes i samarbete med universitets- och högskoleinstitutioner, t ex - UTOPIA. Kanske är det symtomatiskt att samarbetspartnern i det projektet, institutionen för numerisk analys och datalogi vid KTH, fortsatt sin tvärvetenskapliga utveckling genom att involvera kvalificerade human-/samhällsvetare från universitetsvärlden.

Vad gäller ALCs medverkan i forskarutbildning utgör doktorandkurserna ett positivt inslag, med stort deltagande från kringliggande institutioner. ALC bör därför bredda denna verksamhet.

Samtidigt är antalet universitetslärare och studenter som varit engagerade i ALC-projekt litet och utväxlingen mellan universitetens och ALCs personal har varit blygsam, vilket begränsat forskarutbildningens effekter. Som redan konstaterats är också antalet ALC-anställda som disputerat under sin tid på institutet rätt litet. Med en ny inriktning där ALC får mera

karaktären av ett renodlat forskningsorgan är det naturligt att detta får en högre prioritet.

En fastare anknytning till universitet och högskolor måste vara en prioriterad framtidsfråga för ALC. Dess seniora forskare bör så lång det är möjligt åläggas att upprätthålla en fakultetsanknytning med viss undervisnings- och handledningsskyldighet, i den utsträckning som nu gäller för Arbetsmiljöinstitutets professorer.

• Förhållandet till avnämare och praktiker

Det gånga årets debatt i fackföreningspressen har visat att förhållandet mellan ALC och de primära avnämargrupperna är komplicerat och fyllt med oklarheter. Meningarna har gått starkt isär både mellan ALCs forskare och styrelse, mellan ALC och organisationerna och inom organisationerna.

I den internationella granskningsgruppens studie, som sammanfattar synpunkter från företrädare för olika avnämargrupper, hävdar vissa att ALCs kvalitet har förbättrats påtagligt under senare år, medan andra fortfarande är angelägna att höja kvaliteten på ALCs personal och resultat. Fackliga funktionärer, särskilt inom löntagarsidans centrala organisationer, understryker behovet av att bredda ALCs verksamhet samt att höja kvaliteten på ALC-personalen och på de arbetsplatsinriktade forskningsprojekten. Studien visar också hur splittrad bilden egentligen är. Vissa fackföreningsrepresentanter anser att forskningen är alltför teoretisk och inte tillräckligt tillämpbar på lokal nivå, medan andra fackliga representanter menar att ALC behöver komma förbi den lokala aktionsforskningen och bidra till den nationella svenska debatten om systemet av arbetsrelationer.

Utredningen anser som angivits ovan att ALC bör renodlas som forskningsorgan, med ett primärt ansvar för kunskapsutveckling inom några övergripande och prioriterade områden. Valen av studieobjekt och metoder bör i första hand träffas med utgångspunkt i de centrala vetenskapliga kunskapsintressen som företräds vid institutet. Forskningen bör ha en oberoende och självständigt kritisk hållning till de fenomen och processer i arbetslivet som man väljer att studera.

Utredningen anser vidare att arbetsmarknadsparternas behov av kortsiktigt tillämpningsbara och lokalt genomförda utredningsprojekt hellre bör initieras och genomföras under parternas mer direkta inflytande, d v s via deras egna organisationer och kontaktnät. Resurser för detta bör i normalfallet tillhandahållas av parterna själva eller bör kunna ingå i de anslag som Arbetsmiljöfonden anslår till lokalt utredningsarbete. I en strävan att renodla det framtida ALCs karaktär av forskningsorgan är det väsentligt att denna typ av utredningsverksamhet på uppdragsbasis skiljs från forskningen.

Under senare tid har begreppet forskarstött utvecklingsarbete aktualiserats vid ALC liksom vid andra forskningsorgan. Det är utredningens mening att denna verksamhet kan vara ett värdefullt sätt att implementera forskningsresultat i arbetslivet. Det är emellertid väsentligt att denna verksamhet efterfrågas av arbetsplatserna själva utifrån deras behov och förutsättningar. Mot den bakgrunden finner utredningen det inte lämpligt att särskilda medel avsetts för detta ändamål hos ALC. Istället bör den verksamheten bedrivas i projektform och ansökas av berörda arbetsplatser hos Arbetsmiljöfonden.

4.3.2 Utredningens förslag

Sammanfattningsvis anser utredningen att problemen vid ALC är omfattande samt att de är förknippade med institutets organisation, finansiering och ledningsform samt med att dess uppdrag är oförenliga. För att åtgärda detta krävs genomgripande förändringar. Att ännu en gång tillgripa en smärre organisation vore ett misstag. Utredningens analys visar att det nu krävs en omfattande organisationsförändring i syfte att renodla ALC:s inriktning och arbetsformer.

Omfattande förändringar måste också i en del avseenden bli smärtsamma. Samtliga förslag från utredningen innebär en radikal nedskärning av ALC:s fasta resurser vilket innebär konsekvenser för personalen. Därför föreslås att regeringen tillsätter en organisationskommitté för genomförandet oavsett vilket av dessa förslag den väljer att prioritera. Organisationskommittén bör ha en sammansättning som medger att de kategorier som i framtiden ska arbeta under någon av de tre personalmodeller som utredningen presenterar själva kan påverka den miljö och den organisation som de ska verka inom. I kommittén bör således ingå representanter för ALCs huvudintressenter: dvs parterna samt de fackliga organisationerna vid ALC.

Mot bakgrund av ovannämnda principiella synsätt har utredningen övervägt tre organisationsmodeller.

I Ombildning av ett självständigt ALC

ALC ombildas från grunden under ledning av den av regeringen tillsatta organisationskommittén. Målet är att ALC i framtiden skall arbeta som ett fristående och självständigt forskningsorgan med nuvarande centrala inriktning på och

vetenskapliga tyngdpunkt i ett samhällsvetenskapligt arbetslivsperspektiv. Ett antal seniorforskartjänster bör dock omformuleras i riktning mot produktionsteknik, datavetenskap respektive industriell organisation.

Det ombildade institutets verksamhet finansieras dels med ett treårigt basprogram som beslutas av regeringen efter samråd (remiss) med Arbetsmiljöfonden, dels med särskilda program och projektmedel som söks i konkurrens med andra forskare från främst Arbetsmiljöfonden och i särskilda fall från andra organ som finansierar forskning. Den treåriga anslagsframställningen ska programbudgeteras.

På sikt bör det nya institutets basorganisation utgöra högst hälften av institutets totala volym medan den andra halvan täcks av projektfinansierade medel. Institutet ska därför tillåtas projektanställa forskare och inrätta tidsbegränsade forskartjänster inom ramen för sökta och beviljade projektmedel.

Utredningen har skisserat tre alternativa basorganisationer. Kalkylerna har baserats på en ekonomisk analys av de kostnader som gäller vid ALC idag. (bilaga 6)

Alternativ 1 omfattar 14 tjänster som forskare/ forskarassistent varav fyra tjänster är professurer och två är avsedda för gästforskare. Syftet är här att ALCs forskarkärna ska vara liten och exklusiv och att den absoluta majoriteten av forskningsprojekten ska utföras av forskare med hög vetenskaplig kompetens.

Alternativ 3, som omfattar 30 forskartjänster, har en mer utpräglad volymprofil där professorernas insatser är av mer forskningsledande än forskningsutförande karaktär. Alternativ 2 utgör ett mellanting mellan alternativ 1 och 3. I alternativ 2 och 3 minskar förmodligen drivkraften att utöka institutets

volym genom aktiv ackquisition av konkurrensutsatta projektmedel, vilket kan vara en nackdel eftersom rörligheten inom ALCs forskarstyrka då också kan förmodas bli mindre.

Som framgår av budgetförslaget har främjandeverksamheten i samtliga alternativ ersatts med funktioner för information, dokumentation o s v på en avsevärt lägre kostnadsnivå än idag. Biblioteksservicen behåller dock i stort sett sin nuvarande resursnivå, men integreras med motsvarande resurs hos Arbetsmiljöinstitutet.

Utredningen har översiktligt kostnadsberäknat de tre alternativen till 12,6 17,7 resp 22,8 Mkr, att finansieras genom grundprogrammet från Arbetsmiljöfonden.

Utredningen förordar alternativ 2 som innebär 22 fasta forskartjänster, samt 10 doktorandstipendier. Totalt skulle det nya ALC komma att ha 32 fasta tjänster inklusive administrativ servicepersonal. Utöver detta skulle finnas projektanställd personal motsvarande uppskattningsvis 15-20 helårsarbetskrafter. Det nya ALC skulle således vara ett renodlat forskningsorgan med ca 60 helårsarbetskrafter, fördelade enligt följande:

- Fasta forskartjänster	22
- Doktorandstipendiater	10
- Projektanställda forskar ass.	15
- Informationsservice	3
inkl biblioteksservice	
- Administrativservice	<u>10</u>
Ca	60

Förslaget innebär att delar av den nuvarande personalen kommer att bli överflödiga. Det gäller främst administrativ personal och utredningspersonal, som dock utan svårigheter

bör kunna beredas motsvarande typer av arbete inom andra delar av den statliga förvaltningen i Stockholm. För att garantera en smidig organisationsförändring bör den nya trygghetsstiftelsens resurser aktualiseras. Eftersom det nya Arbetslivscentrum kommer att ha ett annat uppdrag, föreslås att det nuvarande ALC ombildas från grunden genom att ett nytt forskningsorgan inrättas. För de framtida forskartjänsterna vid det nya ALC kommer att krävas vetenskaplig meritering. Principerna för denna förändring bör läggas fast i den ovan nämnda organisationskommittén.

Vidare föreslås som beskrivs tidigare att det nya organet renodlas som forskningsorganisation med en klar forskningsledning och starkare extern forskarrepresentation i styrelsen. I styrelsen bör ingå tre externa forskare. Professorer och andra forskningsledare vid det nya ALC ansvarar för forskningens inriktning och genomförande. De bör vidare ha fullt ansvar för institutets interna kompetensutveckling och stå som långsiktiga garanten för att ALC har den kompetens som krävs för att genomföra de forskningsåtaganden som verksamhetsplanen uttrycker.

När det gäller ALCs ledning kan två modeller övervägas. I det ena fallet axlas det administrativa och övergripande vetenskapliga ledningsansvaret av en och samma person. I det andra fallet delas det administrativa och det vetenskapliga ansvaret upp i två, direkt under styrelsen lydande befattningar, vilka i samråd leder det administrativa respektive det vetenskapliga arbetet. Den första modellen förutsätter att chefsrollen inte bara förenas med ett skickligt administrativt och personalpolitiskt ledarskap utan i lika hög grad inkluderar en aktiv och genuin roll som vetenskaplig ledare. Den andra modellen kan ses som en lösning på problemet att finna en person som förenar dessa dubbla kvalifikationskrav på ett tillräckligt optimalt sätt. Under förutsättning att samspelet funktionerna emellan

fungerar kan det t o m vara rationellt att dubblera ledningsfunktionen. I en dubbel ledningsfunktion framstår det som lämpligt att en av professorerna får uppgiften att vara forskningsföreståndare. Denna bör vara ordförande i professorskollegiet samt ansvara för övergripande samordning, kontakter med universitet och högskolor samt representera ALC i andra sammanhang där vetenskapliga utgångspunkter bör väga tungt. Forskningsföreståndaren bör utses av styrelsen efter förslag från professorskollegiet. I en sådan modell får direktören främst ett övergripande ekonomiskt och personaladministrativt ansvar. Det dubbla ledarskapet tillämpas i flera kunskapsorganisationer, men förutsätter naturligtvis en väl fungerande "personkemi". Utredningen lämnar öppet för en prövning av båda alternativen, men förordar en sammanhållen ledningsbefattning, eftersom storleken på det nya forskningsorganet är måttlig.

De fasta forskartjänsterna tillsätts på samma sätt som universitetstjänster, d v s genom sakkunnigförfarande. Tjänsterna bör omfatta handledningsskyldighet och examinationsrätt. Om möjligt bör de även knytas till lämpliga universitets-/ högskoleinstitutioner i stockholmsregionen och förenas med förslagsvis 20 % undervisnings- och/eller handledningsskyldighet.

Det stora antal doktorandtjänster som förslagen baseras på bör också knytas till och eventuellt även förläggas till lämpliga universitets- eller högskoleinstitutioner. Detta föreslås under förutsättning att en sådan koppling är möjlig, vilket i sin tur förutsätter ett aktivt intresse från universitetens- och högskolornas sida. Utredningen hänvisar till de förslag som tidigare lagts fram om förhållandet mellan sektorsinstitut och universitet/högskolor.

Som redan nämnts bör ett antal av de fasta seniorforskar-tjänsterna vid ombildningen byta inriktning mot produktionsteknik, industriell organisation och datavetenskap. Dessa tjänster bör kopplas till respektive ämnesinstitution vid KTH.

Det ombildade ALC åläggs ett nära samarbete med Arbetsmiljöinstitutet, t ex i form av gemensamma projekt, gemensamt organiserad utbildning av nyckelgrupper i arbetslivet, gemensamma forskarutbildningskurser, gemensamma seminarier osv. Dessutom bör bibliotek samt förlags- och informationsverksamheterna samordnas.

Ombildningen syftar till att skapa ett arbetslivsforskningsinstitut på fast högkvalitativ samhällsvetenskaplig grund. Den viktigaste förutsättningen för att nå detta kvalitativa mål är att ALCs verksamhet kraftfullt inriktas mot forskning och forskarutbildning samt att institutet leds av kvalificerade forskare och bemannas av personal med genuin forskarprofil och forskarkompetens.

Institutet bör ha breda kontaktytor mot såväl det inhemska som det internationella forskarsamhället. Vidare bör utrymme skapas för främst utländska gästforskare att verka inom institutet liksom att institutets forskartjänster i så stor utsträckning som möjligt likställs med motsvarande tjänster inom universitet och högskolor.

I övrigt avhåller sig utredningen medvetet från riktningsgivande kommentarer. Det är viktigare att ombildningen genomförs i den form som föreslogs inledningsvis, d v s att alla centrala organisations- och inriktningsfrågor i första hand löses inom ramen för en särskild organisationskommitté. Utredningens slutsatser beträffande det nuvarande ALC bör utgöra utgångspunkten för detta arbete.

II Arbetslivscentrum läggs samman med Arbetsmiljöinstitutet

Det andra huvudalternativ som utredningen har övervägt för ALCs del innebär att det nuvarande ALC upplöses varefter resurser motsvarande 25-35 av ALCs fasta forskartjänster förs över till Arbetsmiljöinstitutet, d v s i enlighet med storleksalternativet 2 under föregående förslag. Därefter återställs samtliga seniora tjänster efter sakkunnigbedömning i ett öppet och utannonserat tillsättningsförfarande. Merparten av dessa forskartjänster bör behålla sin nuvarande samhällsvetenskapliga inriktning. För 5-10 av dessa tjänster bör dock en omformulering mot ämnesområden som produktionsteknik, industriell organisation och datavetenskap övervägas.

Samorganisationen kan föras i olika riktningar vad beträffar tjänsternas integrering i Arbetsmiljöinstitutet. Valet beror närmast på vilken helhetsyn som ska läggas på verksamheten. Å ena sidan är det möjligt att skapa en relativt väl sammanhållen arbets-/industrisociologisk enhet med tonvikt på samhällsvetenskapliga ämnen i kombination med teknik/ datavetenskap. Enheten skulle då få en ämnes-, metod- och områdesprägel som i stor utsträckning motsvarar dagens profil vid ALC och de forskningsteman som nu står i förgrunden skulle kunna fortsätta att drivas inom enheten, liksom att flertalet projektgrupper skulle kunna behållas.

Å andra sidan är det tänkbart att genomföra en tvärgående integrering där tjänsterna från ALC förs in under Arbetsmiljöinstitutets huvudområden, alternativt att dessa områden omprövades så att en helt ny områdesstruktur kunde övervägas. Båda alternativen skapar behov av en omprövning beträffande tjänsternas kvalifikationskrav och därmed förknippade inriktningsformulering. Det första alternativet skulle

sannolikt betyda ett särskilt resurstillskott till den socialpsykologiska enheten, medan det senare alternativet kan ta andra riktningar beroende på de prioriteringar organisationskommittén själva väljer.

Delar av de resurser för information, dokumentation och främjande som idag finns vid ALC, liksom ALCs bibliotek, bör också föras till det sammanslagna institutet.

Någorlunda rättvisande utgångspunkter för en bedömning av hur stora resurser som bör överföras från ALC, samt hur dessa kan fördelas med hänsyn till funktioner mm, kan hämtas från den beräkningsmodell på vilken det första huvudförslaget är baserat (se bilaga 6). Beräkningsgrunden för samtliga i modellen presenterade alternativ har dock varit ett fristående institut. Om en samlokalisering av ALCs verksamhet med Arbetsmiljöinstitutet bedöms vara önskvärd, bör administrationskostnaderna kunna minska med 0,5-1 Mkr. Kostnaderna för biblioteksfunktionen borde också kunna minskas vid en eventuell samlokalisering.

Den övergripande organisations- och ledningsformen för det sammanslagna institutet liksom namnfrågan, bör naturligtvis diskuteras och granskas i anslutning till ett eventuellt beslut om genomförande. Utredningen har dock inte någon anledning att ifrågasätta de organisatoriska principer och ledningsformer som idag tillämpas vid Arbetsmiljöinstitutet.

Det är utredningens slutsats att ett samgående är möjligt inom dessa ramar, men att det kan innebära betydande övergångs- svårigheter.

Däremot bör ett sammanslaget institut präglas av de förslag rörande kontakter med universitet och högskolor som fram-

förts i det första huvudalternativet, och som senare också läggs fram beträffande Arbetsmiljöinstitutet enskilt.

Det finns förvisso intressanta aspekter för svensk arbetslivsvetenskaplig forskning om regeringen skulle välja denna organisationsmodell. I ett långsiktigt perspektiv om 5-10 år skulle detta kunna utgöra grunden till en arbetsvetenskaplig högskola i Sverige, som omfattar en imponerande bredd och forskningskompetens. Intressanta samarbetsformer borde kunna etableras mellan teknik och humanorienterad forskning. Redan idag har Arbetsmiljöinstitutet en omfattande vidareutbildning som ligger på högskolenivå. Denna skulle kunna vidare utvecklas till högskolekurser i olika arbetslivsvetenskapliga inriktningar.

Administrativt skulle också vissa besparingar kunna göras, men dessa är relativt begränsade eftersom redan organisationsmodell 1 förutsätter en effektiv administration. Det är inte heller något som hindrar att man i ett fristående nytt ALC köper vissa administrativa tjänster från Arbetsmiljöinstitutet.

III. Arbetslivscentrum integreras med universitetet/högskola i Stockholm.

Även detta förslag innebär att ALC upplöses i sin nuvarande form och integreras i universitet-/högskolesystemet i Stockholm.

I likhet med föregående förslag kan även denna integrering ske på åtminstone två principiellt olika sätt.

Enligt det ena alternativet kan en integrering åstadkommas genom att resurser som ungefär motsvarar dem som angavs under de föregående huvudförslagen förs samlade till

Stockholms universitet antingen bildar en arbetslivsvetenskaplig institution eller ett självständigt forskningsinstitut, vid den samhällsvetenskapliga fakulteten. I båda fallen bör såväl egen forskning som utbildning bedrivas.

Enligt det andra alternativet kan motsvarande resurser delas upp på olika områden och föras åt olika håll inom Stockholms universitets- och högskolevärld. Det skulle t ex vara möjligt att ansluta en del av resurserna till KTH, antingen som en självständig industrisociologiskt orienterad forskningsenhet direkt under fakulteten, eller till någon av institutionerna för arbetsvetenskap eller industriell organisation. Oavsett vilket alternativ som bedöms vara bäst borde det innebära att de överförda tjänsterna behåller sin humanistiska-samhällsvetenskapliga inriktning, vilket skulle ge unika förutsättningar för tvärvetenskapligt samarbete över gränsen teknik-samhällsvetenskap. Alternativet med en självständig grupp vid KTH, innebär den fördelen att resurserna inte splittras i alltför små delar samt att samarbeten naturligt kan sökas över ett vidare spektrum av relevanta teknikområden. Såväl arkitektur och tillverkningssystem som numerisk analys och datalogi är idag engagerade i arbetsvetenskaplig forskning med sociologisk orientering.

På motsvarande sätt skulle det kunna vara intressant att pröva en anslutning av andra delområden till någondera eller båda av institutionerna för psykologi respektive sociologi vid universitet. Flera av ALCs forskare har eller har haft samarbeten med de grupper vid dessa institutioner som relaterar sin forskning till arbetslivet. ALCs arbetsrättsliga delområde skulle på motsvarande sätt kunna inkorporeras vid juridiska fakulteten.

Oavsett i vilken eller vilka former en integrering av ALCs resurser till universitetet och KTH genomförs bör alla tjänster

tillsättas inom och i alla andra avseenden tillhöra universitet/högskolan. Detta reser på nytt den grundläggande fråga som togs upp i det inledande förslagskapitlet, rörande förutsättningarna för sektoriellt finansierade tjänster vid universitet och högskolor. I ett läge där regeringen överväger detta alternativ måste även denna övergripande fråga vägas in och lösas på ett sätt som är acceptabelt för det finansierande sektorsorganet, d v s Arbetsmiljöfonden.

Utredningen har här redogjort för tre i hög grad olika förslag beträffande Arbetslivscentrums framtid. För- och nackdelar kan förknippas med vart och ett av dem. Även om utredningen här inte kan diskutera varje enskilt problem bör dock några principiella synpunkter avges.

Ett principiellt viktigt övervägande som regeringen har att ta ställning till gäller avvägningen mellan behovet av att koncentrera resurser till ett fristående sektorsinstitut, och därigenom vinna koncentration och prioriteringsmöjligheter, och behovet av att sprida de tillgängliga resurserna och därigenom bredda underlaget och intresset för dessa forskningsfrågor. Nuvarande läge liksom de två första huvudalternativen till förändringar tillgodoser det första behovet, medan det tredje huvudalternativet snarare gäller det andra behovet. Utredningen har berört denna balansgång, i samband med förslagen rörande Arbetsmiljöfonden och därvid konstaterat att den långsiktiga arbetslivsforskningen vid universitet och högskolor behöver förstärkas. Samtidigt vill dock utredningen betona behovet av koncentration kring särskilt viktiga arbetslivsfrågor av mer tillämpad karaktär och kan konstatera att Arbetslivscentrums ursprungliga roll som ett centrum för samhällsvetenskapligt orienterad forskning om inflytande och medbestämmande fortfarande är höggradigt aktuell. Slutsatsen blir därför att något av huvudalternativen ett eller två, bör väljas i denna bedömning. Om den föreslagna omorganisatio-

nen eller sammanslagningen dessutom lyckas vad beträffar anknytning till kringliggande universitet och högskolor, bör ett ombildat centrum bättre kunna bidra till arbetslivsforskningens ställning där.

En annan övergripande fråga gäller det ökade behovet av forskning i gränsområdena mellan teknologi och samhällsvetenskap. Frågan är vilket av de föreslagna alternativen som bäst gynnar att sådant samarbete verkligen kommer till stånd i integrerade former. Det finns en utbredd föreställning om att sektorsinstitutens existens bl a kan motiveras med behoven av gränsöverskridande forskning, och omvänt, att sådan forskning regelmässigt är svårare att åstadkomma inom ramen för disciplinindeldad högskoleforskning. Vid en närmare granskning visar det sig dock att varken ALC eller Arbetsmiljöinstitutet i någon större utsträckning förmått överträda sådana ämnesgränser som också utgör fakultetsgränser. Det är således inte självklart att något av de två första alternativen i detta hänseende kan bedömas vara starkare än det tredje, möjligen skulle en något uppdelad spridning av resurserna enligt den tredje modellen vara ett mer verksamt medel för en sådan utveckling. Alternativ II (integrering av ALC och Arbetsmiljöinstitutet) kan visserligen genomföras med ökad tvärvetenskaplig integrering som delmål, men skulle kräva en större omorganisation av den sammanslagna institutionen.

Ett tredje problem vid valet mellan dessa alternativ är de skillnader i vetenskapssyn och de olika traditioner i umgänget med de förvärvsarbetande som råder vid ALC, Arbetsmiljöinstitutet respektive flertalet högskoleinstitutioner. Dessa förhållande kan göra det omöjligt att finna konstruktiva kompromisser vid ett framtvingat sammanförande. Om förutsättningarna är de rätta och ett ömsesidigt intresse finns kan å andra sidan en konfrontation mellan olika teoretiska och metodologiska traditioner och utgångspunkter resul-

tera i spännande och kreativa utvecklingsprocesser. Det är emellertid tveksamt om sådana omständigheter föreligger i detta fall. Ytterligare en aspekt på frågan rör behovet av mångfald ifråga om angreppssätt och forskningstraditioner, eventuellt också behovet av att i koncentrerad form etablera och konsolidera särskilda forskningsformer för ett särskilt tillämpat forskningsfält. I det senare avseendet har ALC försökt etablera en egen profil och inte givit avkall på sina krav på ett direkt och ömsesidigt utbyte med förvärvsarbetande i deras egen verklighet.

Vid en sammanvägning av dessa synpunkter kommer utredningen till slutsatsen att huvudalternativet I i första hand bör genomföras.

Det ska till sist tilläggas att alternativ II - sammanslagning av sektorsinstituten - kan behållas som långsiktig målsättning även vid val av det första alternativet. Ett ökat samarbete mellan de fristående instituten kan lägga grunden för en sådan utveckling på sikt. Den skulle då också kunna utgöra en början på en process som skulle kunna leda fram till inrättandet av en arbetslivsvetenskaplig högskola. Detta förutsätter emellertid att de fortsättningsvis fristående institutionerna under mellanperioden etablerar nära samarbeten i form av t ex projekt-samarbete, gemensamma kursutbud mm.

Ett sådant samarbete skulle också kunna ta formen av en gemensam förlags- och publiceringsverksamhet. Det torde t o m vara möjligt att överväga en gemensam etablering av en internationell vetenskaplig tidsskrift med en profil i gränsområdena mellan instituten. En sådan tidskrift skulle utgöra ett medel för att höja den vetenskapliga statusen hos främst den sociologiskt och beteendevetenskapligt orienterade forskningen vid dessa institut.

4.3.3 Sammanfattning

Utredningen anser att Arbetslivscentrum har brottats med grundläggande svårigheter alltsedan dess tillkomst. Orsakerna till detta är flera, men det främsta skälet torde vara att ALC har en alltför vidsträckt uppgift och målsättning genom sin karaktär av både forsknings- och utredningsorgan. Till detta kommer grundläggande problem som härrör sig från ALCs organisationsmodell samt finanseringsform. Utredningens allmänna uppfattning är att en radikal omstrukturering bör ske av den verksamhet som bedrivs vid ALC. Oavsett vilken modell regeringen slutligen stannar för är det enligt utredningens mening väsentligt utifrån ett översiktligt perspektiv på arbetslivsforskningen att den forskning som där bedrivs - med speciell inriktning på ett löntagarperspektiv - kan leva vidare och utvecklas.

Mot denna bakgrund föreslår utredningen

att verksamheten vid ALC begränsas så att det blir ett renodlat forskningsorgan

att utredningsverksamheten vid ALC upphör i sin nuvarande form

att den sk informations- och främjandeverksamheten i sin nuvarande form upphör och

att huvuddelen av den typ av verksamhet som avvecklas vid ALC istället kan fortleva under ett direkt eget ansvar från löntagarorganisationernas sida, som för detta ändamål föreslås disponera särskilda medel via Arbetsmiljöfonden.

Utredningen har prövat tre alternativa organisationsmodeller för den forskningsverksamhet som bedrivs vid ALC. a) Ett

nedbantat ALC, som får karaktären av ett forskningsorgan med speciell forskningsprofil. b) Ett inordnande av ALC:s forskningsresurser i Arbetsmiljöinstitutet. c) Ett inordnande av ALC:s forskningsresurser i Stockholms universitet och KTH.

Utredningen föreslår

att nuvarande ALC ombildas från grunden och att det inrättas ett renodlat forskningsorgan bestående till stor del av den forskningskärna som idag finns vid centret, men förstärkt med viss forskningskompetens tex inom det tekniska/data vetenskapliga området och

att det nya forskningsorganet ges en inriktning som främst utgår från löntagarperspektivet i samband med medbestämmande, arbetsorganisation och ny teknik, samt att ledningsformer, arbetsorganisatoriska principer liksom dess samband med produktivitetsvecklingen bör finnas med i detta perspektiv. Det framstår även som angeläget att området "kvinnor i arbetslivet" ges en framträdande plats i det nya forskningsorganets verksamhet.

Utredningen har funnit att flera av ALC:s grundläggande svårigheter sammanhänger med den organisationsmodell som tillämpats samt finansieringsformen. Problemen härör sig, dels från ett faktum att huvuddelen av resurserna har formen av fasta resurser, dels genom att huvuddelen tilldelats ALC, som en procentandel av Arbetsmiljöfondens tillväxt, utan sedvanlig kvalitetsgranskning. Det nya forskningsorganet bör således arbeta under andra premisser. Utredningen föreslår

att det nya forskningsorganet får en annan finansieringsform, som innebär en kombination av basmedel och en konkurrensut-satt tilldelning av projektmedel.

att det nya forskningsorganet ges en dimensionering som motsvarar ca 22 fasta forskartjänster samt 10 doktorand stipendiater och 15 projektanställda forskarassistenter. Utöver detta tillkommer en informationsservice motsvarande 3 tjänster samt administrativ service 10 tjänster, dvs totalt 60 helårsarbets-krafter.

När det gäller ledning och forskningsmiljö föreslår utredningen

att styrelsen får en mera övergripande och policyinriktande roll

att den nuvarande sammansättningen består men förstärks med tre externa forskarrepresentanter

att det nya organet därmed inte skall ha något rådgivande vetenskapligt råd i den form som idag finns

att det nya forskningsorganet får en ledning som är mera anpassad för en forskningsverksamhet. Utredningen presenterar två modeller, som båda förutsätter att den vetenskapliga ledningen förstärks, dels genom att en befattningshavare rekryteras som förenar ekonomisk, och administrativ kompetens med vetenskaplig erfarenhet, dels att man delar på dessa funktioner i en vetenskaplig ledare - forskningsföreståndare - samt en administrativ ledare. Utredningen förordar det förstnämnda alternativet .

att den övriga forskningsledningen sker genom att professorerna och seniorforskarna får sedvanligt ansvar för forskningskvalitet, kompetensutveckling och spridning av forskningsresultaten och

att tydliga incitament och belöningssystem skall gälla vad avser vetenskaplig meritering och akademisk kompetensutveckling.

När det gäller informationsverksamheten vid det nya forskningsorganet föreslås

att den skall knytas mera direkt till forskningen samt bedrivas integrerad med denna,

att biblioteksservicen integreras med motsvarande funktion vid Arbetsmiljöinstitutet och

att den särskilda arbetsgruppen som föreslagits - om informationsverksamheten vid AMF, AI och ALC - skall utarbeta konkreta förslag till samordning och samverkan.

Den nuvarande informations- och främjandeverksamheten vid ALC kommer enligt utredningens förslag att upphöra. Utredningen föreslår istället

att en motsvarande mera regionalt förankrad verksamhet genomförs av löntagarorganisationerna själva, gärna integrerad med den forskningsinitierade verksamhet som man där redan bedriver och

att medel motsvarande ca 10 milj kr fördelas till löntagarorganisationerna enligt samma principer som gäller för fördelningen av medbestämmandemedel dvs beroende på medlemsantal.

Utredningens förslag innebär att det nuvarande ALC kommer att omvandlas från grunden och att främst delar av utrednings- och administrationspersonalen inte kommer att kunna påräkna anställning i det nya forskningsorganet. En omställning av detta slag innebär utan tvekan stora påfrestningar för berörd personal. Mot denna bakgrunden föreslår utredningen

att en organisationskommitté tillsätts med uppgift att utarbeta ett mera detaljerat organisationsförslag i enlighet med de föreslagna principerna, samt med ansvaret att genomföra organisationsförändringar så snart som möjligt och

att den nya trygghetsstiftelsen på det statliga området engageras.

4.4 Arbetsmiljöinstitutet

Arbetsmiljöinstitutet har inte varit föremål för en ingående prövning av utredningen. Motivet för detta är att AI nyligen genomgått en omorganisation i samband med att institutet blev ett fristående forskningsorgan. Utredningen har mot denna bakgrund valt att överväga AI i ett mera vidsträckt sammanhang, d v s utifrån arbetslivsforskningens totala perspektiv.

4.4.1 Utredningens slutsatser och överväganden

1966 inrättades Arbetsmedicinska institutet för att förstärka och samordna resurserna inom yrkesmedicin, yrkeshygien och arbetsfysiologi. 1972 införlivades institutet med i huvudsak oförändrade arbetsuppgifter, med Arbetarskyddsstyrelsen (ASS) som dess arbetsmedicinska avdelning, senare kallad forskningsavdelningen. 1974 öppnade forskningsavdelningen en filial i Umeå. Arbetsmiljöinstitutet (AI) bildades den 1 juli 1987 genom att forskningsavdelningen, stora delar av utbildningsenheten och biblioteket avskiljdes från ASS. Det huvudsakliga motivet var att man ville markera forskningens fria ställning gentemot ASS som förvaltningsmyndighet (prop. 1986/87:80) .

Organisation och forskningsmiljö

Arbetsmiljöinstitutet har på mycket kort tid etablerat sig som en självständig forskningsorganisation, med en omfattande bredd på arbetslivsforskningens olika områden. AI har etablerat en nära koppling till högskolevärlden, som framstår som mycket fördelaktig när det gäller att kombinera inom vetenskaplig utveckling med ett mera tvärvetenskapliga angreppssätt.

Arbetsmiljöinstitutets inriktning avspeglar naturligtvis i hög grad den tradition som man bär med sig från tiden som en arbetsmedicinsk avdelning inom Arbetarskyddsstyrelsen. Det är visserligen för tidigt att göra en bedömning av hur den nya organisationen fungerar, men utredningen kan konstatera att institutet inte förefaller ha haft den typ av problem som tidigare beskrivits i samband med ALC.

Organisationsmodellen är enkel och lätt att förstå och nivåerna är relativt få med tanke på storleken (385 anställda 88/89). Stabs- och servicefunktionerna är renodlade och utpräglade stödfunktioner till de sju forskningsblocken. Uppdelningen på två orter (Solna och Umeå) förefaller inte innebära några svårigheter för verksamheten.

Forskningsblocken är enhetsindelade (sammanlagt 22 enheter), där varje enhet leds av en forskningsledare (som regel en professor) direkt under föreståndaren och styrelsen. Institutets 25 professorer handleder sammanlagt 55 doktorander, av vilka 33 är anställda vid institutet. Härvid har man i större utsträckning än ALC lyckats bygga upp en miljö som påminner om högskolans när det gäller rekrytering och handledning av unga forskare. Utredningen anser att AI:s roll i detta sammanhang har varit och kommer att vara utomordentligt värdefull för den framtida arbetsvetenskapliga forskningen.

Arbetsmiljöinstitutets professorer har inom sina respektive områden relationer till universitetens fakulteter bl a genom att de har handledningsskyldighet och av fakulteten kan utses som examinatorer.

Flertalet av Arbetsmiljöinstitutets professorer har en redan etablerad relation till universitetsorganisationen. Detta innebär många fördelar också när det gäller möjligheterna att föra in arbetsvetenskapliga kunskaper vid högskoleinstituten och att

etablera ett ömsesidigt utbyte. Möjligen kan man konstatera att det i framtiden vore önskvärt att samtliga professorer hade en stark anknytning till högskolan, samtidigt som möjligheten till egen examinationsrätt infördes vid institutet.

Idag har Arbetsmiljöinstitutets forskare i första hand en fakultetsanknytning, vilket kan innebära vissa fördelar med t ex en mindre stark låsning till enskilda discipliner. I flera fall förefaller det emellertid önskvärt att det också fanns en starkare institutionsanknytning eftersom detta sannolikt skulle innebära att institutets forskare knöts närmare till universitetets forskning och forskarutbildning.

Forskarmiljön vid Arbetsmiljöinstitutet innebär en kontinuerlig kvalitetsprövning och utveckling som resulterat i ett stort antal forskningsrapporter av dokumenterat hög kvalitet.

Institutets inriktning.

Arbetsmiljöinstitutet har en stark tyngdpunktsförskjutning åt de kemisk-fysikaliska, toxikologiska och traditionellt yrkesmedicinska delområdena. Den psykologiska forskningen erhåller knappt 10 % av resurserna, varav bara en mindre andel ägnas åt socialpsykologiska och arbetsorganisatoriska frågor. Institutets storlek gör samtidigt att denna förskjutning sätter sin prägel på arbetslivsforskningen som helhet. Utredningen anser att denna obalans bör arbetas bort för fältet som helhet, vilket bl a innebär att även Arbetsmiljöinstitutet bör inleda en långsiktig omorientering.

I likhet med ALC saknar Arbetsmiljöinstitutet produktions- teknisk och datavetenskaplig kompetens. Därför bör det vara en angelägen uppgift för institutet att öka dessa inslag i sin fasta kompetensprofil, något som inom en bibehållen resursram bara kan uppnås genom omprioriteringar vid ny- och omtillsättningar av tjänster. I likhet med vad som föreslagits

för ALC bör institutet dessutom aktivt söka projektsamarbeten med tekniska/datavetenskapliga institutioner respektive tillfälligt knyta sådan kompetens till sig inom ramen för tidsbegränsade projekt.

Arbetsmiljöinstitutet har i sina forskningsansatser en god spridning mellan riktad grundforskning och tillämpad forskning, ett förhållande som är gynnsamt för institutets vetenskapliga utveckling. Samtidigt ägnas en inte oväsentlig del av resurserna, fränsett inom de kemisk-fysikaliska respektive toxikologiska områdena, åt ren eliminationsteknisk utveckling och normbestämmande specifikationsarbete. Detta representerar den gamla forskningsavdelningens profil och kan ifrågasättas som delverksamhet inom ett modernt forskningsinstitut. I framtiden bör sådan verksamhet bara förekomma i den utsträckning den direkt gagnar och utgår ifrån forskningen, t ex genom att erbjuda intressanta empiriska underlag och metoder. I övrigt förefaller det rimligt att den rent utprovande och föreskrivande insatser avlägsnas från institutet.

Långsiktiga omprioriteringar

I varje forskningsverksamhet gäller det att åstadkomma en lämplig avvägning mellan tradition och förnyelse. Eftersom kompetensuppbyggnad inom forskningsområdet är långviktig, och många gånger kräver ett decenniums utveckling för att uppnå hög kvalitet är denna avvägning utomordentligt svår. Det är också naturligt att en etablerad forskare inte kan ändra sin huvudsakliga forskningsinriktning allför ofta under sin aktiva forskningsperiod. Detta innebär att det alltid finns en risk att nya forskningsområden får stå tillbaka för redan etablerade.

Dessa svårigheter är av generell natur och gäller inte endast Arbetsmiljöinstitutet. I ett övergripande perspektiv på den arbetslivsvetenskapliga forskningen framstår det emellertid som

utomordentligt väsentligt att den omfattande forskningsresurs som AI utgör medger utrymme för omprioriteringar. Detta kan emellertid innebära svårigheter om en allför stor andel av resurserna är långsiktigt bundna.

Mot den här bakgrunden anser utredningen att möjligheterna till långsiktiga omprioriteringar vid Arbetsmiljöinstitutet bör ökas. Detta bör också kunna ske mot bakgrund av en mera övergripande prioritering för hela arbetslivsforskningen.

Utredningen föreslår mot denna bakgrund att Arbetsmiljöinstitutets finansieringsmodell ändras så

att anslagsframställan görs till regeringen för tre år i taget, och därvid följer principer för den föreslagna verksamhetsplaneringen som föreslagits i tidigare avsnitt för Arbetsmiljöfondens del,

att denna anslagsframställan redovisas också i övergripande forskningsprogram med förslag till prioriteringar av den långsiktiga forskningsinriktningen,

att denna anslagsframställning till regeringen remitteras till Arbetsmiljöfonden för synpunkter och

att den andel av Arbetsmiljöinstitutets medel som erhålls i form av projekt/programmedel i konkurrens med andra forskare i framtiden bör utgöra en ökande andel av AI:s totala medelstillelning.

Implementering

I det föregående har lämnats en övervägande positiv bild av Arbetsmiljöinstitutets forskningsverksamhet. När det gäller spridningen av forskningsresultat har AI en väletablerad kanal till det praktiska arbetslivet genom att man ansvarar för ut-

bildning och vidare utbildning av företagshälsovårdspersonal. Vid dessa utbildningar uppträder många av institutets forskare och överför grundkunskap om arbetslivsvetenskapliga frågeställningar. På samma sätt erhåller man återföring till forskningsarbetet från de mera praktiskt orienterade företagshälsovårdsexperterna.

Även om denna kanal utgör en väsentlig fördel i forskningsimplementeringen är detta en del som kan utvecklas och förbättras inför framtiden. I ett mera långsiktigt perspektiv anser utredningen att AI:s medverkan i grundutbildningen vid högskolorna bör förstärkas. På samma sätt bör etableras närmare kontakter med leverantörer, konstruktörer, uppfinnare som också bör få ökad kunskap om arbetslivsforskningens resultat.

Utredningen anser att Arbetsmiljöinstitutet likaledes bör öka kontaktera med parterna på arbetsmarknaden för att ytterligare utveckla forskningsimplementering.

AI har en i många stycken utomordenligt vetenskaplig redovisning av sina forskningsarbeten bl a i form av en särskild vetenskaplig skriftserie. På motsvarande sätt borde man öka informationsinsatserna till andra målgrupper såsom brukare, användare etc.

Ökad samverkan

Arbetsmiljöinstitutet har, som redovisats i det föregående, ett tämligen välutvecklat samarbete med delar av högskolevärlden. Däremot finns det inte någon motsvarande samarbets-tradition mellan Arbetsmiljöinstitutet och Arbetslivscentrum. Till stor del förklaras detta sannolikt av olika tradition, allför olika forskningsinriktning etc.

Utifrån ett övergripande perspektiv på den svenska arbetslivsforskningen framstår det som angeläget att ett närmare samarbete kommer till stånd i framtiden. Detta underlättas sannolikt av den nya inriktning som föreslagts för det nya ALC:s del mot ett mera renodlat forskningsorgan.

Ett mera utvecklat samarbete bör också etableras mellan AI och Arbetsmiljöfonden. Syftet med en sådan samverkan bör vara att undersöka möjligheterna att finna samarbetsfördelar inom informationsområdet, t ex när det gäller publicering och förlagsverksamhet, samt gemensam konferensverksamhet i syfte att föra ut forskningsresultat.

Utredningen har även i det tidigare föreslagit att en särskild arbetsgrupp tillsätts med syfte att göra en särskild översyn av informationsverksamheten vid AMF, AI och ALC i syfte att åstadkomma en mera effektiv verksamhet.

Utredningen föreslår även att biblioteksresurserna mellan AI och ALC integreras till ett gemensamt arbetslivsvetenskapligt bibliotek. Även denna fråga bör behandlas av ovannämnda arbetsgrupp.

4.4.2 Sammanfattning

Arbetsmiljöinstitutet har inte varit föremål för någon ingående prövning i detta sammanhang. Utredningen har valt att behandla AI främst utifrån arbetslivsforskningens totala perspektiv. När det gäller organisationen och forskningsmiljön konstaterar utredningen

att AI på mycket kort tid etablerat sig som en självständig forskningsorganisation, med en omfattande forskningsbredd

samt en imponerande vetenskaplig verksamhet i form av högkvalitativ forskning, och en omfattande doktorandutbildning.

Arbetsmiljöinstitutets organisation synes fungera väl, men det är ännu för tidigt att göra en mera allsidig bedömning. Flertalet av forskarna har en god samverkan med högskolorna. Utredningen förordar

att professorer och seniorforskare får en ännu starkare knytning även till institutionerna vid högskolorna för att på detta sätt komma närmare forskningsutbildning och grundutbildning.

att denna anknytning på sikt även innebär att en självständig examinationsrätt kan förläggas hos institutet.

Arbetsmiljöinstitutet utgör den dominerande samlade forskningsresursen inom arbetslivsforskningen. Samtidigt konstaterar utredningen att AI har en stark tyngdpunkt åt det traditionellt kemiskt-fysikaliska, toxikologiska och yrkesmedicinska hållet .

Utredningen föreslår därför

att en långsiktig omorientering sker till förmån för den socialpsykologiska och arbetsorganisatoriska forskningen, samt för en mera produktionsteknisk och datavetenskaplig profil.

För att i framtiden undvika "cementering" av forskningsresurser och att stimulera nyorientering föreslår utredningen

att Arbetsmiljöinstitutets finansieringsmodell ändras så att anslagsframställan blir treårig samt att den redovisas i övergripande forskningsprogram med förslag till prioriteringar,

att denna anslagsframställning till regeringen remitteras till Arbetsmiljöfonden för synpunkter, samt

att den andel av AIs medel som erhålls i form av projekt/programmedel i konkurrens med andra forskare i framtiden succesivt bör utgöra en ökande andel av den totala medelstillsdelningen.

Arbetsmiljöinstitutet har en väl fungerande kanal för att föra ut forskningsresultaten till praktisk tillämpning i form av den egna vidareutbildningen för företagshälsovårdsexperter. Trots detta anser utredningen

att AIs forskningsimplementering kan göras mera strategisk genom ökad kontakt med högskoleutbildningen på grundnivå, liksom nyckelföreträdare för arbetslivet såväl konstruktörer, projektörer, leverantörer och utöka kontakterna med parterna på arbetsmarknaden främst på den lokala nivån.

Allmänt sett finner utredningen det angeläget - som nämnts tidigare - att en ökad samverkan kommer till stånd mellan sektorsorganen inom arbetslivsforskningen. Utredningen föreslår i annat sammanhang att detta sker främst inom informationsområdet samt när det gäller biblioteksservicen.

4.5 Spridning och tillämpning av kunskaper

Enligt Arbetsmiljökommissionens beräkningar finns det drygt 1.000 disputerade forskare som arbetar med arbetslivs-/miljöorienterad forskning och ca 12.000 statligt avlönade som arbetar med utåtriktat arbetsmiljöarbete. Enligt Statskontorets beräkningar - på uppdrag av kommissionen (Statskontoret, 1989:40) - tillfördes fältet ca 1,5 miljarder Kr (inkl forskning) under budgetåret 88/89 (budgetmedel + fondmedel). Förhållandet mellan resurser för FoU och resurser för utbildning, information, rehabilitering, övervakning och kontroll (exkl Arbetslivsfonden) torde ungefär vara 1 : 4. Medlen för

att bekantgöra och överföra kunskaper om arbetslivet för tillämpning är således väl tilltagna och kommer att växa ytterligare genom Arbetslivsfondens tillkomst. Utredningen har inte haft möjlighet att värdera systemet i sin helhet. Den har ändå fått intrycket att resurserna idag knappast kan vara optimalt samordnade och utnyttjade.

Den i internationella jämförelser omfattande och breda arbetsmiljö- och arbetslivsforskning som bedrivits i Sverige under de senaste 20 åren har avsatt en stor mängd kunskaper, om problem och om möjliga åtgärder. Det saknas alltså inte tillämpbara kunskaper. Däremot saknas effektiva spridningsmekanismer. Vidare talar mycket för att spridningen är ineffektiv p g a att en tydlig problem- och målrelaterad efterfrågan saknas, vilket i sin tur sannolikt beror på begränsad tillämpning. En slutsats är att tillämpningsstimulerande åtgärder automatiskt leder ökad efterfrågan på kunskaper som bidrar till konkret problemlösning.

Politiska styrmedel för att öka näringslivets vilja till förändringar av arbetsmiljö och arbetsvillkor kan alltså förväntas få en avsevärt vitaliserande effekt på efterfrågan och tillämpning av forskningsresultat. Det ingår inte i utredningens uppdrag att lägga fram förslag om sådana styrmedel. Däremot är det viktigt att påpeka sambandet samt att hänvisa till Arbetsmiljökommissionens arbete och därvid föreslå att kommissionen och föreliggande utredning, förslagen från utredningen vägs samman vid bedömningen av dessa frågor.

Information

Som ovan framhålles förfogar arbetslivsforskningens centrala organ - Arbetsmiljöfonden, Arbetsmiljöinstitutet och ALC - sammantaget över betydande resurser för information och kontaktverksamhet av olika slag. Utredningen har också

konstaterat att det finns behov och möjligheter till ökad samordning och samarbete inom denna gemensamma ram. En första slutsats är därför att en samordning av informationsresurserna vid de tre centrala sektorsorganen bör komma till stånd. Detta kan övervägas ske på två sätt: övergripande genom ökad samordning och gemensam prövning av planer och prioriteringar, praktiskt genom samarbeten och gemensamma satsningar.

Mycket talar också för att informationen skulle bli effektivare om den knöts närmare till forskningens genomförande inom program och projekt. Vidare bör man överväga ett ökat samarbete med arbetsmarknadsparternas egna spridningskanaler och organisationer, t ex Arbetarskyddsnämnden och Statens arbetsmiljönämnd.

Lokala parter och andra praktiskt verksamma i arbetsmiljöarbetet saknar idag överskådlig och lättillgänglig information om pågående forskning samt om resultat från genomförda projekt. Även centrala partsföreträdare har svårigheter att bevaka och få en god översikt över verksamheten inom sina speciella intresseområden. Därför måste mer målinriktade informationsinsatser göras. De centrala parterna har redan idag en viktig uppgift i planeringen av forskningen och kommer med de förslag som lagts fram att få en ännu tydligare roll i det avseendet. Även vid remissbehandling av forskningansökningar är det angeläget att remissinstanserna har tillgång till aktuell information om området.

Ökad närhet mellan efterfrågan och tillhandahållande av information bör eftersträvas. Därför bör Arbetsmiljöfonden också i ökad utsträckning pröva regionalt baserade informationsinsatser. För att stämma av uppläggning och innehåll i konferenser/seminarier/symposier med lokala behov bör lokala forskningsintressenter i ökad utsträckning uppmuntras att

organisera informationsåtgärder. Fondens informationsavdelning bör i dessa fall främst fungera som förmedlare av ekonomiskt och administrativt stöd.

Vid planering av större forskningsprojekt bör dessutom fondens informationsavdelningen engageras på ett tidigt stadium så att man redan i forskningsansökan kan avsätta resurser för riktade informationsinsatser. En förplanering av var, när och hur samt till vem information skall ges i samband med större projekt bör öka möjligheterna att sprida resultaten till relevanta avnämare.

Utbildning

Resurserna för utbildning av anställda och olika slags funktionärer på arbetsmiljöområdet är ännu större. Sådan utbildning är också vara ett av huvudinstrumenten i spridandet av kunskaper. Kopplingen mellan dessa utbildningsformer och FoU-satsningarna är dock svag och utan tydliggjorda sammanhang.

Regeringen uppdrog 1990-02-01 åt de båda stabsmyndigheterna RRV och Statskontoret att för arbetsmiljökommissionens räkning (Dir. 1988:63) undersöka omfattning, penningflöden, styrning, prioritering och användning av de statliga medel som satsas på arbetsmiljöarbete.

Statskontoret har i första hand riktat in sig på att belysa storlek, omfattning och användning i stort av de medel som staten under de senaste åren har satsat på utåtriktat arbetsmiljöarbete. Formerna för styrning och resultatanalys av insatserna har därvid särskilt fokuserats.

RRVs granskning berör i första hand de medel som genom regeringsbeslut avsätts för utbildning och information om medbestämmandelagen (MBL) men även Arbetsmiljöfondens

medel för utbildning och information inom arbetsmiljöområdet.

Statskontorets rapport (1990:11) konstaterar att de statliga medel som avsatts i form av fondmedel/motsvarande, anslag samt övriga intäkter uppgick till drygt 3 miljarder kr under budgetåret 1988/89. Statskontorets slutsats är att finansierings-systemet är komplext. Flera aktörer styr och fördelar pengarna, ofta inom samma eller näraliggande problemområden. Statskontoret anser att en minskning av antalet fonder och fondaktörer och en mera enhetlig kapitalförvaltning på sikt bör leda till en effektivare resursanvändning.

I RRVs rapport om MBL- och arbetsmiljöutbildningsmedlen (Dnr 20-90-0166) konstateras att nuvarande modeller för fördelning och hantering av dessa medel inte är särskilt ändamålsenliga, att MBL-medlen används för utbildning och informationsinsatser som endast har en svag anknytning, att utbildningarna i fortsättningen i större utsträckning måste utgå från lokala behov samt att uppdelningen på två olika medel för utbildning om medbestämmande och arbetsmiljö är ogynnsam.

Utredningen konstaterar att det finns behov av en mera djupgående prioriteringsdiskussion, när det gäller Arbetsmiljöfondens satsningar, samt avvägningar mellan olika insatsområden. Denna uppgift har inte ingått i föreliggande utredningsuppdrag. De samlade slutsatserna av statskontorets, RRVs samt denna utrednings analys är emellertid att resurserna inom Arbetsmiljöfondens område borde kunna användas på ett mera offensivt sätt. Detta gäller inte minst möjligheterna att sprida kunskaper och arbetslivsforskningens olika resultat genom utbildning av funktionärer och anställda.

Ny teknik och andra förändringar i takt med näringslivets utveckling ställer ökade krav på kontinuerlig utbildning, med

successivt nytt innehåll. Formerna för utbildningen liksom forskningens deltagande i produktion av relevanta underlag och material måste anpassas till föränderlighetens krav. Ett utbildningssystem med stora och långsiktiga uppbindningar och utan klara prioriteringar kan aldrig bli tillräckligt känsligt och flexibelt i detta hänseende. I stället bör ett decentraliserat fördelningssystem som inkluderar stärkta förbindelser mellan lokala/regionala organisationer och regionens forskare/lärare komma ifråga.

Den andra stora utbildningsmöjligheten går över det ordinarie utbildningsväsendet. Arbetslivsfrågornas ställning i akademisk yrkesutbildning av många av näringslivets nyckelgrupper - t ex civilingenjörer, civilekonomer och personaladministrativa funktionärer - är, som nämnts, fortfarande mycket svag. En drastisk förstärkning av dessa inslag kan därför på sikt vara ett av de mer effektiva medlen för att nyttiggöra arbetslivsforskningens resultat. Arbetslivsforskningens starka sektorisering bidrar dock till att dessa frågor står utanför huvudfåror för såväl utbildning som för forskning inom universitets-/högskolevärlden. Inbrytningarna i linjesystemets uppläggning är få och marginella.

Arbetslivsforskningens isolerade ställning inom de tekniska fakulteten har också lett till isolering ifråga om metod- och teoriutveckling, val av forskningsfrågor osv, vilket ytterligare försvårar en integrering. Det finns en sannolikt berättigad kritik mot arbetsvetenskapens kvalitet inom den tekniska fakulteten. Mycket tyder på att arbetslivsfrågornas ställning är starkare inom handelshögskolornas forskning, men även där är de marginellt företrädade i utbildningen av civilekonomer. Utredningens slutsats är att arbete och arbetsförhållanden måste bli centrala frågor inom utbildningen av en rad nyckelgrupper, i första hand flera kategorier av civilingenjörer och

civilekonomer men även av yrkesgrupper som psykologer, läkare, socionomer, data-/systemvetare m fl.

I detta sammanhang bör särskilt uppmärksammas behovet av en närmare anknytning mellan arbetslivsforskningen och den personaladministrativa linjen, som finns vid ett flertal högskolor. De studerande vid dessa linjer får när de kommer ut i yrkeslivet en betydelsefull roll där man kan tillämpa många av arbetslivsforskningens resultat. Mot den bakgrunden framstår det som lämpligt att arbetslivsforskare i ökande utsträckning kan medverka i dessa utbildningar och att en viktig kanal kan skapas mellan forskare och praktiker.

Sambandet mellan god forskning och god utbildning är starkt även på andra områden. Dagens arbetsvetenskapliga kunskaper ligger inte alltid på den nivå som krävs om dessa frågor ska ges ett större utrymme i utbildningen av ingenjörer. Därför måste arbetslivsperspektivets tillväxt inom teknisk fakultet betraktas som ett långsiktigt projekt där den främsta drivkraften är en successivt förstärkt och kvalitativt mognande forskning med bättre orientering mot de centrala tekniska frontlinjerna.

Utredningen vill därför ånyo poängtera de överväganden som tidigare gjorts beträffande Arbetsmiljöfondens ansvar för långsiktiga satsningar vid universitet och högskolor.

Det bör ankomma på Arbetsmiljöfonden att etablera goda kontakter med linjenämnderna vid högskolorna för att underlätta för dem att tillgodogöra sig arbetslivsforskningens resultat. Framställande av läromedel för de olika högskoleutbildningarna bör stimuleras och ekonomiskt stödjas av Arbetsmiljöfonden.

Utredningen anser att det också ligger i arbetslivsforskningens intresse att Arbetsmiljöfonden kan ge ekonomiskt stöd som underlättar för arbetslivsforskare att medverka i högskoleutbildningen.

Utredningen föreslår vidare att arbetsmiljöfonden skall kunna lägga ut uppdrag på högskolor, -eller på annat sätt stödja -kurser vid högskolorna i arbetslivsvetenskap som annars inte skulle kommit till stånd.

En ökad insats från Arbetsmiljöfondens sida måste dock ses i ett realistiskt tidsperspektiv. Fonden kan göra initiala satsningar och därvid agera mer långsiktigt än idag. Men det mer grundläggande samspelet mellan forskning och utbildning kan bara tillgodoses om också universitet och högskolor medverkar. På sikt måste därför högskoleväsendets egna resurser utnyttjas för detta syfte.

Därför måste arbetslivsfrågorna i vid mening få ett större genomslag i ett antal akademiska yrkesutbildningar. På både kort och lång sikt kommer det därutöver att finnas ett stort behov av vidareutbildning av dessa nyckelgrupper, till att börja med av alla dem som redan är ute i arbetslivet, inte sällan i beslutsfattande positioner.

Den fortsatta tekniska utvecklingen innebär vidare ständiga behov av sådan påbyggnadsutbildning. Dessa behov finns behandlade i avtal mellan arbetsmarknadens parter, men någon sådan utbildning förkommer inte i större omfattning. Därför bör det övervägas om inte Arbetsmiljöinstitutet respektive ALC bör få ett ökat ansvar för att, enskilt och/eller i samarbete, utveckla och på avgiftsbasis erbjuda sådan utbildning.

Denna typ av påbyggnads-/vidareutbildning skulle kunna läggas upp som kvalificerade helterminskurser, ges ett brett in-

nehåll och riktas till strategiskt utvalda yrkesgrupper på mellan- och hög chefsnivå samt till konstruktörer, arkitekter, designers m fl. Utbildningen bör i akademiskt meriteringshänseende likställas med annan högskoleutbildning. Mycket talar för att forskningen och undervisande forskare härigenom också skulle få ett vitaliserande utbyte med arbets- och näringsliv.

4.5.1 Arbetslivsforskningens främjande och tillämpning

Initiering, genomförande och tillämpning av forskning bör hänga intimt samman. Mer grundläggande och långsiktig forskning bör prioriteras övergripande i ett nationellt, centralt och sammahållet prioriteringsarbete vid Arbetsmiljöfonden. Därutöver är behovet stort av decentraliserad och problemnära initierad forskning, som mer direkt än idag ombesörjs av arbetsmarknadens parter, regionalt och lokalt. I det nuvarande systemet föreligger brister på båda nivåerna.

I avsnitten om ALC behandlas det s k främjandet utförligt varvid utredningen konstaterar att det hitills inte fungerat särskilt väl och att problemen främst förefaller sammanhånga med svårigheterna att lokalt skapa ett bredare intresse.

Utredningen föreslår, som framgår av avsnittet om ALC, att löntagarorganisationerna skall erhålla ett mera direkt ansvar för forskningsinformation och kontaktverksamhet utifrån löntagarperspektivet. Sammanlagt föreslår utredningen att 10 miljoner Kr -som frigörs vid ALCs renodling till forskningsprogram- skall tilldelas löntagarorganisationerna. Tillsammans med de resurser som man redan får från Arbetsmiljöfonden, i form av medel för forskningsinitiering, bör det vara möjligt att etablera mera djupgående

kontaktverksamheter mellan löntagarorganisationerna och arbetslivsforskningen.

Dessa nya medel bör tilldelas löntagarorganisationerna efter samma princip som man fördelar medbestämmande medel, d v s efter medlemsantal. Resurserna bör ställas till löntagarorganisationernas förfogande med det uttalade syftet att även bygga upp kontaktverksamhet regionalt vid landets olika högskolor. Utredningen har funnit ett påtagligt växande intresse för en bred och lokalt anknuten arbetslivsforskning vid flera av de regionala högskolorna. Detta positiva intresse bör uppmärksammas vid uppbyggnaden av nya nätverk mellan forskare och löntagarorganisationerna.

Utredningen tror att forskningsinitiering i dessa former kan ha en vitaliserande effekt på såväl forskningen som på det omgivande arbetslivet. Genom ett sådant regionaliserat system kan forskarna beredas möjlighet att umgås närmare med de problem som är utmärkande för arbetslivet i den region där högskolan ligger, det torde även öka arbetsplatsernas intresse för samarbete. Det skulle göra det möjligt också för medelstora och små företag att komma i kontakt med tillämpningsinriktad arbetslivsforskning.

En gemensam nämnare för de olika uppgifter som forskare kan ha i det lokala arbetsmiljöarbetet är bl a att deras kompetens kan bidra till att "översätta" forskningsresultat till praktiska handlingslinjer. Majoriteten av forskare arbetar idag främst med problembeskrivning och analys av generell karaktär. Därigenom skapas visserligen viktiga kunskapsmässiga förutsättningar för lokalt arbete, men steget därifrån till åtgärder är ändå ganska långt. Kontinuerliga relationer mellan företag, fack och forskare kan bidra till att steget förkortas. De insatser som kan bli aktuella är t ex konsultmedverkan, lokala kartläggningar, utvärderings-

forskning (där resultaten återförs till de berörda under FoU-arbetets gång) och aktionsforskning. Denna typ av medverkan i lokalt förändringsarbete får emellertid inte ersätta den långsiktiga och vetenskapligt orienterade kunskapsutvecklingen. Istället gäller det att åstadkomma en väl avvägd växelverkan.

För att forskarstödet till lokalt utvecklingsarbete ska kunna ökas krävs vidare en nära koppling till praktiken och de hinder och möjligheter som föreligger där. Former bör bli prövas för långsiktiga försöksverksamhet, där en planerad pendling mellan teori och praktik kan åstadkommas. Det teoretiska arbetet är i sammanhanget viktigt, eftersom hinder, processer och tillvägagångssätt vid olika förändringsförsök bör dokumenteras och utvärderas vetenskapligt. Genom ett sådant reflekterande arbete i samband med olika former av lokalt utvecklingsarbete kan en långsiktig kunskapsuppbyggnad på området komma tillstånd. ALC har genom åren haft en ambition i denna riktning som även lyckats i många fall. Denna verksamhet bör nu breddas över landet och föras ned till den nivå där företag och lokalt fack interagerar.

Vid initiering av forskningsprojekt utgör de existerande informations-, kontakt- och beslutskanalerna i många fall hinder för ett direkt samarbete mellan forskare, lokala partsföreträdare och intressenter i övrigt. Ett problem i sammanhanget är att arbetslivsforskare och lokala partsföreträdare ofta har ont om tid och andra resurser som inte är direkt knytta till pågående projekt. Stödet till de lokala/regionala kontaktcentra som föreslagits bör därför förenas med ökade möjligheter i dessa avseenden.

Arbetslivs-/miljöforskningen kritiseras för att den alltför ensidigt fokuserar problem och sällan påvisar positiva lösningar. På flera håll pågår därför ett spontant utvecklingsarbete av

exempelvis organisatoriskt slag. Erfarenheter från denna kontinuerliga och vardagsnära förändring av arbetsmiljöer bör bättre tas tillvara i den mån den lett till intressanta lösningar. Arbete med s k modellarbetsplatser har inte fallit särskilt väl ut. Dessa tar i allmänhet lång tid att utveckla varför de riskerar att vara inaktuella när de väl är färdiga. Dessutom ligger de ofta vid sidan av produktionen, vilket begränsar deras värde som "modeller". Utredningen anser att lokalisering och dokumentation av utprovade och driftsdugliga lösningar ger bättre spridningsunderlag.

När det gäller tillämpning i form av konkreta åtgärder i miljö kan den modell som här skisserats bidra till att sådana vidtas i ökad utsträckning. Detta kommer emellertid inte att leda till en "revolution" inom området. För en sådan krävs andra och mer omfattande insatser, sannolikt också politiska styrmedel. Sverige befinner sig emellertid i en situation där miljörelaterade problem i arbetslivet allvarligt skadar landets ekonomi. Arbetslivsfonden har just inlett sitt arbete och Arbetsmiljökommisionen ska snart avlämna sitt betänkande. Situationen präglas således både av allvarliga problem och av intressanta möjligheter till problemlösning. Därför kommer regeringens förslag förhoppningsvis att kunna ge en samordnad bild inom hela fältet. Så t ex förefaller en samverkan mellan å ena sidan forskning, utbildning och information och andra sidan förändring och rehabiliteringsinsatser vara rimlig och naturlig.

4.5.2 Sammanfattning

En av utredningens frågeställningar har varit att bedöma i vilken utsträckning arbetslivsforskningens resultat sprids och tillämpas. Idag saknas inte tillämpbara kunskaper. Däremot är det uppenbart att det saknas effektiva spridningsmekanismer.

Mängden information som riktar sig till arbetslivet i påverkande syfte är utomordentligt omfattande. Utredningen har inte haft uppdraget att göra någon informationsutredning i egentlig mening, utan skall endast avge en översiktlig bedömning. Utredningen konstaterar således;

att informationsverksamheten inom arbetslivsforskningens område har betydande resurser och att det finns många informationsaktörer, men att det trots detta är mycket tedsamt om de långsiktiga effekterna svarar upp mot ambitionerna,

att informationsverksamheten ofta är alltför lite målgruppsorienterad och strategisk samt har för liten direkt anknytning till forskningen själv och

att det framstår som angeläget att en särskild arbetsgrupp får i uppdrag att se över hela informationsverksamheten i syfte att åstadkomma samordning och effektivisering. Den arbetsgruppen bör särskilt skudera informationseffekterna hos nyckelgrupper i arbetslivet.

Utredningen anser att en ökande andel av "spridningsresurserna" bör satsas på utbildning av nyckel personer, när de utbildas i de ordinarie utbildningsväsendet. Utredningen föreslår;

att Arbetsmiljöfonden skall kunna ge ekonomiskt stöd till högskoleutbildningen inom arbetslivsforskningens område,

att linjenämndens möjligheter att tillägna sig kunskap om arbetslivsforskningen underlättas och

att möjligheterna till uppdragsutbildning vid högskolorna i arbetslivsvetenskap kommer till användning för att initiativt påverka utbudet i positiv riktning.

Utredningen förordar i detta sammanhang som beskrivits ovan att en ny form för informations och kontaktverksamhet introduceras för att underlätta kontakter mellan högskolorna och löntagarorganisationerna. Särskilda medel föreslås avsättas till detta ändamål hos Arbetsmiljöfonden.

4.6 Arbetslivsforskningens framtida inriktning

Utredningen har inte i detalj granskat relevans eller kvalitet hos enskilda forskningsprojekt, program eller institutioner. Frågan huruvida Arbetsmiljöfondens, respektive andra finansiärers forskningsstöd är optimalt fördelade mellan olika forsknings-frågor, tillämpningsområden, arbetslivssektorer osv har inte heller ingått i uppdraget. Balansen mellan grundläggande, tillämpningsinriktade och tillämpade ansatser har i viss mån beskrivits men inte heller de har kunnat analyseras eller värderas i nämnvärd utsträckning. Förutom att dessa frågeställningar ligger utanför uppdraget är de av en karaktär som kräver andra angreppssätt än de som utredningen tillämpat. Några reflektioner beträffande arbetslivsforskningens huvudsakliga inriktning i framtiden bör emellertid göras, liksom förslag till överväganden i anslutning till dessa.

Den kemiskt, fysikaliskt, medicinskt och toxikologiskt inriktade forskningen dominerar fortfarande arbetslivsforskningen. Under de senaste 15 åren har visserligen de psykologiska och sociala aspekterna på arbetslivet vunnit terräng inom forskningen, men bredden på de frågeställningar som kan förknippas med dessa aspekter, liksom gränslandet mellan dessa och teknisk FoU, är så omfattande och vittförgrenade att området som helhet ändå måste anses vara underförsörjt med resurser jämfört med övriga nämnda huvudområden. Utredningen anser att en successiv omfördelning av arbetslivs-

forskningens medel bör ske till förmån för forskning kring dessa frågor och forskning som anlägger en helhetssyn över områdesgränserna.

Utifrån denna obalans koncentrerar sig utredningen på att peka ut centrala frågor och forskningsbehov inom områden som främst behandlar sociala, socio-ekonomiska och psykologiska aspekter på arbete och arbetsförhållanden. En del av dessa frågor behandlades redan 1983 inom ramen för Arbetsmiljöfondens PSA-utredning (Psykiska och Sociala Arbetsmiljöaspekter), men eftersom flertalet av dem fortfarande utgör eftersatta områden och är idag om möjligt ännu mer aktuella förtjänar vissa av dem att i korthet upprepas.

Framställningen inleds dock med en diskussion av olika anslags- och samverkansformer, samt av de överväganden som där bör bli aktuella.

4.6.1 Anslagsformer och kompetenssamverkan

Arbetslivsforskningen vid universitet och högskolor är som regel anslagsbaserad. Det innebär att långsiktiga stödformer är förhållandevis ovanliga och outvecklade. Utredningen har redan lagt fram ett långtgående förslag rörande Arbetsmiljöfondens möjligheter att förstärka infrastrukturen vid olika institutioner. För forskarna finns det förhållandevis få alternativa finansieringsmöjligheter av mer långsiktig karaktär och mindre möjligheter än för t ex tekniker och medicinare att inom ramen för en normala yrkeskarriär skapa institutionella plattformar för FoU-verksamhet. Utredningen vill därför understryka vikten av det föreslagna basprogrammet vid universitet och högskolor.

Det är emellertid utredningens uppfattning att olika metoder bör prövas. Utöver basprogrammet bör även projektanslag

med vidare ramar och större flexibilitet än vad som idag är fallet övervägas. Sådana projektramar bör t ex kunna inrymma flera olika delprojekt med endast delvis överlappande innehåll så att planeringen av forskningsinsatserna kan ses i längre cykler, samordningen mellan olika deluppgifter i FoU-arbetet skulle förbättras och de administrativa uppgifterna i samband med ansökan om forskningsanslag minskar. Inom ramen för sådana långsiktigt inriktade projekt skulle forskare också kunna erbjudas större möjlighet till vetenskaplig publicering och fördjupning.

Mycket talar för att denna typ av projektanslag bör ges en mer förutsättningslös karaktär än traditionella projektanslag. Detta ställer dock större krav på Arbetsmiljöfonden beträffande styrmedel så att dessa satsningar når de områden där behovet av långsiktigt stöd är särskilt stort. En sådan roll och sådana medel för Arbetsmiljöfonden föreslås av utredningen.

Utredningen är kritisk till forskningsmiljön utanför universitet och högskolor t ex vid ALC. Bristen på fasta strukturer och infrastrukturella förutsättningar för arbetet och för kontakterna utåt är ofta påfallande och behovet är ofta stort av en mer samlad och kumulativ kunskapstillväxt. Förutsättningar för en praktiskt förankrad forskning som bl a medför att ökade krav ställs på forskarnas kontaktnät och engagemang. Här finns som regel också behov av ökad trygghet, även inom ramen för projektbaserad forskning, varför olika medel för att åstadkomma detta bör övervägas. Institutionella program i projektform, d v s närmast ett slags "storprojekt", är en anslagsform som kanske bör prövas i större utsträckning. I viss mån kan motivet för tillkomsten av dessa program likställas med motiven bakom stora forskningsprogram, men då utifrån anslagsmottagarens perspektiv och med utgångspunkt i dennes behov av prioriteringar över längre perioder, koncen-

tration av insatser, byggande och stabiliserande av forskargrupper, stabilisering av kontaktnät etc.

Till sådana institutionsprogram bör en referensgrupp knytas som stöd för verksamheten. Referensgruppernas sammansättning bör variera från forskargrupp till forskargrupp, så att man uppnår den mest ändamålsenliga partsmässiga och vetenskapliga förankringen av verksamheten uppnås. Det vetenskapliga ansvaret för forskningen åvilar dock forskargruppen liksom ansvaret för metod, teori och formuleringen av frågeställningarna i forskningsbara termer handhas av forskarna.

Möjligen skulle större krav kunna ställas i fråga om utbildnings- och informationsinsatser inom temaområdet. Mot slutet av temaperioden eller programmet bör t ex en tidsmässigt realistisk period vara avsatt för spridning av projektets resultat och erfarenheter.

En annan nyckelfråga i all arbetslivsforskning gäller former och förutsättningar för kompetenssamverkan. Bristen på sådan samverkan karaktäriserar fortfarande mycket av arbetslivsforskningen. Detta förhållande bör ses som ett generellt prioriterat problem vilket i viss utsträckning redan har diskuterats när det gäller ALC och Arbetsmiljöinstitutet.

Arbetslivsforskning borde vara ett av de mest självklara fälten för tvärvetenskapliga samarbeten. Viss samverkan finns också utbyggd i gränsområdena mellan medicin och psykologi, psykologi och sociologi respektive sociologi och företagsekonomi. Däremot är samarverkan över gränsen mellan teknologi och humanistiskt-samhällvetenskapliga ämnen sällsynt. Den produktionsteknologiska omvälvningen ökar dock behovet av kompetenssamverkan över denna gräns, företrädesvis under utveckling och introduktion av ny teknik. Arbetsmiljöfonden

bör kunna spela en mer avgörande roll för att få till stånd sådan tvärforskning.

Av allt att döma kommer ny teknik med mycket små inbördes tidsförskjutningar att tas i anspråk av de industrialiserade ländernas näringsliv. Avgörande för ländernas industriella framgång blir då på vilket sätt man lär sig använda och vidareutveckla användningen av nya produktionsmetoder.

En teknikutveckling på människans villkor främjar hälsa, välbefinnande och personlig utveckling. Den skapar gynnsamma förutsättningar för engagemang, ansvarstagande, kreativitet och därigenom också för en effektiv produktion. Detta synsätt utgör en gemensam grund för arbetsmarknadsparternas positiva inställning till avancerad teknikutveckling, bl a uttryckt i Utvecklingsavtalet. I ett internationellt perspektiv bör följaktligen ett kraftfullt forskningspolitiskt agerande i denna fråga kunna bli en viktig konkurrensfaktor för svensk industri.

Svensk arbetslivsforskning har internationellt sett stora resurser, stor frihet och möter ett uttalat stöd och intresse från arbetsmarknadsparternas och samhällets sida. Sveriges resurser för teknisk FoU är också stora, räknat per capita, och resultaten är inom flera områden av hög internationell standard. Dessutom är svensk industris utnyttjande av avancerad produktionsteknologi bland de högsta i världen enligt en färsk jämförelse (ref Edqvist m fl, 1988). Sammantagna ger vårt lands forsknings- och utvecklingssatsningar bilden av goda förutsättningar för både produktivitet och goda arbetsförhållanden. Genom en mer effektiv **kombination** av arbetslivs-/arbetsmiljökunnande och tekniskt kunnande kan dock det svenska näringslivet vinna en rad ytterligare fördelar.

Arbetslivsforskningen (inklusive arbetsmiljöfrågor i vid mening) intog tidigt en oberoende och kritiskt ställning i förhållande till teknisk FoU på områden där denna berör arbetslivet. Denna strategi ledde till en snabb tillväxt av kunskap om **konsekvenserna** av rådande produktionstekniska förhållanden, dvs om hur enskilda och grupper av anställda påverkas mentalt, hälsomässigt och socialt. På flera delområden var dessa kunskaper genuint nydanande och kom att spela en stor roll i samhällsdebatten.

Under början av 1980-talet växte dock hos många känslan av att den ensidigt konsekvensanalyserande arbetslivsforskningens resultat och slutsatser inte förmådde göra sig gällande i arbetslivets faktiska förändring, i synnerhet inte vad gällde utveckling, införande och användning av ny teknik. FoU-satsningarna låg oftast steget (eller kanske många steg) efter den tekniska utvecklingen, särskilt inom IT-området, där det ena nya tillämpningsfältet efter det andra exploaterades framgångsrikt och i högt tempo. Senare har detta förhållande snarast försämrats till följd av den snabba teknikutvecklingen och oförmågan att styra över FoU-resurser till problemområdets aktuella frontlinjer. En sådan omprioritering är idag kanske arbetslivsforskningens mest strategiska uppgift.

Möjligheterna att bygga upp tvärvetenskaplig och långsiktig forskning inom ramen för traditionella projektanslag är dock starkt begränsade. Därför föreslår utredningen att långsiktiga stöd till temaorienterade och tvärvetenskapligt sammansatta forskargrupper ska prioriteras, även när det gäller projektvis finansiering. Anslagen måste därvid kunna anpassas till de extraordinära behov som kan uppstå på grund av bristen på infrastrukturrella förutsättningar för sådan samverkan.

När det gäller mångvetenskaplig samverkan föreslår utredningen

- att i satsningen på långsiktig kompetensuppbyggnad vid universitet och högskolor denna aspekt särskilt beaktas, t ex genom att etablera och stödja flervetenskapliga grupper inom och mellan traditionella ämnesinstitutioner
- att i program- och projektsatsningar flervetenskapliga initiativ prioriteras samt att man verkar för att envetenskapliga projektförslag breddas, t ex inom ramen för temaorienterade institutionsprojekt
- att den ökade prioriteringsmöjligheten avseende stödet till ALC respektive Arbetsmiljöinstitutet utnyttjas i denna riktning
- att fondens vetenskapliga råd analyserar problem och möjligheter i gränsområdena mellan traditionella discipliner utifrån vetenskapliga och vetenskapsteoretiska utgångspunkter, och därvid förser fonden med förstärkt kompetens i dessa frågor
- att fonden aktivt söker samarbete med andra sektorsorgan i syfte att initiera satsningar i gränsområdena (jfr samarbetet fonden och STU i MDA-programmet)
- att fondens egen informationsverksamhet sammanför resultat från olika angreppshåll vid belysningen av problem i arbetslivet.

4.6.2 Eftersatta forskningsområden

Under utredningens genomgång av verksamheten vid de ca 150 forskargrupper som besvarat dess enkät, liksom vid systematiseringen av de ca 500 projektbeskrivningar som f n sammanfattar Arbetsmiljöfondens satsningar under de senaste 2-3 åren har ett antal påtagliga luckor i forskningens fråge- och områdesfördelning framkommit vilka här i korthet presenteras. Utredningen understryker behovet av ökade satsningar inom vart och ett av dessa områden. Sammanställningen nedan utgör ingen inbördes prioriteringsordning.

Det internationaliserade arbetslivet.

Det internationaliserade arbetslivet, harmoniseringen gentemot EG, utbredningen av internationella företag osv, är fenomen som i hög grad och mycket snabbt kommer att påverka svenskt arbetsliv och arbetsmiljötänkande under 1990-talet. Betydelsen av dessa frågor för Sveriges arbetsliv och arbetsmarknad saknar dock en motsvarande prioritet i forskningen. Området bör sålunda snabbt byggas ut, helst i samordning med andra initiativ till svensk medverkan i forskning om förändringarna i Europa.

Människan och den nya tekniken

Inom snart sagt alla sektorer av arbetslivet påverkas arbetsmiljön av den allt snabbare tekniska utvecklingen. Särskilt datoriseringen har genomgripande effekter och ger möjligheter till helt nya former för varuproduktion och informationshantering. Därigenom har nya typer av arbetsuppgifter och nya arbetsorganisatoriska problem och möjligheter. Arbetslivsforskningen har här en viktig uppgift att identifiera, analysera och ge förslag till lösningar på de problem som ny teknik medför. Den bör också peka ut möjligheter att utnyttja tekniken för att omgestalta arbetsmiljön i positiv riktning.

Därvidlag måste forskningen beakta de genomgripande effekter som ny teknik ofta får. Således bör forskningen inte inskränka sig till att behandla isolerade arbetsutformningsproblem. Det är därför angeläget att FoU på området ser den nya teknikens direkta effekter i ett övergripande sammanhang, dvs att även frågor som sammanhänger med arbetsmarknad, yrkesstruktur, medbestämmande etc beaktas.

Hittills har informationsteknologins genombrott i industrier och på kontor under 1970- och 80-talen studerats i ett företrädesvis konsekvensbeskrivande perspektiv. Den snabba utvecklingen på främst mjukvarusidan respektive inom regler-teknik och datorintegrering av produktionssystem i industrin tenderar emellertid, som nämnts, att springa ifrån utvecklingen av kunskaper rörande dess användning kunskaper som bör utvinnas och föras tillbaka i nära anslutning till teknikutvecklingen. Det är därför angeläget att detta område, som griper över en rad delområden och forskningsaspekter, ytterligare förstärks samt att det sker på ett sådant sätt att de arbetslivsvetenskapliga insatserna breddas och sätts i direkt samband med de teknologiska. Det gäller t ex teknik och arbetsorganisation, personsäkerhet och automatiserad produktion, samt formerna för teknikutveckling och teknikspridning.

Ett ytterligare utvidgat samarbete med STU är ett naturligt inslag i en sådan strävan.

Arbete och övriga livsroller

Samspelet mellan arbete och övriga livsroller förändras i takt med arbetslivets omdaning och med ändrade familjebildningsmönster. Idag utgör tvåförsörjarfamiljen och ensamstående förälder med barn de dominierande familjeformerna. Under 1970-talet hade Sverige sannolikt världens starkaste ar-

betstidsforskning med en bred spännvidd över olika aspekter av problemområdet. Denna tradition har försvagats samtidigt som flera tecken tyder på att kollisioner mellan arbetet och andra livsroller är en stark - kanske en av de starkare - källorna till problem både i och utanför arbetet. Frågeställningen är emellertid mycket vidare än bara en fråga om arbetstider, och har viktiga arbetslivs-, arbetsmarknads-, social-, hälso- och familjepolitiska implikationer. Den berör också jämställdhetsfrågorna både i och utanför arbetslivet. De senare får nu ökat stöd via det s k KOM-programmet vid Arbetsmiljöfonden och har byggts ut vid ALC. En bredare ansats på förhållandet mellan arbete och övrigt liv vore emellertid önskvärd. I detta sammanhang är det naturligt att forskningsområdet "kvinnor i arbetslivet" får en ökad prioritet.

Den ökande föränderligheten i arbetslivet

Arbetsmiljöforskningen har hittills i stor utsträckning kunnat utgå från att många människor arbetar under tämligen konstanta förhållanden under en lång följd av år. Struktur- omvandling, ny teknik, ekonomiska besparingar och effektivitetshöjande rationaliseringar av olika slag leder emellertid till att denna förutsättning i allt mindre grad kommer att gälla i framtiden. I stället framstår föränderligheten i sig och dess följder som en central frågeställning för den framtida forskningen.

Den växande tjänstesektorn

Tjänstesektorns ökande omfattning motiverar att arbetsmiljöforskningen i större utsträckning uppmärksammar de särskilda arbetsvillkor som råder inom den. Anställda inom service-, undervisnings-, vård-, och omsorgsykten har t ex ofta en nära och krävande direktkontakt med kunder, elever, klienter och patienter som ett väsentligt inslag i sin arbetsmiljö. Även vissa

yrkesgrupper inom industrin som hittills inte har haft någon närmare kontakt med kunden kan komma att beröras i takt med förändrade produktions-, lager- och leveranssystem. Kundanpassad produktion av en ökande mängd varuslag kan komma att innebära en liknande utveckling. Det är därför angeläget att man i forskning om sådana klientorienterade yrken särskilt studerar hur personalens arbetsvillkor samspelar med möjligheterna att tillgodose avnämarnas krav och behov.

4.6.3 Sammanfattning

Utredningen föreslår generellt sett;

att arbetslivsforskningen i framtiden i högre grad inriktas mot psykologiska och sociala aspekter i arbetslivet liksom gränslandet mellan dessa och ny teknik och

att arbetslivsforskningen generellt sett får en närmare koppling till produktionsteknisk forskning och utveckling, så att forskningens framåtsyftande roll ökar.

Utredningen vill avslutningsvis poängtera behovet av ökade forskningssatsningar föramför allt inom följande fem områden:

- Det internationaliserade arbetslivet, med särskild inriktning på förändringarna i Europa.
- Människan och den nya tekniken
- Arbete i förhållande till övriga livsroller
- Den ökade föränderligheten i arbetslivet
- Den växande tjänstesektorn

Konst

Översikt

Die Kunst

Beskrivning

Cherchez

När le

Jag

Arbets

För arb

Arbets

BILAGOR

Arbets

Arbets

allt be

derlag

och arb

inrikta

En ge

Sekt

slagspo

stämme

sektor

Fide

betymer

arbets

och där

pat me

och ek

arbets

veckling

Kommittédirektiv

Dir. 1989:59

Översyn av arbetslivsforskningens organisation

Dir. 1989: 59

Beslut vid regeringssammanträde 1989-11-16

Chefen för arbetsmarknadsdepartementet, statsrådet Thalén anför.

Mitt förslag

Jag föreslår att en särskild utredare tillkallas för att lämna förslag till hur arbetslivsforskningen skall bedrivas och vara organiserad. Utgångspunkten för arbetet är att de övergripande målen för detta forskningsområde behålls liksom de finansiella ramarna.

Arbetslivsforskningens mål och medel

Arbetslivsforskning är sektorsforskning. Sektorsforskning kan omfatta allt från grundforskning till utvecklingsarbete. Denna forskning skall ge underlag för formulering av målen inom en samhällssektor, den skall identifiera och analysera alternativa vägar och metoder. Vidare kan sektorsforskning inriktas på att analysera effekter och konsekvenser av redan fattade beslut, t.ex. reformer inom olika samhällssektorer.

Sektorsforskning finansieras med medel från särskilda anslag eller anslagsposter, fonder, m.m. knutna till en viss samhällssektor och med syfte att stimulera forskning och utvecklingsarbete som främjar utvecklingen inom sektorn.

I det nuvarande arbetsmarknadsläget har kopplingen mellan arbetsliv, arbetsmarknad och ekonomi blivit allt mer tydlig. Ett gott arbetsliv innebär en arbetsorganisation där människor har inflytande och utvecklas i sitt arbete och där arbetsskadorna minimeras. Det goda arbetet är inte enbart förknippat med ett demokratiskt förhållningssätt utan medför också stora sociala och ekonomiska fördelar. En samtidig utveckling av arbetsorganisation och arbetsmiljö är en förutsättning för att underlätta teknisk och industriell utveckling. Arbetslivsforskningen ger grunden för sådan utveckling.

Det övergripande målet med arbetslivsforskningen är en ökad kunskap om hur förbättrade arbetsformer och en förbättrad arbetsmiljö samt en ökad demokratisering av arbetslivet kan förenas med en effektiv och konkurrenskraftig verksamhet i näringsliv och offentlig förvaltning. Arbetslivsforskningen skall dessutom bidra till att en systematisk kunskap om arbetslivet utvecklas och utnyttjas. Vidare skall arbetslivsforskningen beakta kvinnors och mäns olika villkor i arbetslivet. Arbetslivsforskningens sektoriella karaktär innebär att den skall bedrivas med hänsyn till de faktorer som påverkar arbetslivet, som arbetsmarknad och ekonomi.

Arbetslivsforskningens institutioner

Arbetsmiljöfonden och andra finansieringsorgan

Arbetslivsforskningen byggdes ut mycket kraftigt under 1970-talet. Organ inrättades för att finansiera eller bedriva forsknings- eller utvecklingsarbete. Ett av dessa är arbetsmiljöfonden som inrättades år 1972 och som tillförs medel genom en särskild arbetsskyddsavgift enligt lagen om socialavgifter (1981:691). Fonden, vars verksamhet regleras i förordningen (1988:731) med instruktion för arbetsmiljöfonden, har till uppgift att stödja bl.a. sådan forskning och utveckling samt utbildning och information som kan motverka uppkomsten av arbetsskador eller i övrigt bidra till en förbättrad arbetsmiljö. Vidare skall den stödja forskning och utveckling samt utbildning och information beträffande medbestämmande i arbetslivet. Fonden skall också stödja arbetstagarorganisationernas forskningsinrättande verksamhet.

Arbetslivsforskning stöds dock även av en rad andra medelsbeviljande organ som styrelsen för teknisk utveckling och forskningsrådsnämnden. Denna del av arbetslivsforskningen ligger dock utanför detta uppdrag.

Arbetslivscentrum

I samband med genomförandet av olika arbetsrättsliga reformer inrättades arbetslivscentrum år 1976. Verksamheten regleras i förordningen (1988:1138) med instruktion för arbetslivscentrum. Arbetslivscentrums uppgift är att bedriva och främja tvärvetenskapligt forsknings- och utvecklingsarbete som rör individer och grupper i arbetslivet, relationerna mellan arbetsmarknadens parter, frågor om inflytande i arbetslivet och om arbetsorganisation. Arbetslivscentrums verksamhet finansieras med medel från arbetsmiljöfonden.

Arbetsmiljöinstitutet

Arbetsmiljöinstitutet inrättades som ett självständigt forskningsorgan år 1987 genom att forskningsavdelningen på arbetarskyddsstyrelsen bröts ut ur styrelsen och blev en egen myndighet. Institutets uppgifter är enligt förordningen (1988:732) med instruktion för arbetsmiljöinstitutet att bedriva och främja forskning, utbildning och dokumentation inom arbetsmiljöområdet i syfte att förbättra arbetsmiljön. Ca en tredjedel av institutets forskning finansieras med medel från arbetsmiljöfonden.

Forskning som är särskilt inriktad mot arbetslivsfrågor bedrivs dessutom vid landets universitet och högskolor. De yrkesmedicinska klinikerna och branschforskningsorgan som Institutet för verkstadsteknisk forskning, Bygghälsan, m.fl. bedriver också arbetsvetenskaplig forskning.

Tidigare utredningar

På uppdrag av regeringen har riksrevisionsverket(RRV) granskat verksamheten vid arbetslivscentrum. RRV:s rapport(Dnr 1986:393) Arbetslivscentrum innehöll ett antal förslag till åtgärder för att skapa en bättre forskningsmiljö. Rapporten har remissbehandlats och flera remissinstanser liksom arbetslivscentrums styrelse ansåg att arbetslivscentrums roll måste beaktas i en översyn av arbetslivsforskningen.

En granskningskommitté som tillsattes av arbetslivscentrums vetenskapliga råd utförde år 1987 en systematisk utvärdering av centrums verksamhet, inkl. dess vetenskapliga produktion. Kommittén kom bl.a. fram till att ett utvidgat samarbete till universiteten behövs för att bygga upp en forskargemenskap för framtiden. Vidare föreslog kommittén att samarbetet med arbetsmarknadens parter borde stärkas liksom förbindelserna med andra institutioner inom arbetslivsforskningen.

Arbetslivscentrum har på regeringens uppdrag redovisat ett förslag till den framtida inriktningen av verksamheten.

Uppdraget

I 1987 års forskningsproposition(1986/87:80) anmälde föredragande statsrådet att hon sedan remissbehandlingen avslutats avsåg att överväga de förslag beträffande arbetslivscentrum som RRV redovisat i ovannämnda rapport. Först därefter avsåg hon att ta ställning till om det kan finnas skäl att vidta ytterligare åtgärder beträffande organisationen av forskningen inom arbetslivsområdet. Jag föreslår nu att detta görs i ett sammanhang.

Utredaren bör därvid inleda sitt arbete med att kartlägga arbetslivsforskningens omfattning och inriktning samt finansiering. Utifrån denna kartlägg-

ning skall utredaren föreslå hur denna forskning bör bedrivas och organiseras så att tillgängliga resurser utnyttjas på effektivast möjliga sätt och att en hög forskningskvalitet nås. Utredaren skall presentera alternativa organisationsförslag. Arbetslivscentrums roll i arbetslivsforskningen och dess verksamhet samt organisation skall mot bakgrund av redovisade granskningsrapporter särskilt noggrant belysas och därvid skall hänsyn tas till den speciella karaktär verksamheten har.

En oförändrad resurstilldelning till arbetslivsforskningen skall vara utgångspunkten för hela utredningsarbetet.

Ramar för utredningens arbete

Utredaren bör bedriva sitt arbete i nära kontakt med arbetslivsforskningens olika institutioner och arbetsmarknadens parter. För utredningen skall direktiven (dir 1984:5) till samtliga kommittéer och särskilda utredare gälla angående utredningens förslag och konsekvenser samt vad regeringen har föreskrivit om beaktande av EG-aspekten (dir 1988:43).

Uppdraget skall redovisas senast den 30 maj 1990.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag anført hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för arbetsmarknadsdepartementet

att tillkalla en särskild utredare – omfattad av kommittéförordningen(1976:119) – med uppdrag att utreda arbetslivsforskningens organisation,

att besluta om sakkunniga, referensgrupper, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar

att kostnaderna skall belasta tionde huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hennes hemställan.

(Arbetsmarknadsdepartementet)

SFS 1988: 731

Förordning med instruktion för arbetsmiljöfonden;

utfärdad den 2 juni 1988.

Regeringen föreskriver följande.

Uppgifter

1 § Arbetsmiljöfonden har till uppgift att genom bidrag från den fond som avses i 4 kap. 8 § lagen (1981: 691) om socialavgifter stödja

1. sådan forskning och utveckling samt utbildning och information som kan motverka uppkomsten av arbetsskador eller i övrigt bidra till en förbättrad arbetsmiljö,

2. forskning och utveckling samt utbildning och information beträffande medbestämmande i arbetslivet och arbetslivsfrågor i övrigt,

3. verksamheten med regionala skyddsombud,

4. utbildning av styrelserepresentanter för de anställda,

5. arbetstagarorganisationernas forskningsinitierande verksamhet.

2 § Arbetsmiljöfonden skall beakta behovet av samordning av insatserna för forskning och utveckling samt utbildning och information inom sitt verksamhetsområde. Arbetsmiljöfonden får själv ta initiativ till forsknings- och utvecklingsprojekt inom området.

3 § Bidrag till forskning och utveckling skall avse främst sådan forskning vars resultat kan väntas få praktisk användning inom arbetslivet och sådant utvecklingsarbete som behövs för att nya tekniska lösningar skall komma i praktisk tillämpning. Vid bidragsgivningen kan även beaktas behovet av kontakt med internationell forskning.

Bidrag kan förenas med villkor om skyldighet att återbetala uppburet belopp i den mån det understödda projektet ger ekonomisk avkastning.

4 § Bidrag till utbildning inom arbetsmiljöområdet skall avse utbildning av skyddsombud, arbetsledare, tekniska planerare och andra som är med om att forma arbetsmiljön samt kompletterande utbildning av personal inom företagshälsovården och arbetsmiljöarbetet i övrigt.

5 § Bidrag till utbildning beträffande medbestämmande i arbetslivet och andra arbetslivsfrågor skall avse utbildning i syfte att sprida kunskap om nya regler på arbetsmarknaden och sådana förhållanden i övrigt som är av betydelse för att utveckla arbetstagarnas medbestämmanderätt.

Institutets ledning

5 § Institutets direktör är chef för myndigheten.

Styrelsen

6 § Institutets styrelse består av en ordförande, institutets direktör och högst tio andra ledamöter. Styrelsen utser inom sig en vice ordförande. För varje ledamot, utom ordföranden och direktören, skall det finnas en ersättare.

Styrelsen är beslutförför när ordföranden och minst hälften av de andra ledamöterna är närvarande.

Organisation

7 § Inom institutet finns enheter med uppgifter rörande arbetslivsforskningen samt de ytterligare enheter institutet bestämmer.

Personalföreträdare

8 § Personalföreträdarförordningen (1987:1101) skall tillämpas på institutet.

Personalansvarsnämnden

9 § Institutets personalansvarsnämnd består – förutom av direktören och personalföreträdarna – av den administrative chefen samt chefen för den enhet som frågan rör.

Nämnden är beslutförför när ordföranden och minst hälften av de andra ledamöterna är närvarande.

Styrelsens ansvar och uppgifter

10 § Styrelsen skall fatta beslut

1. om institutets verksamhetsplan, verksamhetsberättelse och årsbokslut.
2. i anledning av riksrevisionsverkets revisionsberättelser och revisionsrapporter.

Tjänstetillsättning m m

11 § Direktören förordnas av regeringen för en bestämd tid.

Tjänst som professor tillsätts av regeringen efter förslag av styrelsen. Styrelsen skall inhämta yttrande om sökandens vetenskapliga kompetens från tre sakkunniga inom det eller de ämnesområden som den berörda tjänsten omfattar.

Andra tjänster tillsätts av institutet.

12 § En professor skall tillhöra det fakultets- eller sektionsskollegium inom högskolan som berörd högskoleenhet i samråd med styrelsen bestämmes, när frågor inom tjänstens ämnesområde behandlas.

Professorerna skall undervisa, handleda och examinera studerande inom högskolans forskarutbildning. De skall dessutom fullgöra kontaktverksamhet och undervisa i enlighet med vad styrelsen bestämmer.

13 § Andra styrelseledamöter än direktören utses av regeringen för en bestämd tid.

Av ledamöterna utses

- två efter förslag av Landsorganisationen i Sverige.
- en efter förslag av Tjänstemännens centralorganisation.
- en efter förslag av Centralorganisationen SACO/SR.
- en efter förslag av Svenska arbetsgivareföreningen,
- en efter förslag av statens arbetsgivarverk,
- en efter förslag av Landstingsförbundet och
- en efter förslag av Svenska kommunförbundet.

Av de övriga ledamöterna skall en företräda forskningen inom institutets verksamhetsområde.

Ersättarna utses på samma sätt som ledamöterna.

Övriga bestämmelser

14 § I den mån institutets tillgångar ej utnyttjas för uppgifter som anges i 2 § och inte heller används för institutets löpande utgifter, skall de vara placerade på räntebärande räkning i bank.

15 § Besked om bisyssla enligt 37 § andra stycket anställningsförrordningen (1965: 601) lämnas av institutet även i fråga om tjänst som professor.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1989 då förordningen (1976: 943) med instruktion för arbetslivscentrum skall upphöra att gälla.

På regeringens vägnar

INGELA THALÉN

Gertrud Holmquist
(Arbetsmarknadsdepartementet)

SFS 1988: 732

Förordning med instruktion för arbetsmiljöinstitutet;

utfärdad den 2 juni 1988.

Regeringen föreskriver följande.

Uppgifter

1 § Arbetsmiljöinstitutet har till uppgift att bedriva och främja forskning, utbildning och dokumentation inom arbetsmiljöområdet i syfte att förbättra arbetsmiljön.

2 § Institutet skall särskilt

1. svara för att kunskaper och kompetens byggs upp inom arbetsmiljöforskningen,
2. uppmärksamma utvecklingen av den vetenskapliga forskningen inom institutets verksamhetsområde, såväl nationellt som internationellt,
3. samverka med myndigheter, institutioner och organisationer så att de samlade resurserna för arbetsmiljöforskningen utnyttjas effektivt,
4. biträda arbetarskyddsstyrelsen med råd och underlag för föreskrifts- och tillsynsarbetet samt informera arbetarskyddsstyrelsen om planerat forskningsarbete,
5. ansvara för utbildningen av företagshälsovårdens personal och bedriva annan extern utbildning samt medverka i arbetarskyddsstyrelsens personalutbildning,
6. samverka med företagshälsovårdsdelegationen vid arbetarskyddsstyrelsen i frågor om företagshälsovårdsutbildningen,
7. utarbeta och sprida information om arbetsmiljöforskningen och svara för ett ansvarsbibliotek för arbetsmiljöfrågor, och
8. utföra uppdrag inom sitt verksamhetsområde.

3 § Institutet skall varje år före den 1 december till regeringen dels lämna en berättelse om institutets verksamhet under det senaste budgetåret, dels lämna förslag om det bidrag från arbetsmiljöfonden som under det följande budgetåret skall ställas till institutets förfogande för utbildning av personal inom företagshälsovården. Institutet skall genast underrätta arbetsmiljöfonden om förslaget.

4 § Institutet skall ta ut ersättning för uppdrag som institutet utför, om inte annat föreskrivs.

5 § Institutet får besluta om skälig ersättning till den som är anställd vid institutet för sakskada som har uppstått i tjänsten.

Verksförordningens tillämpning

6 § Verksförordningen (1987: 1100) skall tillämpas på institutet med undantag av 13 §.

Myndighetens ledning

7 § Institutets föreståndare är chef för myndigheten.

Styrelsen

8 § Institutets styrelse består av en ordförande, institutets föreståndare samt 15 andra ledamöter. Styrelsen utser inom sig en vice ordförande. För varje ledamot, utom ordföranden och föreståndaren, finns en ersättare.

Styrelsen är beslutför när ordföranden och minst hälften av de andra ledamöterna är närvarande.

Organisation

9 § Inom institutet finns enheter med uppgifter rörande arbetsmiljöforskningen samt de ytterligare enheter som institutet bestämmer.

10 § Delegationen för hybrid-DNA-frågor är i administrativt hänseende knuten till institutet.

Personalföreträdare

11 § Personalföreträdarförordningen (1987: 1101) skall tillämpas på institutet.

Personalansvarsnämnden

12 § Institutets personalansvarsnämnd består – förutom av föreståndaren och personalföreträdarna – av chefen för den administrativa enheten samt chefen för den enhet som frågan rör.

Nämnden är beslutför när ordföranden och minst hälften av de andra ledamöterna är närvarande.

Styrelsens ansvar och uppgifter

13 § Styrelsen skall fatta beslut

1. om myndighetens anslagsframställning, verksamhetsberättelse och årsbokslut,
2. i anledning av riksrevisionsverkets revisionsberättelser och revisionsrapporter.

Tjänstetillsättning m. m.

14 § Föreståndaren förordnas av regeringen för en bestämd tid.

Tjänsten som chef för den administrativa enheten tillsätts av regeringen efter anmälan av föreståndaren.

Tjänst som professor tillsätts i den ordning som regeringen särskilt föreskriver.

Andra tjänster tillsätts av institutet.

15 § Andra styrelseledamöter än föreståndaren utses av regeringen för en bestämd tid.

Av ledamöterna utses

två efter förslag av arbetarskyddsstyrelsen,

en efter förslag av institutet för miljömedicin inom karolinska institutet,

två efter förslag av Landsorganisationen i Sverige,

en efter förslag av Tjänstemännens centralorganisation,

en efter förslag av Centralorganisationen SACO/SR,

två efter förslag av Svenska arbetsgivareföreningen,

en efter förslag av statens arbetsgivarverk och

en efter gemensamt förslag av Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet.

Av de övriga ledamöterna skall en företräda den medicinska, en den humanistisk-samhällsvetenskapliga, en den tekniska och en den naturvetenskapliga forskningen.

Ersättarna utses på samma sätt som ledamöterna.

Bisysslor

16 § Besked om bisyssla enligt 37 § andra stycket anställningsförfordningen (1965: 601) lämnas av institutet även i fråga om tjänst som professor och tjänsten som chef för den administrativa enheten.

Överklagande

17 § Beslut av institutet om antagning till kurser i företagshälsovård och andra kurser som institutet anordnar eller beslut enligt 5 § får inte överklagas.

Institutets beslut i andra ärenden får överklagas hos regeringen, om något annat inte följer av

- lagen (1971: 309) om behörighet för allmän förvaltningsdomstol att pröva vissa mål,

- lagen (1987: 439) om inskränkning i rätten att överklaga,
- andra föreskrifter.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1988.

Förordnande att vara ledamot eller ersättare i styrelsen för institutet för arbetsmiljöforskning skall efter ikraftträdandet gälla som ett förordnande i styrelsen för arbetsmiljöinstitutet.

På regeringens vägnar

INGELA THALÉN

Gertrud Holmquist
(Arbetsmarknadsdepartementet)

ARBETSLIVSRELATERAD FORSKNING PÅ OLIKA ORTER

under 1988/89 - enligt enkätsvar till utredningen om arbetslivsforskningens organisation

Nedan ges en kort presentation av de forskargrupper (i vissa fall enskilda forskare) som enligt enkäten "Enkät om svensk forskning och utbildning i arbetslivs- och arbetsmiljöfrågor" bedrev arbetslivsinriktad forskning under budgetåret 1988/89 (några enkätsvar tillhörande samma forskargrupp har sammanslagits). I presentationen redovisas ort, institutions /avdelningstillhörighet, gruppens formella eller om sådant saknas informella namn, samt centrala forskningsfält.

Luleå

Tekniska högskolan i Luleå

Avdelningen för arbetsmiljöplanering

Centrala forskningsområden: 1) Arbetsmiljöplanering (planering, projektering med arkitektvinkling), 2) Arbetsplatsutformning (utveckling av enkla metoder för arbetsplatsutformning) 3) Industrisociologi (kvalifikationsforskning, framtidens kontorsarbete).

Institutionen för arbetsvetenskap

Kemisk Miljöteknik

Centrala forskningsområden: Avgasemissioner från dieselmotorer, utveckling av analysmetoder för inre och yttre miljö.

Tillämpning inom bil- och oljeindustrin. Utveckling av bättre bränslen och motorer och avgasrenare för tunga fordon.

Teknisk psykologi

Centrala forskningsområden: människa-datorinteraktion, stress, mentala modeller.

Arbetslivets socialpsykologi

Enheten håller på att omorganiseras.

Fysikalisk Miljöteknik

Centrala forskningsområden: Buller, bullerbekämpning, vibrationer, helkroppsvibrationer, byggnadsakustik, arbetsplatsutformning, ny teknik/produktivitet/arbetsmiljö.

Tillämningsområden: Byggnadsindustrin (bättre ljudisolering, nya bjälklag och väggar), motortillverkare (tystare och renare fordonsmotorer), stålindustri (förbättrad teknik vid materialhantering).

Industriell Ergonomi

Centrala forskningsområden: 1) Information ergonomi - huvudsakligen systemutvärdering, användbarhet, aspekter och utveckling av metoder som kan utvärdera användbarhetsprinciper. 2) Ergonomi inom teknologiöverföring, huvudsakligen arbetsmiljöaspekter på teknologiöverföring och tillämpning av ergonomi i u-länder.

Umeå

Umeå universitet

Psykologiska institutionen

Forskargruppen för kommunikationspsykologi

Centrala forskningsområden: Organisationspsykologi och organisationsutveckling. Handlingsinriktad forskning i vårdorganisationer (huvudsakligen för att skapa nya lednings- och inflytandeformer på vårdavdelningar). Riktad grundforskning för att stärka teori och metod inom organisationspsykologin.

Tillämpad Psykologi

Gruppen för utvecklande verksamhetsforskning

Centrala forskningsområden: Ett antal fallstudier (hemtjänst, primärvård, m.fl.) för test och utveckling av en modell för verksamhetsutveckling i ett personalperspektiv.

Institutionen för Fysiologi

Centrala forskningsområden: Motorik, ledsinnet, smärta, psykofysiologi och motivation.

Tillämpningsområden: Orthopedi, rehabiliterings- och arbetsmedicin.

Hygien och miljömedicin

Centrala forskningsområden: Riktad grundforskning och tillämpad forskning inom miljöområdet syftande till att kartlägga negativa hälsoeffekter i samband med exponering för skadliga ämnen i såväl yrkes- som omgivningsmiljö. Metalltoxikologisk (tungmetaller, cesium) och eliminations- teknisk forskning samt skadeforskning (luftföroreningar).

Pedagogik

Centrala forskningsområden: Pedagogiskt tänkande och pedagogiskt arbete i fack, företag och förvaltning.

Historia

Centrala forskningsområden: Skogsbrukets mekanisering, övergången från timmersvans till motorsåg.

Ekonomisk historia

Centrala forskningsområden: Långsiktig strukturell förändring; arbetsdelning, ägande, makt; tjänsteyrken, anställningsförhållanden; industriarbete.

Statsvetenskap

Implementationsforskning

Centrala forskningsområden: Genomförandeprocesser.

Rättsvetenskap

Centrala forskningsområden: Samverkan enligt lag och avtal. Undersökning av MBLs samverkansregler tillämpade enligt lag. Utvecklingsavtalets inflytande- och samverkan på delar av den privata sektorn.

Sundsvall/Härnösand

Högskolan i Sundsvall/Härnösand

Institutionen för samhällsvetenskap

(Erik Sundberg)

Centrala forskningsområden: Datorisering, sjukvård och datautbildning.

Teknik Sundsvall

(Lars-Åke Mikaelsson)

Centrala forskningsområden: Socioteknik i byggbranschen.

Tillämpning: Förbättrad planering och minskad tidspress i byggbranschen.

Garpenberg

Institutionen för skogsteknik

Centrala forskningsområden: Skoglig arbetsmiljö, arbetsmätning, metodstudier, lönesättning samt arbetslivets organisation och funktion.

Tillämpning: Inom skogsbruket.

Uppsala

Uppsala universitet

A-FORUM (Forum för forskning om arbetsliv och arbetsmarknad)

Centrala forskningsområden: Arbetsliv och arbetsmarknad.

Tillämpning: Forskning utifrån fackliga kunskapsbehov.

Psykologi

Centrala forskningsområden: Sensorisk substitution, visuell, auditiv och taktil perception, samverkan motorik och perception.

Tillämpning: (Tekniska) hjälpmedel för synskadade: förflyttningshjälpmedel, särskilt elektroniska; orienterings- hjälpmedel; taktila bilder, inkl. taktila kartor.

Socialmedicin

Centrala forskningsområden: Sociala nätverk, organisationer och professionalisering inom hemtjänst och hemsjukvård.

Teknologi

Systemanalys

Centrala forskningsområden: Biomekanik, rörelse- och belastningsanalys. Människa - datorforskning.

Tillämpning: Utvärdering av benproteser, ortoser, resultat av kirurgiska ingrepp och andra behandlingsformer.

Nationalekonomi

Arbetsmarknadsgruppen

Centrala forskningsområden: Lönebildning, arbetslöshet, migration, arbetsutbud, diskriminering och rörlighet på arbetsmarknaden.

Tillämpning: Ekonomisk och politisk arbetsmarknadspolitik.

Ekonomisk historia

Arbete och hushåll

Centrala forskningsområden: Sambandet mellan arbets- organisation och hushållets, familjens sammansättning.

Produktion, teknik och arbete

Centrala forskningsområden: Arbetsprocessens, arbetsorganisationens och arbetsdelningens förändring under 1900-talet.

Företagsekonomi

Centrala forskningsområden: Arbetsorganisation, medbestämmande och fackliga organisationer.

Kulturgeografi

Centrala forskningsområden: Geografisk kvinnoforskning och arbetsmarknadsprocesser i välfärdssamhället.

Akademiska sjukhuset i Uppsala

Yrkesmedicinska avdelningen

Centrala forskningsområden: Kemiska hälsorisker, toxikologi, ergonomi, arbetsorganisation samt olycksfall.

Tillämpning: Ett antal fältstudier med anknytning till "sjukhus"-området, exponeringsnivåer och hälsoeffekter av prylysprodukter av plast, sjuklighet vid avloppsreningsverk, exponering av vattenbaserade färger och hälsoeffekter, ergonomi och organisationsförändring, belastning på laboratorieassistenter, postens arbetsmiljö m.fl.

Rehabiliteringskliniken (samarbete med ett flertal andra institutioner)

Ergoindex II

Centrala forskningsområden: Arbetsbelastning på leder och muskler under byggarbete.

Tillämpning: Utbildning inom byggnadsindustrin för minskning av utslagningen.

Sveriges lantbruksuniversitet

Lantbruksteknik

Arbetsmiljögruppen

Centrala forskningsområden: Ergonomi.

Tillämpning: Inom Lantbruket

Stockholm

Karolinska Institutet

Institutet för miljömedicin

Epidemiologiska enheten

Centrala forskningsområden: Cancerepidemiologi med betydande inslag mot det yrkesepidemiologiska hållet.

Enheten för Allmän Social Miljö och Hälsa

Centrala forskningsområden: Sociala nätverk, socialt stöd och psykosocial prevention.

Tillämpning: Intervention för och förbättring av psykosocial arbetsmiljö. Utvärdering av hälsoeffekter.

Institutet för miljömedicin

Enheten för epidemiologi

Centrala forskningsområden: Hjärt- kärl-epidemiologi, arbetsmiljö och psykosociala arbetsmiljöfaktorer. Flera studier bedrivs som samarbetsprojekt med den yrkesmedicinska kliniken på KS.

Institutionen för stressforskning

Centrala forskningsområden: Stress och ohälsa; Egenkontroll/beslutsutrymme; sociala nätverk; coping; psykosocial arbetsmedicin; experimentell epidemiologi.

Tillämpning: Utvärdering av kontrollerade interventioners effekter på hälsa och välbefinnande i arbetslivet; participativa ansatser.

Institutionen för Psykiatri och Psykologi och Psykologiska institutionen

Enheten för psykologi

Centrala forskningsområden: Psykosocial arbetsmiljö, stress, hälsa och psykobiologi.

Tillämpning: Kvinnor, arbete och hälsa, total arbetsbörda, monteringsarbete, bildskärmsarbete och belastningsskador.

Hygieniska institutionen

Centrala forskningsområden: Inandning av partikulära ämnen, fysiologi, överkänslighet.

Tillämpning: Deposition och clearance av inandade partiklar på friska och astmatiker. Bronkiell reaktivitet på tvillingar. Diskordanta för astma, allergisk benägenhet, rökning m.m. Radon i bostäder och lungcancer. Metalldammsexponering effekt på kaninlunga.

Stockholms universitet

Psykologiska institutionen

Perception och psykofysik

Centrala forskningsområden: Perception och psykofysik, arbetspsykofysiologi, miljöpsykofysik, ergonomi och belastningsstudier.

(Lars Nystedt)

Centrala forskningsområden: Förtidsavgångar, arbetstillfredsställelse, "Organizational committment", hälsa, feed-back, kvalitativ under- och överbelastning.

Avd för informationsprocesser och beslutsfattande

Centrala forskningsområden: Kognitiv ergonomi, inläring av komplexa datorbaserade uppgifter.

Tillämpning: Systemutveckling och utbildning.

"Ett liv utan arbete" (Isaksson, Svedberg)

Centrala forskningsområden: Socialtjänstklinter,arbete,arbetslöshet, ställning på arbetsmarknaden , materiell situation, mental hälsa och missbruk.

Tillämpning: Samarbete socialtjänst och arbetsmarknadsmyndigheter, långsiktig rehabilitering och självförsörjning.

Miljö- och organisationspsykologi

Centrala forskningsområden: Arbetsorganisation, arbetsutormning, förändring i processer, kompetensutveckling, stress, hälsa och arbetstider.

Tillämpning: Organisationsutveckling, företagshälsovård, datorisering och utbildning.

Sociologiska institutionen

(Göran Ahrne)

Centrala forskningsområden: Lönearbete, ojämlikhet, makt, kvinnor, byråkrati, organisation, samhälle och fackföreningar.

(Michael Tåhlin)

Centrala forskningsområden: Klass, mobilitet, arbetsförhållanden,arbetsmiljö, ojämlikhet, löneskillnader, levnadsnivå, välfärd och arbetsmarknad.

(Peter Hedström)

Centrala forskningsområden: Organisation, arbetsmarknad och social stratifiering.

Institutionen för socialt arbete

Forskargruppen AURA

Centrala forskningsområden: Arbetslöshet, utslagning, rehabilitering och socialförsäkring.

Nationalekonomiska institutionen

(Sören Blomqvist/Urban Hansson Brusewitz)

Centrala forskningsområden: Pensionssystemet och de äldres arbetsutbud.

Handelshögskolan i Stockholm

Företagsekonomi

F-sektionen

Centrala forskningsområden: Organisationsteori och praxis i sjukvården , organisationsreformer, beslutsfattande och styrning, privatisering, målstyrning, rationalitet och organisationsförenkling .

PMO- Forskningsprogrammet Människa & Organisation

Centrala forskningsområden: Arbetsorganisation, kognitiv organisationsteori. Teknik & organisation, kompetens, småföretag.

Tillämpning: Småföretagande, innovationsförlopp, konsultation och förändringsarbete.

A-sektionen (Arbetslivs- och företagsledningsfrågor)

Centrala forskningsområden: Organisation, ledning, förändring, makt, institution, lärande, kompetens, ägande, interaktion. Forskningen fokuseras på ledning av stora organisationer och behandlar de flesta typer av företag med tonvikt på koncerner, stora Kooperationer och federationer.

Tekniska högskolan i Stockholm

Avdelningen för arkitektur

Centrala forskningsområden:

Arbetsmiljöplanering, arkitekt urteori och industriplanering (industrins arbetsförhållanden, projekt- och förändringsarbete, med tillämpning inom livsmedelsindustrin).

Institutionen för Industriell Ekonomi och Organisation

Industriell utveckling

Centrala forskningsområden: Industriell omvandling i arbetslivsperspektiv.

Tillämpning: Kompetenshöjning hos arbetsmarknadens parter.

Tillverkningssystem

Centrala forskningsområden: Flexibla automatiska tillverknings- och monteringsystem. Datorsystem för konstruktion och tillverkning.

Tillämpning: Verkstadsteknisk automatisering och rationalisering.

Arbetsvetenskap

Gruppen för fysisk arbetsmiljö

Centrala forskningsområden: Mång- eller tvärvetenskaplig forskning kring kemiska, fysikaliska och mekaniska riskfaktorer ergonomiska och psykosociala frågeställningar.

Arbetsolycksfallsgruppen

Centrala forskningsområden: Identifikation av olycksfallsproblem genom statistiska analyser. Säkerhetsanalyser. Utveckling av säkrare utrustning (t.ex. stegar). Användning av passiva skydd (air bags)

Tillämpning: Inom verkstads- varvs och byggnadsindustrin samt transportväsendet.

Arbetsmiljölaboratoriet

Centrala forskningsområden: Produktionstekniska frågor med särskild inriktning på ergonomiska designfrågor och psykosociala frågeställningar.

Tillämpning: Förbättring av den industriella arbetsmiljön med utgångspunkt från ett helhetsperspektiv på arbetsmiljön.

Stressforskningsgruppen

Centrala forskningsområden: Stress, hälsa och välbefinnande i arbete. Effekterna av psykologiska faktorer i arbetsmiljön på hälsa och frånvaro.

Tillämpning: Tillverkningssystem i verkstadsindustrin i ett humanistiskt-tekniskt-ekonomiskt perspektiv med speciell hänsyn till arbetets kognitiva moment i operatörers erfarenhetsuppbyggnad och möjligheter till kompetens- utveckling.

FA-rådet

Forskningsprogrammet ideologi och norm

Centrala forskningsområden: Samspelet mellan de kollektiva mentaliteterna å ena sidan, normbildning och normtradering i näringslivet å den andra. Affärs- och arbetsetik och mediabiliden av företagandet.

(Madeleine von Heland)

Centrala forskningsområden: Kunskapsbegreppet.

Tillämpning: Kunskapsföretagens framtida resursbehov.

Statens Institut för Psykosocial Miljömedicin (IPM)

Arbetsmiljöenheten

Centrala forskningsområden: Psykofysiologisk och neuropsykologisk forskning kring effekter av oregelbundna arbetstider, olyckor, trötthet, sömn, återhämtning, hälsa och stress med betoning av beskrivning av mekanismer och åtgärdsutvärdering.

Tillämpning: Se ovan.

Enheten för Vårdmiljö och hälsa

Centrala forskningsområden: Åtgärdsinriktad forskning kring vårdarbetsmiljö i stort, dvs patienter, anhöriga och vårdpersonal. Psykosociala arbetsmiljöfaktorer i relation till riksfaktorer för och risk för hjärtkärlskukdom samt i relation till fysiologiska indikatorer på stress. Makroepidemiologi, blodtryck och endokrina reaktioner.

Tillämpning: Aktionsforskning.

Institutet för Vatten- och Luftvårdsforskning (IVL)

Sektionen för arbetsmiljö

Centrala forskningsområden: Kemiska hälsorisker, mätningar, åtgärdsteknik, toxikologi, småföretag, arbetsmiljöarbete i företag.

Tillämpning: Underlag för företag, skyddsombud, skyddsingenjörer, regionala skyddsombud, yrkeshygieniker.

Trätec, Institutet för träteknisk forskning

Sektor produktion (sågverk)

(Nils Lundborg)

Centrala forskningsområden: Produktionsprocessen vid framställning av sågade och hyvlade trävaror. Yttre och inre miljöfrågor, sågverk.

Tillämpning: Utveckling av produktionsprocessen och maskiner - utrustning som erfordras för denna vid sågverk.

Karlstad

Högskolan i Karlstad

Ekonomiska institutionen

Avdelningen för arbetsvetenskap

Centrala forskningsområden: Kvalifikation och participation /Arbete, kön och jämställdhet.

Tillämpning: Samhällsplanering, organisationsförändring och kompetensutveckling.

Linköping

Universitetet i Linköping

Kirurgiska institutionen

(Staffan Smeds)

Centrala forskningsområden: Sköldkörteln.

Tillämpning: Risker vid jodisotopexponering.

Institutionen för Datavetenskap och Samhällsmedicin

MDA gruppen

Centrala forskningsområden: Tvärvetenskaplig forskning - datateknik, arbetsliv/organisation, psykologi och aktionsforskning - i samband med utveckling, införande och användning av datorsystem i arbetslivet. Gruppens tekniska huvudintresse ligger i utveckling av hypermediasystem, dvs. integrerad förmedling av text, grafik, ljud och bild, med användargränssnitt och funktionalitet anpassade för olika yrkeskategorier och arbetssituationer.

Tillämpning: Inom hälso och sjukvården.

Pedagogik och psykologi

Forskargruppen för studier av arbete, lärande och kvalifikation (FALK)

Centrala forskningsområden: Kvalifikationskrav, kvalifikation /kompetens, arbetsorganisation, personalutbildning/-utveckling och lärande.

Tillämpning: Förhållandet inom företag och organisationer mellan ny teknik, kompetensutveckling, personal- och vuxenutbildning i arbetslivet.

(Glenn Hultman m.fl.)

Centrala forskningsområden: Organisation, ledning, lärande /kompetensutveckling.

Tillämpning: Skolan och privata organisationer som organisation.

Ekonomiska institutionen

Industriell organisation

Centrala forskningsområden: Produktionsförhållanden, metoder för lärprocesser i produktionssystemet.

Tillämpning: Inom industriell produktion och vårdsektorn.

Institutionen för Systemteknik

Gruppen för rörlig bildsyntes

Centrala forskningsområden: Datoranimering i reell tid och interaktion.

Tillämpning: Helkroppsstyrning av mänsklig modell. Ergonomiska studier, filmanimering och konferens via video.

Yrkesmedicinska kliniken, Regionsjukhuset i Linköping

Centrala forskningsområden: Belastningsergonomi, Astma och luftvägsbesvär (slemhinneirritativa ämnen), Identifiering och kvantifiering av agens i arbetsmiljön, Metaller, Lösningssmedel, Cancerstudier, Psykosocial arbetsmiljö m.m.

Tillämpning: Se ovan.

Jönköping

Trätek, Institutet för träteknisk forskning

Trämanufakturindustrin

Centrala forskningsområden: Arbetsmiljön inom trämanufaktur industrin.

Tillämpning: Tekniska åtgärder bl.a. i samband med buller, trädamm etc., arbetsorganisation.

Göteborg

Göteborgs universitet

Psykologiska institutionen

Avdelningen för tillämpad psykologi
Arbetspsykologiska forskargruppen

Centrala forskningsområden: Socioteknisk optimering, psykosociala arbetsmiljöfaktorer, ergonomi, arbetsmotivation och ledarskap.

Tillämpning: Arbetsuppläggning och arbetsorganisation inom tillverkningsindustrin samt kommunala förvaltningar.

Etnologiska institutionen

(Jakobsson, Martinsson, Götebo, Johannesson)

Centrala forskningsområden: Kvinnoforskning

Tillämpning: Anknytning till kulturprocess- politik och glesbygd.

(Mörck m.fl.)

Centrala forskningsområden: Ett Holistiskt perspektiv på arbete, fritid och boende.

Tillämpning: Samhällsplanering och utbildning.

(Berg m.fl.)

Centrala forskningsområden: Etnisk identitet bland andra generationens invandrarungdom.

Tillämpning: Studium av bl.a. inställningen till arbete/arbetsliv bland turkiska och chilenska andragerationsinvandrare.

Arbetarstaden Göteborg (Frykman m.fl.)

Centrala forskningsområden: Arbetarkultur= arbetarklassens totala livssituation, arbetarklass, arbetsliv, fritidsliv, familj, boende, kvinnor, män, barn, ungdom, åldringar, invandrare, utbildning och kulturpolitik.

Tillämpning: Inom utbildning, kunskapsspridning, praktisk politik och samhällsförändring.

Institutionen för pedagogik

(Nilsson, Engström, Ellegård)

Centrala forskningsområden: Yrkespedagogik, strategier och metoder för tidrumsliga analyser till gagn för strukturering och kompetensutveckling i materielhantering och monteringsarbete.

Tillämpning: Industriellt lärande i naturligt arbete i långa arbetscykler.

(Thång, Pettersson, Eriksson, Holmér)

Centrala forskningsområden: Personalutbildning, arbetslivs-pedagogik, vuxenutbildning, kortutbildning, kompetens, yrkes- kvalifikationer, facklig utbildning, utvärdering.

Tillämpning: Facklig-, personal- och kortutbildning, kompetens.

Historiska institutionen

Avdelningen för Arbetsvetenskap

Centrala forskningsområden: Svensk, nordisk och internationell arbetsmarknad (arbetsliv, arbetsorganisation, arbetsmarknad, företagsledning och arbetsrätt).

Tillämpning: Utbildning för fackliga studieombud och organisations- och företagsrepresentanter. Resurstöd för utredningsarbete, industriellt u-landsstöd.

Kulturgeografiska institutionen

(Ellegård, Nilsson, Engström)

Centrala forskningsområden: Materialhantering, yrkespedagogik, tidsgeografi och industriplanering. Tidrumsanalyser, kompetens- utveckling, strukturering/gruppering för funktionellt betingad montering.

Tillämpning: Industriarbete.

Sociologiska institutionen

(Pal Orban)

Centrala forskningsområden: Organisationer

Tillämpning: Demokratisering, decentralisering.

(Jonsson, Fredholm)

Centrala forskningsområden: Lön, rättvisa, kompetens och arbetsbyte.

(Kerstin Grundén)

Centrala forskningsområden: ADB-systemutveckling - organisation - människa. Decentralisering och produktions planering.

(Gunilla Furst)

Centrala forskningsområden: Könsegregation, arbetsmarknad, kvinnor, teknik och jämställdhet.

Socialt arbete

Musik som yrke

Centrala forskningsområden: Musiker, arbetsrättslig ställning, levnadsnivå, arbetsmiljö, musik och yrkesvillkor.

Medicinska institutionen I

Yrkesmedicinska sektionen

Centrala forskningsområden: Yrkesmedicin och epidemiologi

Tillämpning: Yrkesmedicin och epidemiologi

Yrkesallergologiska enheten vid Astma- och Allergisektionen

Centrala forskningsområden: Yrkesastma och yrkesallergier.

Institutionen för internmedicin

Sektionen för Preventiv Kardiologi

Centrala forskningsområden: Riksfaktorer, kardiovaskulära sjukdomar: Yrkeskategorier, psykisk stress och mekanismer.

Tillämpning: Prevention och sociala förändringar.

Chalmers tekniska högskola

Arkitektur

Industriplanering

Centrala forskningsområden: Planering och utformning av arbetslivets bebyggelse såväl på samhällsnivå som på områdes-, byggnads- och rumsutformningsnivå.

Tillämpning: Återanvändning och varsam förnyelse av industriområden och industribyggnader, kommunal planering för arbete, förändringsarbete i småföretag, metoder för samver-

kan i designprocessen, industriplanläggning, integrerad planering av byggnad-teknik-organisation, byggnader som arbetsmiljö, brukarhandböcker för arbetsplatsplanering.

(Granath, Engström, Asterhall)

Centrala forskningsområden: Arkitektur, industriplanering, arbetsmiljö och materialhantering.

Byggnadsekonomi och byggnadsorganisation

Byggnadsekonomi

Centrala forskningsområden: Samordning, teknikspridning, kvalitetsstyrning och kostnadsberäkning.

Tillämpning: Projektorienterade verksamheter, byggande.

Kemisk miljövetenskap

(Ramnäs, Pettersson)

Centrala forskningsområden: Organiska luftföroreningar i skogsekosystem, urbana miljöer, arbetsmiljöer m.m., utsläpp, spridning, omvandling, kemiska hälsorisker och luftreningsteknik.

Institutionen för Transportteknik

Materialhantering

Centrala forskningsområden: Materialhantering, yrkespedagogik, tidsgeografi och industriplanering.

Tillämpning:

Materialhantering, industriarbete, monteringsarbete, serieproduktionssystem och lokalplanläggning.

Innovationscentrum

Innovationscentrum

Centrala forskningsområden: Tekniska innovationer

Tillämpning: Verkstadsindustrin.

Personskadeprevention

Centrala forskningsområden: Biomekanik (spec. störbio mekanik), olycksanalys, simuleringsmodeller (mekaniska, matematiska) och materialmekanik.

Tillämpning: Skyddssystem, komfort - säkerhet, arbetsplats-utformning.

Institutet för Verkstadsteknisk Forskning (IVF)

Maskinsäkerhet - olycksfall

Centrala forskningsområden: Säkra automatiserade och datorstyrda produktionssystem.

Tillämpning: Maskinsäkerhet vid automatiserad produktion och produktion i enskilda maskiner.

Ergonomigruppen

Centrala forskningsområden: Högrepetitivt arbete och ergonomiska förändringar.

Tillämpning: Arbetsplats-, produktions- och konstruktionsförändringar.

Ytbehandling - arbetsmiljö

Centrala forskningsområden: Kemiska hälsorisker och ensidig belastning.

Tillämpning: Förbättring och nyutveckling av ytbehandlingsmetoder med avseende på god arbetsmiljö.

Vibration i handhållna maskiner

Centrala forskningsområden: Utveckling av mätmetoder.

Tillämpning: Mätning, värdering av vibrationer och förslag till åtgärder.

Arbetsmiljö vid svetsning

Centrala forskningsområden: Arbetsmiljö vid svetsning.

Tillämpning: Förbättrad arbetsmiljö (ventilation etc.), automatisering och mekanisering vid svetsning.

Arbetsmiljö - konstruktion

Centrala forskningsområden: Konstruktörers medvetenhet om arbetsmiljö- och ekonomiaspekter på deras produkter.

Tillämpning: Konstruktörers möjlighet att påverka användarens arbetsmiljö redan vid en produkts tillverkning.

"MDA-projekt"

Centrala forskningsområden: Samverkan mellan Arbetsorganisation- Arbetsinnehåll-Teknik. Decentraliserad planering, vertikal och horisontal integration med syfte att förbättra arbetsinnehållet.

Tillämpning: Organisation, planering och teknik i samband med datortekniska hjälpmedel.

Halmstad

Högskolan i Halmstad

Centrum för Arbetslivsutveckling

Centrala forskningsområden: Arbetsvetenskap, arbetsmiljö, arbetsorganisation, jämställdhet i arbetslivet och arbets- utformning.

Tillämpning: Aktionsforskning enligt ovan.

Växjö

Högskolan i Växjö

Institutionen för Ekonomi och Juridik

Centrala forskningsområden: Arbetsmarknadspolitik.

Tillämpning: Se ovan.

Lund

Lunds universitet

Rättssociologiska institutionen

Rättssociologisk arbetslivsforskning

Centrala forskningsområden: Rättens roll i arbetslivet, styrning, implementering, konfliktlösning, samordning, lagar och avtal.

Tillämpning: Lokalt utvecklingsarbete, forskningscirkelar och arbetslivsseminarier.

Välfärdssamhälle, Socialförsäkring och Arbetsliv (VSA)

Centrala forskningsområden: Välfärd, Socialförsäkring och Arbetsliv.

Tillämpning: Arbetsmiljö, sjukdom, rättstillämpning, arbetsrätt, rehabilitering, arbetssjukdom, arbete och arbetsorganisering.

Sociologiska institutionen

(Olofsson, Petersson, Edebalk)

Centrala forskningsområden: Arbetsmarknadspolitik, äldre arbetskraft och socialpolitik.

(Berner, Rafnsdottir, Gislason)

Centrala forskningsområden: Teknik, arbetsorganisation, in-
genjörarbete, kvalifikation, utbildning, könsarbetsdelning,
kvinnoack, blandat fack, tekniska system och historia

Tillämpning: Relatering till förhållanden i Island och Sverige.

(Davies, Esseveld)

Centrala forskningsområden: Genusaspekter (det sociala kö-
net), tidsbegränsad anställning, flexibilitet, arbetslöshet, kopp-
ling mellan hem och lönearbete, identitet, kvalitativa metoder
och offentlig sektor.

Tillämpning: Jämställdhet, teoretiskt bidrag om innebörden av
avlönat arbete i samhället.

(Marianne Svenning)

Centrala forskningsområden: Arbetsmiljö - påverkan - resur-
ser - livskvalitet - fostran.

(Fasth, Lassnerheim)

Centrala forskningsområden: Äldre kvinnor, arbetslivskarriär och arbetsmiljö (kvinnors relation till arbetsmarknaden ur ett livscykelperspektiv).

(Edvardsson, Sederblad)

Centrala forskningsområden: Arbetsprocess, arbetsorganisation, teknisk förändring och kvalifikation. Kulturell jämförelse.

Tillämpning: Grafisk industri, offsetteknik. Arbetsgrupper, kemisk industri och livsmedelsindustri.

(Conny Svenning)

Centrala forskningsområden: Kunskapsförändring, datorisering, arbetsorganisation och byggprocess.

Tillämpning: Inflytande, utbildning och organisation.

(Gunnar Andersson)

Centrala forskningsområden: Karriär (chefers arbets- och livssituation), livsform, livsstil och familj - arbete.

(Gunnarsson, Kjellberg)

Centrala forskningsområden: Arbetssociologi, mikro- makro perspektiv, internationella komparationer och maktrelationer.

Tillämpning: Arbetslivets förändring, fackliga organisationer, facklig verksamhet, relationer fack-medlemmar och organisationsgrad.

(Margareta Norell)

Centrala forskningsområden: Ungdom och arbete, livsform, tidsupfattning, ungdomskultur och arbetsplatskultur och identitet.

Tillämpning: Ungdomars inställning till arbete, unga kvinnors inställning till arbete - familj.

(Gesser m.fl.)

Centrala forskningsområden: Arbetsdelning, utbildning, arbetsprocess, kunskap och makt.

Tillämpning: Organisation och utbildningsplanering.

(Mats Beronius)

Centrala forskningsområden: Makt och disciplin i arbets- organisationer.

Forskningspolitiska Programmet för Teknik och Utveckling (Sverrisson m.fl.) .

Centrala forskningsområden: Teknik, utveckling, innovation och entreprenörskap.

Tillämpning: Småföretag, tekniköverföring och teknikpolitik i u-länder.

Miljö- och energisystem

Teaterns arbetsmiljö

Centrala forskningsområden: Scenartisters reaktioner på fysiska och psykiska arbetsmiljöfaktorer.

Tillämpning: Arbetsorganisation, utbildning, arbetsskador, psykiska och sociala faktorer - åtgärder och förnyelse.

Psykologiska institutionen

Avdelningen för arbetsvetenskap

Centrala forskningsområden: Arbetsmiljöbelastning, ny teknik, datorisering, arbetsorganisation, kunskapsutveckling, personal utveckling, psykosocial arbetsmiljö, verksamhetsplanering och organisationsutveckling.

Tillämpning: Människa - maskin interaktion, konstruktionsverksamhet, lokalplanering, arbetsanalys, fysiska och psykiska miljöfaktorer, kontrollrumsarbete, verkstadsarbete, tjänstemannarbete och lantbruksarbete.

Psykosociala relationer i arbetslivet

Centrala forskningsområden: Psykosociala relationer, kommunikation, psykisk hälsa och humanvetenskapliga metoder.

Tillämpning: Inom vården och teatern, grundforskningsinslagen har dock bredare tillämpningsmöjligheter.

Institutionen för tillämpad psykologi

Program för regional utveckling i Gislaved, Gnosjö, Vaggeryd och Värnamo kommuner samt vid Sockerbolaget AB

Centrala forskningsområden: Demokratisk dialog, utvecklings- arbete, aktionsforskning, arbetspsykologi, organisations- psykologi och kommunikationsteori.

Tillämpning: Regional utveckling, regional plattform, utvecklingsavtalet SAF-LO-PTK, partssammansatt utvecklings- arbete, dialogbaserade konferenser, nätverk och spridning.

Informationsbehandling ADB

AMIS-gruppen

Centrala forskningsområden: Kontinuerlig systemutveckling, systemansvar och användarmedverkan.

Tillämpning: Utveckling och underhåll av datorsystem i näringsliv och förvaltning.

SOFIA- Samverkan och/med Framtidens Informationsteknologi i Arbetet

Centrala forskningsområden: Administrativt kontorsarbete, datorstöd för samverkan, gruppmjukvara, kollektiva stöd, kompetensutveckling, organisationskultur och psykosocial situation

Tillämpning: Inom företag och organisationer via publikationer och seminarier.

PROTEVS (Prototyping - en evolutionär systemutveckling)

Centrala forskningsområden: Samspel mellan systemanvändare och experter vid utveckling av ADB-system.

Tillämpning: Användarinflytande, användarstyrd & evolutionär systemutveckling, användarutvecklade kravspecifikationer, arbetsorganisation, datamognad, informationssystem, problem- ägare och prototyping.

Institutionen för Yrkes- och Miljömedicin

Lasarettet i Lund

Centrala forskningsområden: Belastningsergonomi, metalltoxikologi, lungsjukdomar och cancer.

Tillämpning: Medicin, företagshälsovård och förebyggande arbete i arbetslivet.

Yrkesmedicinska kliniken, Malmö allmänna sjukhus

Centrala forskningsområden: Toxiska hjärnskador, lungfunktion, passiv rökning och biologisk övervakning.

Tillämpning: Tidig upptäckt av arbetssjukdom, behandling av hjärnskada och förebyggande av astma.

Juridiska institutionen, inst. för handelsrätt, rättssociologiska institutionen

Lundaskolan

Centrala forskningsområden: Arbets-, miljö-, civil- och associationsrätt.

Juridiska institutionen

(Ann Numhauser-Henning)

Centrala forskningsområden: Arbetsrätt (anställningstrygghet, arbetstid, arbetshandikappade, rehabilitering, anställningsformer), fastighetsrätt och familjerätt.

Tillämpning: Bland lagstiftare, arbetsmarknadsmyndigheter, arbetsgivare och fackliga organisationer.

Institutionen för Handelsrätt

(Birgitta Nyström)

Centrala forskningsområden: Det svenska medlingsinstitutet som konfliktlösningsinstrument på arbetsmarknaden.

Nordiska Arbetsrättsgruppen

Centrala forskningsområden: Arbetsrätten i Norden.

Tillämpning: Internationell integrering med avseende på arbetslivsregleringen, fackliga förhandlingar, fackföreningar, anställningsskydd, jämställdhet, medbestämmande och arbetsmiljö.

Institutionen för medicinsk cellforskning

Hudgruppen

Centrala forskningsområden: Riktad grundforskning innebärande utredning av de Langerhanska cellernas funktion i irriterativ kontaktdermatit. Tillämpad forskning innebärande att de reaktiva fenomenen systematiskt kartläggs i syfte att förbättra de differentialdiagnostiska möjligheterna mellan allergisk och irriterativ kontaktdermatit.

Institutionen för Industriell Organisation

Avdelningen för Arbetsmiljöteknik

Verksamheten för aerosol- och miljöteknik

Centrala forskningsområden: Radondöttrar och aerosoler, arbetsmiljö, aerosolfysi, aerosolteknik, aerosoler, miljö- mätteknik, åtgärdsteknik, människan-tekniken-arbetslivet, människa-maskinsystem och ergonomi.

Tillämpning: Åtgäresstrategi mot partikulära luftföroreningar, effektivt förändringsarbete för produktivitet och god arbetsmiljö, arbetsmiljöhänsyn vid utveckling, planering och implementering, rehabiliteringsteknik, utveckling av nya material med ultrafina partiklar.

Forskningspolitiska institutionen

Teknologi och arbetsliv (Goodman, Perby)

Centrala forskningsområden: Samspelet människa - teknik. Arbetssociologi, yrkeskunnande, kvinnoforskning, datorisering, teknisk förändring och arbetsliv i utvecklingsländer.

Tillämpning: Teknik- värdering, politik och användning i u-länder.

Historiska institutionen

Arbetshistoriska seminariet

Centrala forskningsområden: Förändringar i arbetsorganisation, arbetsmiljö och fackliga strategier samt företagsledning c:a 1850-1980. Arbetarklass, relationer i arbetet, barn- och kvinnoarbete, äldre i arbetslivet, arbetsmiljö och arbetarskydd.

Tillämpning: Medvetandeskapande

Enheten för hygien

(Lögberg, Berlin, Brun)

Centrala forskningsområden: Miljömedicinsk utvecklingsneurobiologi (hjärnans normala utveckling och påverkan av olika miljöfaktorer. Fokusering på storhjärnbarkens kognitiva utveckling och tungmetaller.

Tillämpning: Prevention, samhällsplanering och gränsvärden.

Institutionen för nationalekonomi

Arbetsmarknadsekonomi (Inga Persson)

Centrala forskningsområden: Arbetsmarknadens funktionssätt, sysselsättning, arbetslöshet, löner, kvinnors roll och utfall på arbetsmarknaden. Arbetsmarknadspolitikens utformning och effekter.

Tillämpning: Utformning av arbetsmarknads- och jämställdhetspolitik.

Sveriges lantbruksuniversitet

Institutionen för lantbrukets byggnadsteknik

Centrala forskningsområden: Belastningsergonomi, olycksfall, luftkvalitet (damm, avgaser), temperatur, buller, belysning och psykosociala problem.

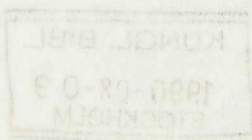
Tillämpning: Djurskötsel och växthusarbete i lantbruket.

Kalkyl för olika dimensioneringsalternativ avseende ett framtida centrum för arbetslivsforskning

Funktioner	Kostnadsslag	Alt 1		Alt 2		Alt 3	
		ANTAL	KKR	ANTAL	KKR	ANTAL	KKR
Vetenskapligt kollegium	Arvoden, etc		400		400		400
Forskning	Institutschef/prof.	1	504	1	504	1	504
	Professorer	3	1311	4	1748	5	2185
	Forskare/forskarass.	8	2688	14	4704	20	6720
	Gästforskare	2	1008	3	1512	4	2016
	Summa forskare	14	5511	22	8468	30	11425
	Sekr	2	420	3	630	4	840
	Summa	16		25		34	
	Doktorandstip	8	400	10	500	12	600
	Direkta FoU-kost		1220		1860		2500
	FoU-främjande		800		1200		1600
	Del av gemensamma		1120		1750		2380
	Summa forskningskost		9871		14808		19745
Bibliotek	Bibliotekarier	2	504	2	504	2	504
	Del av gemmensamma		650		650		650
	Summa bibliotekskost		1154		1154		1154
Adm service	Ek chef	1	302	1	302	1	319
	Ek ass	1	235	1,5	353	2	470
	Receptionist	1,5	302	1,5	303	1,5	303
	Expeditionsvakt	1	202	1	202	1	202
	Del av gemensamma		315		350		385
	Intendentur		200		200		200
	Summa adm service	4,5	1557	5	1710	5,5	1879
	Totalsumma	22,5	12582	32	17672	41,5	22778

Specifikation av kalkylens grundelement

Styrfunktionen	(400'/år)
Institutschef/professor	(30'/mån)
Professor	(26'/mån)
Forskare/forskarass.	(20'/mån)
Gästforskare	(30'/mån)
Sekreterare	(12,5'/mån)
Doktorandstipendier	(50'/år)
Direkta Fou-kost med ett tillägg för inst. chefen om	(100'/forskare/år)
FoU-främjande med ett tillägg för inst. chefen om	(100'/år)
Del av gemensamma	(50'/forskare)
Bibliotekarie	(100'/år)
Fast kostnad bibliotek	(70'/person/år)
Ekonomichef	(15'/mån)
Ekonomiassistent	(10 % av nuv ALCs lokalkostnad)
Receptionist	(19'/mån)
Expeditionsvakt	(14'/mån)
Fast kostnad intendentur	(12'/mån)
	(200'/år)



KUNGL. BIBL.
1990-08-09
STOCKHOLM

1990-08-09
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1990

Kronologisk förteckning

1. Företagsförvärv i svenskt näringsliv. I.
 2. Överklagningsrätt och ekonomisk behovsprövning inom socialtjänsten. S.
 3. En idrottshögskola i Stockholm - struktur, organisation och resurser för en självständig högskola på idrottens område. U.
 4. Transportrådet. K.
 5. Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld. Fö.
 6. Förbud mot tjänstehandel med Sydafrika m.m. UD.
 7. Lagstiftning för reklam i svensk TV. U.
 8. Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn. Idéskisser och bakgrundsmaterial. S.
 9. Kostnader för fastighetsbildning m. m. Bo.
 10. Strömgatan 18 - Sveriges statsministerbostad. SB.
 11. Vidgad vuxenutbildning för utvecklingsstörda. U.
 12. Meddelarrätt. Ju.
 13. Översyn av sjölagen 2. Ju.
 14. Långtidsutredningen 1990. Fi.
 15. Beredskapen mot oljeutsläpp till sjöss. Fö.
 16. Storstadstrafik 5 - ett samlat underlag. K.
 17. Organisation och arbetsformer inom bilateralt utvecklingsbistånd. UD.
 18. Lag om folkbokföringsregister m.m. Fi.
 19. Handikapp och välfärd? - En lägesrapport. S.
 20. Välfärd och segregation i storstadsregionerna. SB.
 21. Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. ME.
 22. Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. Bilagedel. ME.
 23. Tomträttsavgäld. Bo.
 24. Ny kommunallag. C.
 25. Konkurrensen inom livsmedelssektorn. C.
 26. Förmånssystemet för värnpliktiga m. fl. Fö.
 27. Post & Tele - Affärsverk med regionalt och socialt ansvar. K.
 28. Att följa upp kommunal verksamhet - En internationell utblick. C.
 29. Tobakslag. S.
 30. Översyn av upphovsrättslagstiftningen. Ju.
 31. Perspektiv på arbetsförmedlingen. A.
 32. Staden. SB.
 33. Urban Challenges. SB.
 34. Stadsregioner i Europa. SB.
 35. Storstädernas ekonomi 1982-1996. SB.
 36. Storstadsliv. Rika möjligheter - hårda villkor. SB.
 37. Författningsreglering av nya importrutiner m.m. Fi.
 38. Översyn av naturvårdslagen m.m. ME.
 39. Konstnärens villkor. U.
 40. Kärnkraftsavveckling - kompetens och sysselsättning. ME.
 41. Tio år med jämställdhetslagen - utvärdering och förslag. C.
 42. Internationellt ungdomsutbyte. C.
 43. Förenklad statistikreglering; med förslag till lag om den statliga statistikframställningen. C.
 44. Demokrati och makt i Sverige. SB.
 45. Kapitalavkastningen i bytesbalansen. Fi.
 46. Särskild skatt i den finansiella sektorn. Fi.
 47. Beskattning av stipendier. Fi.
 48. Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn, del III. S.
 49. Arbete och hälsa. A.
 50. Ny folkbokföringslag. Fi.
 51. SÄPO Säkerhetspolisens arbetsmetoder, personalkontroll och meddelarfrihet. C.
 52. Utbyte av utländska körkort. K.
 53. I skuggan av de stora - De mindre partiernas villkor i kommunalpolitiken. C.
 54. Arbetslivsforskning - Inriktning, organisation, finansiering. A.
-

Statens offentliga utredningar 1990

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Strömgatan 18 - Sveriges statsministerbostad. [10]
Välfärd och segregation i storstadsregionerna. [20]
Staden. [32]
Urban Challenges. [33]
Stadsregioner i Europa. [34]
Storstädernas ekonomi 1982-1996. [35]
Storstadsliv. Rika möjligheter- hårda villkor. [36]
Demokrati och makt i Sverige. [44]

Justitiedepartementet

Meddelarrätt. [12]
Översyn av sjölagen 2. [13]
Översyn av upphovsrättslagstiftningen. [30]

Utrikesdepartementet

Förbud mot tjänstehandel med Sydafrika m.m. [6]
Organisation och arbetsformer inom bilateralt utvecklingsbistånd. [17]

Försvarsdepartementet

Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld. [5]
Beredskapen mot oljeutsläpp till sjöss. [15]
Förmånssystemet för värnpliktiga m. fl. [26]

Socialdepartementet

Överklagningsrätt och ekonomisk behovsprövning inom socialtjänsten. [2]
Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn. Idéskisser och bakgrundsmaterial. [8]
Handikapp och välfärd? - En lägesrapport. [19]
Tobakslag. [29]
Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn, del III. [48]

Kommunikationsdepartementet

Transportrådet. [4]
Storstadstrafik 5 - ett samlat underlag. [16]
Post & Tele - Affärsverk med regionalt och socialt ansvar. [27]
Utbyte av utländska körkort. [52]

Finansdepartementet

Långtidsutredningen 1990. [14]
Lag om folkbokföringsregister m.m. [18]

Författningsreglering av nya importrutiner m.m. [37]
Kapitalavkastningen i bytesbalansen. [45]
Särskild skatt i den finansiella sektorn. [46]
Beskattning av stipendier. [47]
Ny folkbokföringslag. [50]

Utbildningsdepartementet

En idrottshögskola i Stockholm - struktur, organisation och resurser för en självständig högskola på idrottens område. [3]
Lagstiftning för reklam i svensk TV. [7]
Vidgad vuxenutbildning för utvecklingsstörda. [11]
Konstnärens villkor. [39]

Arbetsmarknadsdepartementet

Perspektiv på arbetsförmedlingen. [31]
Arbete och hälsa. [49]
Arbetslivsforskning - Inriktning, organisation, finansiering. [54]

Bostadsdepartementet

Kostnader för fastighetsbildning m. m. [9]
Tomträttsavgäld. [23]

Industridepartementet

Företagsförvärv i svenskt näringsliv. [1]

Civildepartementet

Ny kommunallag. [24]
Konkurrensen inom livsmedelssektorn. [25]
Att följa upp kommunal verksamhet - En internationell utblick. [28]
Tio år med jämställdhetslagen - utvärdering och förslag. [41]
Internationellt ungdomsutbyte. [42]
Förenklad statistikreglering; med förslag till lag om den statliga statistikframställningen. [43]
SÄPO Säkerhetspolisens arbetsmetoder, personalkontroll och meddelarfrihet. [51]
I skuggan av de stora - De mindre partiernas villkor i kommunalpolitiken. [53]

Statens offentliga utredningar 1990

Systematisk förteckning

Miljö- och energidepartementet

Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen.

[21]

Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen.

Bilagedel. [22]

Översyn av naturvårdslagen m.m. [38]

Kärnkraftsavveckling - kompetens och sysselsättning.

[40]
